

Як захистити постраждалих від міжнародних злочинів у кримінальних провадженнях в Україні: міжнародний досвід та національні пріоритети

Як захистити постраждалих від міжнародних злочинів у кримінальних провадженнях в Україні: міжнародний досвід та національні пріоритети

Розроблено Ukrainian Legal Advisory Group (ULAG) – українською неурядовою організацією, яка працює у сфері правосуддя та відповідальності в умовах збройного конфлікту. ULAG допомагає постраждалим від найтяжчих злочинів, суспільству та державі долати наслідки війни, розробляючи та просуваючи рішення для забезпечення правосуддя та відповідальності в Україні та світі



Резюме

За понад тридцять років незалежності та понад одинадцять років триваючої війни в Україні досі бракує якісного законодавчого регулювання та ефективних процедур, які забезпечать захист у кримінальних провадженнях. Обставини триваючого збройного конфлікту показали, що постраждалі від його наслідків мають запит на здійснення правосуддя щодо вчинених проти них найтяжчих міжнародних злочинів. А також потребують застосування комплексних заходів, спрямованих на їх підтримку як у кримінальному провадженні, так і поза ним, захисту їх персональної інформації у процесі та, у виключних випадках, на забезпечення їх безпеки.

Сформована національна практика застосування заходів безпеки, відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні», фокусується, у першу чергу, на збереженні свідчень, що можуть мати критичне значення для резонансних розслідувань. Але напрацьовані підходи більше сфокусовані на свідків, зокрема інсайдерів, які можуть виступати у суді, тому важливо зберегти їх конфіденційність та фізичну безпеку.

Не дивлячись на те, що для розслідування фактів ймовірних найтяжчих міжнародних злочинів цей запит є теж актуальним, механізми його реалізації мають певну специфіку, визначену стандартами міжнародного права, практикою різних механізмів правосуддя та необхідністю забезпечувати співпрацю на міжнародному рівні (зокрема з Міжнародним кримінальним судом та іншими країнами, які працюють за механізмом універсальної юрисдикції). Застосування до цих справ загальних підходів кримінального процесу не відповідає ані масштабам, ані специфіці травм, ані ризикам для таких потерпілих. Ситуація на практиці вже призводить до залежності застосування заходів безпеки у таких провадженнях від «людського фактору» та спричиняє вторинну травматизацію постраждалих.

Проведене дослідження виявило чимало прогалин у національній системі забезпечення захисту та безпеки потерпілих від міжнародних злочинів, що скоріше відображає загальний незадовільний стан системи захисту потерпілих в кримінальній юстиції. Така ситуація потребує послідовного та комплексного реформування, що посилить як якість розслідувань кримінальних проваджень загалом, так і ефективність та безпеку роботи працівників системи кримінальної юстиції. Серед основних фокусів та напрямків таких змін, що були виявлені та пропонуються у цьому дослідженні можна відзначити:

- невідповідність діючого законодавства існуючим викликам та неврахування специфіки міжнародних злочинів;
- відсутність єдиного органу для координації та відповідальності за реалізацію заходів безпеки;
- ризики вторинної віктимізації потерпілих;
- неефективна комунікація та підтримка постраждалих, зокрема й поза межами кримінального провадження;

- виклики для безпеки та спроможності працівників системи кримінальної юстиції;
- залежність реалізації заходів безпеки від міжнародної допомоги тощо.

Законодавча база захисту та безпеки свідків та потерпілих в кримінальних провадженнях критично застаріла та потребує значного оновлення з урахуванням стандартів Європейського Союзу та викликів триваючої війни. Напрацювання повного імплементаційного пакету законодавчих та інших змін, що буде заснований на комплексній оцінці ризиків та потреб постраждалих, є необхідним кроком для України на шляху до ЄС. Це дозволить не лише виконати євроінтеграційні зобов'язання, але й забезпечить справедливість та безпеку для десятків тисяч громадян, постраждалих від війни. Попри наявність чималої кількості законодавчих ініціатив, це питання не рухається в парламенті та ймовірно не має консолідованої політичної позиції для єдиного системного рішення.

Зміст

Перелік умовних скорочень	6
Вступ	7
Методологія	10
1. Постраждалі від найтяжчих міжнародних злочинів та виклики, зумовлені їх участю у кримінальних провадженнях	12
1.1 Категорії постраждалих: законодавство України та міжнародні стандарти	12
1.2 Інформування потерпілих та свідків про їх права у кримінальному провадженні	15
1.3 Вплив контексту збройного конфлікту на території України на захист потерпілих та свідків	18
2. Оцінка потреб та ризиків для постраждалих осіб	21
2.1 Підходи ЄС, МКС та України	21
2.2 Кроки для розбудови практики оцінки потреб та ризиків для постраждалих осіб в Україні	22
3. Безпека постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів у кримінальних провадженнях як гарантія їх правового статусу	25
3.1 Як процесуальні заходи захисту у провадженнях впливають на постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів	25
3.1.1 Підтримка контакту з потерпілими та свідками	25
3.1.2 Захист постраждалих від вторинної віктимізації у кримінальних провадженнях	28
3.1.3 Дотримання балансу інтересів сторін у провадженні	32
3.2 Як зробити заходи безпеки у кримінальних провадженнях дієвими для постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів	34
4. Чи спроможна інфраструктура органів України забезпечити захист постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів	39
4.1 Органи, відповідальні за заходи безпеки	39
4.2 Органи, які відповідають за взаємодію з постраждалими у кримінальному процесі (український та міжнародний досвід)	42
4.3 Виклики у роботі відповідальних органів	43

5. Національні пріоритети та перспективи розвитку системи захисту постраждалих від міжнародних злочинів	51
5.1 Підходи до захисту потерпілих, що потребують врахування в процесі євроінтеграції	51
5.2 Дорожня карта України та пріоритети імплементації	53
5.3 Стратегічні ініціативи України та законодавчі пропозиції	54
5.4 Виклики та напрямки для реформування	56
Висновки	58
Рекомендації	63
Додаток 1 Визначення потерпілих та свідків	68
Додаток 2 Аналіз дотримання Україною Мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів відповідно до Директиви 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року	70
Додаток 3 Порівняльний аналіз заходів безпеки	74

Перелік умовних скорочень

БЕБ	Бюро економічної безпеки
ВРУ	Верховна Рада України
ГА ООН	Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
ДБР	Державне бюро розслідувань
Директива 2012/29/EU	Директива 2012/29/EU Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 про запровадження мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту постраждалих від злочинів, прийнята на заміну Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA (англ. <i>Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA</i>)
ЄС	Європейський Союз
Євроюст	Європейське агентство з розширення співпраці у судовій сфері (англ. <i>European Union Agency for Criminal Justice Cooperation</i>)
ІПН	реєстраційний номер облікової картки платника податків (індивідуальний податковий номер)
КК України	Кримінальний кодекс України
Координаційний центр, Центр	Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків при Офісі Генерального прокурора
КОРД	Корпус оперативно-раптової дії
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
МКС	Міжнародний кримінальний суд
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НПУ	Національна поліція України
ОГП	Офіс Генерального прокурора
РЄ	Рада Європи
РФ	Російська Федерація
СБУ	Служба безпеки України
СНПК	сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом
Стратегічний план	Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 рік
ШІ	штучний інтелект

Вступ

Міжнародний збройний конфлікт, що триває в Україні з початку окупації Кримського півострову в 2014 році та ескалував із повномасштабним вторгненням Російської Федерації у лютому 2022 року, призвів до безпрецедентної кількості ймовірних найтяжчих міжнародних злочинів на всій території держави. В умовах масових порушень прав людини та воєнних злочинів, питання забезпечення прав, безпеки та підтримки потерпілих і свідків набуло критичного значення як для національної системи правосуддя, так і для міжнародних механізмів, які забезпечують притягнення до відповідальності за ці злочини.

Контекст, мета та задачі дослідження

Актуальність цього дослідження зумовлена не лише необхідністю ефективного документування та розслідування фактів міжнародних злочинів внаслідок російської агресії, але й побудовою системи правосуддя, орієнтованої на людину, що зокрема є частиною забезпечення ефективного Євроінтеграційного шляху України. Захист прав людини є базовим обов'язком держави, особливо в умовах війни та попри подання Україною заяв про дерогацію щодо окремих зобов'язань за міжнародним правом. Україна декларує та послідовно імплементує людино-орієнтовані підходи, принципи «не нашкодь» та уникнення ре-травматизації в процеси правосуддя, документування та розслідування воєнних злочинів.

При цьому стандарти захисту потерпілих, зокрема у справах пов'язаних з війною, задаються не лише загальними Директивами ЄС, але й практиками перехідного правосуддя (transitional justice). У цьому контексті людина та відновлення її прав є наріжним каменем побудови миру, справедливості та відновлення після пережитих травм. Важливо розуміти, що перехідне правосуддя є ширшим поняттям, ніж лише відновне правосуддя (restorative justice), що є частиною підходів захисту потерпілих у кримінальному провадженні. Стратегічний курс України на повноправне членство в Європейському Союзі робить питання дотримання *acquis communautaire* у сфері захисту потерпілих не просто бажаним, а визначальним критерієм успіху системних реформ, що підкреслює важливість та необхідність приведення національного законодавства у відповідність до норм та практик ЄС.

Враховуючи виклики, зумовлені триваючим збройним конфліктом на території України, дослідження зосереджується виключно на кримінальних провадженнях щодо фактів ймовірних найтяжчих міжнародних злочинів. Особливості дослідження цих фактів, відповідні стандарти міжнародного права та практика механізмів правосуддя показують, що постраждалі відіграють важливу роль у забезпеченні справедливості щодо наслідків війни.

Запит потерпілих на ефективний захист та безпеку в умовах триваючої війни в Україні насправді є критичним. Готовність постраждалих брати активну, а іноді тривалу участь у провадженнях у якості потерпілих та/або свідків прямо залежить від їхньої впевненості у результативності проваджень та реальній безпеці, особливо в умовах проживання на тимчасово окупованих або прифронтових територіях. Тож побудова ефективної системи захисту та безпеки є

одним з ключових чинників, що впливає на кількість людей, готових сприяти документуванню подій війни та відповідно побудові ефективного правосуддя за міжнародні злочини.

Однак попри це Україна досі немає ані визначення на рівні держави статусу постраждалих від війни особи, ані власне ефективної та оновленої системи захисту та безпеки потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях, що врахувала б, зокрема, виклики та наслідки міжнародного збройного конфлікту. Наразі це питання врегульовано лише на рівні Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», що був ухвалений ще у 1993 році. Хоча окремі зміни в цей Закон й були внесені після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, він досі залишає чимало прогалин та не враховує стандарти і вимоги відповідних Директив ЄС. При цьому рух до членства в ЄС вимагає повної імплементації стандартів Директив, що є необхідним для досягнення позитивної оцінки їхнього дотримання. Відсутність належного регулювання та практики у цій сфері буде перешкоджати не лише Євроінтеграції України, але й забезпеченню невідворотності покарання винних у найтяжчих злочинах внаслідок війни, що є важливою складовою відчуття справедливості для потерпілих.

Для цілей дослідження під системою захисту розуміється комплекс заходів, який включає:

- здійснення підтримки постраждалих, які беруть участь у кримінальних провадженнях, у межах відповідних гарантій держави та додаткового залучення стейкхолдерів;
- правові механізми, що застосовуються у кримінальних провадженнях та спрямовані на запобігання вторинній віктимізації потерпілих та свідків; а також
- заходи безпеки, які можуть застосовуватись у виключних випадках та зумовлені цілями здійснення правосуддя.

Мета цього дослідження – сприяти побудові ефективної системи захисту потерпілих та свідків в Україні у межах кримінальних проваджень щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів, шляхом гармонізації національного законодавства та практик із міжнародними стандартами та вимогами Директиви ЄС 2012/29/EU у контексті європейської інтеграції.

Для досягнення мети дослідження були сформульовані наступні задачі:

- проаналізувати національне законодавство України (включно із відповідними законодавчими ініціативами в Парламенті) та порівняти з міжнародними стандартами (ЄС, МКС, досвід країн з перехідним правосуддям) щодо прав та захисту постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів;
- оцінити основні ризики та виклики для безпеки потерпілих від міжнародних злочинів в Україні, зумовлені збройним конфліктом, а також ефективність існуючої системи заходів безпеки та підтримки, включаючи інфраструктуру відповідальних органів;
- окреслити можливі національні пріоритети та практичні рекомендації щодо реформування системи захисту, запобігання вторинній віктимізації та забезпечення дієвості заходів безпеки для постраждалих в Україні, зокрема задля забезпечення ефективного проходження державою шляху до Євроінтеграції.

Структура дослідження

Це дослідження складається з опису методології його проведення, чотирьох основних розділів, що охоплюють наступну проблематику:

- виклики для постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів через їх участь у кримінальних провадженнях,
- вплив контексту збройного конфлікту на безпеку постраждалих, а також на умови роботи органів, які реалізують заходи безпеки;
- особливості роботи та потреби інфраструктури відповідних органів в Україні, та
- фокус запланованих реформ у сфері розвитку системи захисту постраждалих у кримінальних провадженнях та неврахування викликів, зумовлених збройним конфліктом.

Також дослідження включає основні висновки за результатами дослідження та рекомендації для представників влади та міжнародних партнерів (в частині адаптація національного законодавства, розвитку інфраструктури органів, запровадження комплексних підходів до здійснення захисту постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів та ін.). Дослідження детально розкриває вплив інформації про кримінальне провадження на захист постраждалих, шляхи запобігання повторній віктимізації та аналізує спроможність органів забезпечити належний захист.

Методологія

Це дослідження є комплексним, міждисциплінарним та порівняльно-правовим аналізом, спрямованим на оцінку ефективності національної системи захисту постраждалих і свідків від найтяжчих міжнародних злочинів в Україні. А також напрацювання підходів для посилення спроможності України на шляху до вступу в ЄС у контексті забезпечення та дотримання стандартів захисту потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях, зокрема у справах, пов'язаних із міжнародними злочинами.

Дослідження проводилося експертною групою, яка складалася з фахівців у галузі міжнародного права, кримінального процесу, прав людини та перехідного правосуддя. Робота базувалася на **принципах** об'єктивності, незалежності, конфіденційності джерел інформації та всебічного аналізу фактів.

Робота над дослідженням **тривала** один рік – з жовтня 2024 року по жовтень 2025 року.

Основні етапи роботи з досліджуваного питання включали:

- аналіз та систематизацію нормативно-правової бази України;
- збір та аналіз міжнародних стандартів і передового досвіду країн, механізмів правосуддя;
- аналіз зобов'язань та стандартів в рамках євроінтеграційного процесу щодо України;
- оцінку правозастосовної практики та інституційної спроможності національних правоохоронних органів та органів правосуддя;
- розробку рекомендацій та національних пріоритетів.

Також у ході роботи над дослідженням було проведено відповідні консультації та глибинні інтерв'ю з експертами та практиками кримінальної юстиції: одностороння зустріч групи експертів та представників системи кримінальної юстиції у листопаді 2024 року; 10 глибинних інтерв'ю з українськими суддями, слідчими, прокурорами та адвокатами з різних регіонів, зокрема з досвідом роботи у провадженнях щодо найтяжчих міжнародних злочинів¹; інтерв'ю з міжнародним експертом з питань захисту та безпеки свідків. Окремо було зібрано та детально проаналізовано наявні та дотичні до мети дослідження аналітичні звіти, доповіді національних правозахисних та міжнародних організацій, різноманітні результати вивчення думки потерпілих щодо правосуддя за міжнародні злочини (загалом 10 документів, посилання на які містяться по тексту даного дослідження).

Дослідження базується на кількох робочих **гіпотезах**, перевірка яких здійснювалася шляхом комплексного аналізу та експертних консультацій:

¹ По тексту дослідження наведені окремі цитати, отримані в ході проведення експертами ULAG глибинних інтерв'ю з фахівцями в сфері кримінальної юстиції. При цьому всі цитати наведені анонімно без згадки персональних даних та посади відповідної особи. Повні дані проведених інтерв'ю перебувають у розпорядженні ГО «Ukrainian Legal Advisory Group».

- **Законодавча невідповідність:** чинна законодавча база України, зокрема Закон «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 1993 року, є застарілою, децентралізованою та не враховує ключові виклики та специфіку потреб постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів.
- **Євроінтеграційний зв'язок:** успішна імплементація Директиви ЄС 2012/29/EU та гармонізація національного законодавства і практики є критично важливими для виконання зобов'язань у сфері Євроінтеграції, та розбудови ефективної національної системи захисту потерпілих від найтяжчих міжнародних злочинів, включно з забезпеченням повноцінної міжнародної співпраці при їх розслідуванні.
- **Низька інституційна ефективність:** відсутність єдиного координуючого органу, недостатнє фінансування заходів безпеки та неврахування наявного досвіду забезпечення безпеки потерпілих та свідків окремими органами призводить до високого впливу «людського фактору», знижує ефективність застосовуваних заходів захисту і підвищує ризики для вразливих категорій потерпілих.

Для досягнення поставленої мети та завдань дослідження було використано низку взаємодоповнювальних **методів**: аналітичний та порівняльно-правовий (аналіз законодавства, міжнародних стандартів, підходів перехідного правосуддя, практики міжнародних трибуналів та законодавства інших країн, огляд інших досліджень по темі); інституційно-функціональний аналіз (оцінка спроможності системи, зокрема оцінка інфраструктури, розподіл функціональних обов'язків та рівня взаємодії між органами тощо); емпіричний (досвід адвокатів ULAG, інших фахівців та громадських організацій, що працюють з потерпілими від міжнародних злочинів, глибинні інтерв'ю з представниками системи кримінальної юстиції, експертні обговорення, безпосереднє та опосередковане вивчення потреб та запитів потерпілих).

При підготовці дослідження мали місце певні об'єктивні **обмеження**.

Так, дослідження зосереджено безпосередньо на питанні захисту та безпеки потерпілих та свідків² у кримінальному провадженні. При цьому соціальні, економічні, психологічні та інші потреби постраждалих (очевидно є частиною їх запиту до держави на підтримку) хоча й були частково висвітлені, проте не були основним предметом аналізу в рамках дослідження.

Дослідження охоплює аналіз даних, доступних за визначений період його проведення, а також обмежений можливостями доступу до публічної та офіційної інформації. Аналіз ґрунтувався переважно на публічних джерелах, нормативно-правових актах, законопроектах та інших даних з відкритих джерел. Безпосередній доступ до матеріалів кримінальних проваджень, рішень про застосування конкретних заходів безпеки та іншої чутливої інформації не здійснювався, зокрема з міркувань безпеки та конфіденційності.

Також у тексті дослідження використані посилання на міжнародні документи та стандарти ЄС мовою оригіналу (переважно англійська) через відсутність офіційного чи низьку якість наявного неофіційного їх перекладу українською мовою.

2 Заходи захисту та безпеки свідків у дослідженні не є окремим фокусом, а розглядаються разом з питанням цих заходів щодо потерпілих у контексті огляду й аналізу основних стандартів, а також в контексті кримінальних проваджень щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів, у яких потерпілі можуть виступати у процесуальному статусі свідка в рамках різних справ.

1.

Постраждалі від найтяжчих міжнародних злочинів та виклики, зумовлені їх участю у кримінальних провадженнях

1.1 Категорії постраждалих: законодавство України та міжнародні стандарти

Особа, яка постраждала від кримінального правопорушення, має отримати формальне визнання її правового статусу у процесі³. Відповідно те, в якій ролі буде виступати така людина у справі, прямо впливає на можливості для їх захисту. Національне законодавство та міжнародні стандарти розрізняють різні обсяги гарантій для постраждалих від злочинів. Відповідно:

- потерпілим визнається особа, яка зазнала шкоди (фізичної, матеріальної, психологічної та ін.), звертається із заявою до органів правосуддя та активно виступає у процесі⁴;
- свідком є особа, яка може надати суттєві відомості для кримінального провадження та залучається до проведення процесуальних дій⁵.

КПК України закріплює загальні права потерпілих та свідків у кримінальному провадженні. Але Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні»⁶ – по суті ключовому законі, що регулює питання захисту осіб в кримінальних провадженнях – закріплює перелік категорій, які мають право на застосування заходів забезпечення безпеки. Обидва акти по-різному підходять до розуміння в якій якості постраждалі від найтяжчих міжнародних злочинів можуть виступати у контексті застосування заходів безпеки:

3 «Постраждалі» – це особи, які індивідуально або колективно зазнали шкоди, включаючи фізичні або психічні травми, емоційні страждання, економічні збитки або істотне порушення їхніх основоположних прав, внаслідок дій або бездіяльності, що порушують кримінальне законодавство, чинне в державах-членах, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою. // Резолюція ГА ООН № 40/34, 29.11.1985: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>.

4 Додаток 1.

5 Додаток 1.

6 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>

1. Особи, які заявили про злочин або сприяли кримінальному провадженню⁷.

КПК України не передбачає статус таких осіб. Найбільш наближеним є заявник у кримінальному провадженні як особа, що володіє інформацією про вчинений злочин⁸. Але вони не прирівнюються до потерпілих. Межі цієї категорії залишаються нечіткими.

2. Потерпілий та його представник⁹.

Є ключовими категорії у кримінальному процесі, адже статус пов'язаний із завданою шкодою внаслідок злочину¹⁰. Потерпілими можуть бути також родичі загиблих. У контексті заходів безпеки представники потерпілих¹¹ виділяються як окремі суб'єкти захисту, що підкреслює їхню процесуальну важливість, хоча й вимагає більшої самостійності у КПК України.

3. Цивільний позивач і його представник¹².

Їхній статус тісно пов'язаний з потерпілим у кримінальному провадженні, оскільки базою для позову про відшкодування шкоди є наслідки вчиненого злочину проти особи¹³.

4. Свідок¹⁴.

Користь та значення свідка у процесі визначається інформацією, яку така особа може надати¹⁵. Права, порівняно з потерпілими, є обмеженими¹⁶. А участь адвоката у провадженнях щодо найтяжчих міжнародних злочинів залишається рідкістю.

5. Члени сімей і близькі родичі учасників провадження¹⁷.

Вони можуть підлягати захисту у випадку погроз чи тиску, але визначення категорії є досить широким за КПК України¹⁸. Проте закон не визначає чітких критеріїв для оцін-

7 Пункт а статті 2 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

8 Заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. / Стаття 60 // Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

9 Пункт б статті 2 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

10 Стаття 55 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

11 Статті 56, 58 // Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

12 Пункт г статті 2 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

13 Статті 61-63 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

14 Пункт д статті 2 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

15 Статті 65 // Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

16 Статті 66 // Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

17 Пункт є статті 2 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

18 Чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. / Пункт 1 частини 1 статті 3 // Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

ки ризиків щодо них і порядку пріоритетності їхнього захисту порівняно з учасниками процесу.

Якщо ж звернутися до досвіду інших країн, то у національному законодавстві визначені категорії учасників кримінального провадження, які мають право на захист, та межі такого захисту. При цьому особи, які зазнали шкоди внаслідок вчинення кримінального правопорушення та можуть надати інформацію, необхідну для справи, мають пріоритетні гарантії. Враховуючи контекст триваючого міжнародного збройного конфлікту на території України, важливо звернути особливу увагу на підходи країн, що мають власний досвід пошуку ефективних рішень у подібних ситуаціях.

Відповідно до Закону про захист свідків **Хорватії**, право на отримання захисту для учасника кримінального провадження прямо пов'язане із цінністю інформації, яку така особа може надати у процесі, внаслідок чого вона зазнає більшого ризику¹⁹. Закон визначає в якості вразливої особи свідка або іншу особу, включення якої до Програми захисту виправдане через ймовірність значної загрози життю, здоров'ю, фізичній недоторканності, свободі чи майну, через важливість її інформації для кримінального провадження²⁰. Поряд з ними, право на захист також мають близькі особи – члени спільного домогосподарства вразливої особи, а також інша особа, визначена вразливою особою та щодо якої було подано запит на включення до Програми захисту²¹. Поряд з цим, важливою особливістю закону Хорватії є те, що учасник кримінального провадження, до якого застосовуються заходи безпеки, має можливість самостійно визначити коло близьких осіб, які також можуть зазнавати ризику.

За законодавством **Сербії** захистом за згодою може користуватись учасник кримінального провадження – підозрюваний, обвинувачений, понятий, свідок, потерпілий, експерт – та їх близькі особи, стосовно якої учасник кримінального провадження подає клопотання про включення до Програми захисту²². Умовою застосування програм захисту є те, що вказані особи піддаються небезпеці життю, здоров'ю, фізичній недоторканності, свободі чи майну внаслідок дачі показань чи повідомлень, важливих для доказування у кримінальному провадженні²³.

Водночас, особливі підходи до розуміння постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів, що мають право на захист у межах кримінальних проваджень, пропонують спеціальні механізми відповідальності. Зокрема, законодавство **Косово** передбачає комплексний підхід до захисту учасників кримінального провадження у справах про воєнні злочини, що розглядаються **Спеціалізованими палатами Косово (Kosovo Specialist Chambers)**²⁴. Так, у кримінальних провадженнях підлягають захисту свідки, потерпілі, які залучені до провадження

19 Zakon o zaštiti svjedoka, 03.08.2017: <https://www.zakon.hr/z/285/zakon-o-zastiti-svjedoka>.

20 Zakon o zaštiti svjedoka, 03.08.2017: <https://www.zakon.hr/z/285/zakon-o-zastiti-svjedoka>.

21 Zakon o zaštiti svjedoka, 03.08.2017: <https://www.zakon.hr/z/285/zakon-o-zastiti-svjedoka>.

22 Zakon O Programu zastite ucesnika u krivicnom postupku, 01.01.2006: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_programu_zastite_ucenika_u_krivicnom_postupku.html.

23 Zakon O Programu zastite ucesnika u krivicnom postupku, 01.01.2006: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_programu_zastite_ucenika_u_krivicnom_postupku.html.

24 У тексті звіту досвід Республіки Косово розглядається у контексті практики механізму правосуддя щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів, створення якого було підтримано ЄС - Спеціалізованих палат Косово.

як учасники процесу, близькі родичі свідків або потерпілих, якщо їм також загрожує небезпека, інші особи, які мають цінну доказову інформацію і погодилися співпрацювати²⁵.

Розслідування найтяжчих міжнародних злочинів здійснюється у загальних межах кримінального процесу. Різні механізми правосуддя або практика країн може передбачати особливості ролі постраждалих від таких злочинів чи додаткові гарантії їх захисту, але у межах правових статусів потерпілого або свідка. Так, зокрема, постраждалі від найтяжчих міжнародних злочинів також можуть виступати в якості свідків у провадженнях, зокрема, якщо можуть надати інформацію про порушення, вчинені проти інших осіб, або не бажають залучатись в якості потерпілих. Безпосередній захист постраждалих у кримінальному провадженні тісно пов'язаний не тільки із застосуванням заходів безпеки, а й ефективністю реалізації інших їхніх прав у процесі. Зокрема, способом проведення слідчих дій, здійсненням інформування про результати провадження, захистом таємниці розслідування і обмеженням у поширенні інформації та ін.

1.2 Інформування потерпілих та свідків про їх права у кримінальному провадженні

Комунікація з потерпілим у провадженні залишається одним з найбільших викликів при дослідженні наслідків міжнародного збройного конфлікту на території України. Інформуванню потерпілих про їх права та способи їх реалізації приділяється недостатня увага. Внаслідок чого такі особи можуть не знати, що вони мають можливість звернутись за захистом і допомогою у процесі.

КПК України формально підходить до процесу інформування учасників провадження про їх права. Єдина закріплена вимога – те, що слідчий/прокурор, який прийняв заяву про кримінальне правопорушення, має вручити потерпілому пам'ятку про його права та обов'язки²⁶. Цей документ є формальним підтвердженням взаємодії особи зі органом слідства, але не гарантує, що йому було роз'яснено права або що він розуміє як їх реалізувати. Для свідка єдиним обов'язком слідчого/прокурора у процесі є роз'яснення його права відмовитись від дачі показань. КПК України не вимагає орган досудового розслідування чи прокуратури надавати роз'яснення іншим доступним для нього гарантіям²⁷.

Постраждалі від збройного конфлікту переважно самостійно намагаються отримати інформацію про доступну їм допомогу та гарантії у кримінальному процесі. Під час опитування експерти по роботі з потерпілими та самі постраждалі зазначають про джерела такої інформації наступне: *«Більшість – це інтернет. Чи, наприклад, якщо вони приїжджають в якісь місця компактного поселення, там є багато візитівок, і людина, яка може розповісти, які там фонди, чим допомогти і так далі. Більшість, знає – інтернет, месенджери, Телеграм-канали, Інста-*

25 Law On Specialist Chambers and Specialist Prosecutor's Office, № 05/L-053, 03.08.2015: https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/05-L-053_a.pdf. Rules of Procedure and Evidence before the Kosovo Specialist Chambers including Rules of Procedure for the Specialist Chamber of the Constitutional Court, 05.05.2020: <https://www.scp-ks.org/en/documents/rules-procedure-and-evidence>. Kosovo Criminal Procedural Code, 14.07.2022: <https://md.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/07/8750FE73-BA51-463C-BA88-31D0B8865840.pdf>.

26 Частина 2 статті 55 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

27 Частина 4 статті 65 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

грам. Дуже багато користуються, навіть літні жінки і чоловіки. Це все Google в допомогу. Та кож є, до речі, дуже гарні чати – переселенці, чат по містам, наприклад, «Переселенці - Дніпро». Там також викладають багато інформації.»²⁸

Розбудова інфраструктури підтримки постраждалих на рівні органів прокуратури в якості одного із завдань включає також інформування потерпілих та свідків. Так, координатори Координаційного центру мають: інформувати потерпілих та свідків про доступні заходи підтримки; роз'яснювати їх права у провадженні; надавати інформацію про стан розслідування; повідомляти про призначені судові засідання та їх результати; а також інформувати про те, чого варто очікувати від системи кримінальної юстиції.²⁹ Водночас, важливим аспектом такої комунікації має бути також роз'яснення постраждалим про можливі ризики для них, їх ідентифікацію та вчасне реагування. Важливо, щоб потерпілі та свідки могли довіряти слідчим/прокурорам і координаторам при комунікації, а також розуміли на яку допомогу і заходи безпеки у провадженні вони можуть розраховувати.

Але викликом на практиці залишається те, що координатори Центру не мають процесуального статусу у кримінальному провадженні. Відповідно інформація про хід та результати конкретного кримінального провадження, прийняті процесуальні рішення та призначені судові засідання є поза межами їх компетенції. Хоча внутрішні документи зобов'язують прокурорів співпрацювати з ними³⁰, межі такої співпраці не можуть виходити за положення КПК України. Тому без внесення змін до кримінального процесуального законодавства неможливо говорити, що Координаційний центр на практиці може ефективно здійснювати інформування потерпілих.

Одним з ключових обов'язків держави по відношенню до потерпілих у кримінальних провадженнях є належне роз'яснення їх прав у процесі та способів їх реалізації, а також інформування про прогрес та результати розслідування. Зокрема, **стандарти ЄС** наголошують на тому, що органи правосуддя мають надавати вичерпну інформацію за власною ініціативою, а не покладати обов'язок пошуку такої інформації на постраждалих осіб³¹. Вкрай важливо, щоб при визначенні форм та способу подачі інформації враховувались індивідуальні потреби та особисті обставини постраждалих. Наприклад, недостатньо розмістити інформацію на веб-сайтах, не вказавши посилання на такий веб-сайт в інформаційній листівці. Або посилання на веб-сайт може бути недоречним для особи, яка не має комп'ютера.³²

28 Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

29 Концепція реалізації Механізму підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів // Наказ Генерального прокурора, № 103, 11.04.2023: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103905-23#Text>.

30 Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків // Наказ Генерального прокурора, № 263, 28.10.2024: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0263905-24#Text>.

31 DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 18-19 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf. Додаток 2.

32 DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 18-19 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

Постраждалі від злочинів повинні мати доступні для них способи повідомити про вчинені проти них правопорушення. Наприклад, за розпорядженням Федерального уряду **Німеччини** будь-яка особа, яка стала свідком чи жертвою воєнних злочинів (наприклад, в Україні), може негайно звертатися до будь-якого відділку поліції. Поліція проводить первинне опитування, надає базову інформацію в тому числі українською мовою і передає дані до компетентних органів³³.

Механізми інформування у практиці різних країн включають як офлайн, так і онлайн інструменти. Багато урядів запускають спеціальні інформаційні веб-портали і «гарячі лінії» для потерпілих. Механізми правосуддя здійснюють інформування про роботу інституції у громадах, які постраждали від наслідків збройного конфлікту, а також розміщують на своїх сайтах загальну інформацію для потерпілих³⁴. Наприклад, Бундескримінальне відомство **Німеччини** створило сайт з порадами, як повідомити про воєнні злочини, вчинені в Україні³⁵. Такі платформи зручно доповнюють традиційні канали (пошукові бази даних, офіційні публікації результатів розслідувань).

Важливим аспектом забезпечення прав постраждалих у кримінальних провадженнях є їх інформування про доступні заходи підтримки, на які вони можуть розраховувати у процесі. Поряд з тим, що такі заходи є проявом уваги до потреб постраждалих у кримінальних провадженнях, вони також сприяють побудові взаємовідносин довіри з органами правосуддя. Зокрема, **документи ЄС** передбачають, що слідчі повинні забезпечити, щоб постраждалі були проінформовані про доступну підтримку, запитати як їм комфортніше встановити зв'язок з відповідними службами³⁶. Ефективність інформування потерпілих про їх права та доступні способи підтримки прямо залежить від рівня співпраці не тільки між уповноваженими державними органами, а й від їх взаємодії з міжнародними і національними організаціями, які працюють з постраждалими³⁷.

Також держави, які зазнали наслідків масштабних міжнародних злочинів, для забезпечення комплексної підтримки постраждалих (не лише у межах кримінальних проваджень) приймають та впроваджують відповідні загальнодержавні програми, здійснюють соціальний захист таких осіб та реалізують комплексні заходи у сфері правосуддя перехідного періоду. Наприклад, після геноциду 1994 року уряд **Руанди** створив «Національну комісію сприяння національному примиренню» (CNLG), а також систему громадських судів «ґакача», через які потерпілі могли особисто висловити інформацію про загибель родичів. Хоча «ґакача» зазнавали критики, ці процеси дали багатьом постраждалим можливість дізнатися про долю близьких

33 Інформаційний флаєр для громадян України, що знаходяться у Німеччині: https://www.bka.de/SharedDocs/Downloads/DE/IhreSicherheit/FlyerZeugengewinnung_Ukraine.pdf?__blob=publicationFile&v=5

34 Mission: Outreach. Engaging with people most affected by crimes // International Criminal Court: <https://www.icc-cpi.int/about/outreach/>

35 Повідомте про воєнні злочини як свідок // Федеральне відомство у справах міграції та біженців: <https://www.germany4ukraine.de/SharedDocs/Meldungen/UA/2023/0217-kriegsverbrechen-melden.html>.

36 DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 14 // European Commission, DJ Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

37 DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 15-16 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

і почути зізнання винних³⁸. Уряд Руанди прийняв також закон про допомогу постраждалим, що забезпечує щорічне фінансування спеціального фонду для них у розмірі 5 % від бюджету³⁹.

Результати проведення оцінки потреб та ризиків для постраждалих у кримінальних провадженнях визначають, серед іншого, заходи підтримки, на які така особа може розраховувати у процесі. Рішення про застосування цих заходів та побудова взаємодії між органами правосуддя та відповідними організаціями, що надають послуги, може будуватись на індивідуальному підході. **Стандарти ЄС** визначають, що більш ефективним варіантом комунікації є створення спеціальних платформ для взаємодії або відповідальних центрів для координації діяльності між різними стейкхолдерами⁴⁰. Зокрема, одним з підходів є створення єдиного агентства для потерпілих, яке буде виступати контактним пунктом і відповідатиме за інформування, зв'язок між постраждалими та всіма залученими органами. Але формального розміщення інформації на офіційному веб-сайті органу влади є недостатнім для ефективного забезпечення отримання потерпілими необхідної інформації.

1.3 Вплив контексту збройного конфлікту на території України на захист потерпілих та свідків

Результати опитування: очікування постраждалих від держави

З початку міжнародного збройного конфлікту на території України у 2014 році правоохоронним органам важко ідентифікувати потерпілих. Особливо складним є доступ до тих, хто знаходиться на окупованих територіях, як і створення умов їх безпечної участі у провадженнях. Після повномасштабного вторгнення РФ на територію України у 2022 році кількість вчинених злочинів збільшилась у десятки разів, відповідно, як і кількість постраждалих у різних регіонах. Станом на вересень 2025 року зареєстровано більше 180 000 кримінальних проваджень за статтею 438 КК України⁴¹. Ця цифра відображає ситуацію виключно за період з 24 лютого 2025 року. При тому, що ця статистика регулярно оновлюється та публікується, у відкритому доступі відсутня будь-яка інформація щодо кількості осіб, які визнані потерпілими у справах за фактами найтяжчих міжнародних злочинів.

Результати опитування постраждалих від наслідків збройного конфлікту на території України показують, що переважна більшість осіб (83 %) вважають вкрай важливим доступ до правосуддя⁴². Але на бажання осіб брати активну участь у процесі впливають такі фактори, як:

38 The Justice and Reconciliation Process in Rwanda: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Justice%202014.pdf#:~:text=The%20Gacaca%20trials%20also%20served,their%20family%20members%20and>.

39 Rwanda: Law No. 11/1998 of 1998 Amending and Completing the Law No. 2/1998 of 22 January 1998 Establishing a National Assistance Fund for the Neediest Victims of Genocide and Massacres Committed in Rwanda Between 1 October 1990 and 31 December 1994: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1998/fr/27352#:~:text=Article%20one%3A>.

40 DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 15-16 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

41 Офіс Генерального прокурора: <https://www.gp.gov.ua/>.

42 Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

- постраждалі не впевнені, що кримінальні провадження будуть результативними⁴³;
- постраждалим важко бути емоційно включеними у процес та бути активними учасниками провадження⁴⁴;
- постраждалі не відчувають, що участь у провадженні є виправданою у порівнянні з ризиками, які виникають, зокрема через проживання на окупованих територіях самих постраждалих чи їх родичів;
- попередній негативний досвід взаємодії з представниками системи правосуддя⁴⁵;
- низький рівень довіри до представників системи правосуддя⁴⁶, та ін.

В результаті цього, постраждалі можуть залишатись пасивними учасниками процесів та не мають бажання реалізовувати свої права як потерпілі. Зокрема, 83 % опитаних не бажають брати участь у судових процесах щодо найтяжчих міжнародних злочинів⁴⁷. Серед тих, хто висловив таке бажання, більшість (72%) бачать себе у ролі свідка, а 17% респондентів зазначили, що були б потерпілими⁴⁸.

Зв'язок з окупованими територіями

Викликом для ефективності справ є зв'язок постраждалих осіб з окупованими територіями. Сам факт їх проживання у районах, непідконтрольних уряду України, практично унеможливорює отримання свідчень, проведення слідчих дій та взаємодію з органами досудового розслідування⁴⁹. При цьому ті потерпілі та свідки, які повернулися на окуповані території чи мали

43 «Такі вироки - вони просто не ефективні. Вони винесені і все. Так, знаєте, відстрілялися і все. А далі ніякого... Його вже ніхто не спіймає, не дожене. Ні. Він не буде дієвий. Він не вступить в дію.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

44 «Тут не те, що небажання їх звинуватити. А небажання... Просто, якщо це найтяжчі злочини - це емоційно. Ти повинна все це вислуховувати, всі ці історії. І не кожна людина може це винести.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

45 «Якщо це буде наша судова система в Україні, то, мабуть, я б не хотіла брати участь. Тому що вже є досвід судової багаторічної тяганини. Не хотілося б мені з нашими судами ще раз зв'язуватись. Тому що я вже знаю, що таке наші суди.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

46 «Я не довіряю саме херсонським правоохоронним органам. Всі говорять, що Херсон здали дуже швидко, бо росіянам все зливали, херсонську СБУ шукали по всій країні. Тому на момент слідчого експерименту у мене до них була велика недовіра. Мені було легше давати показання прокурору з іншого регіону.» / Охолоджуючий ефект. Мотивація потерпілих бути учасниками процесу правосуддя та їх підтримка на цьому шляху // МІПЛ, 2024: https://mipl.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/victims_ua_a4_print_compressed.pdf.

47 «Особисте таке відчуття, але не хочу, не можу об'яснити. Але була дуже близька людина, вона постраждала, я з нею свідчила, але більш не хочу, дуже тяжко психологічно.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

48 Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

49 «Я думаю, що так. Вони бояться. Мало того, що вони бояться, що вони це знають, цю інформацію, і як свідки, що ними можуть зацікавитись якісь органи. Навіть, є у нас також люди, які додадуть інформацію туди, куди не потрібно. Те, що хто бачив. Тобто ти не можеш навіть бути впевнений в своєму оточенні. Тому дійсно, що люди бояться. І дехто може і не захотіти свідчити в якийсь момент, опасаючись за своє життя. Це таке, що може бути. Людина, яка пережила все що завгодно в окупації, вона, на сьогоднішній день, може не довіряти нікому. Навіть, якщо і визволили з окупації, або вона виїхала сама з окупації - вона на 100% може не довіряти. Навіть тут органам нашим може не довіряти. Опасатися за своє життя, якщо вдруг хтось дізнається, що це вона. Тобто всі люди різні і все буває. Хтось нічого не боїться. А хтось за правду, що: «Я повинна. Це мій громадянський обов'язок, щоб все доповісти». А хтось скаже, що він виїхав з окупації і слава Богу. Тут це людський фактор, скажімо так.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

там родичів⁵⁰, сприймали свою активну участь у кримінальних провадженнях як ризик для можливого переслідування їх чи близьких осіб органами окупаційної влади.⁵¹

” У нас є випадки, коли ми знаходимо депортованих, видворених людей (з окупованих територій). Ми починаємо з ними спілкуватись, людина підтверджує факт депортації, але відмовляється свідчити, бо має рідних на окупованій території, боїться за їх долю та за себе у разі повернення на цю територію. Для мене такі постраждали на вагу золота, бо люди просто відмовляються брати участь у провадженнях⁵².

Загалом досвід роботи з потерпілими та свідками з окупованих територій розвинувся лише у окремих регіональних органах досудового розслідування та прокуратури, зокрема переміщених з Кримського півострову та тих, що здійснювали свої повноваження стосовно окупованих частин Донецької та Луганської областей та фактично документували і розслідували злочини на окупованих територіях. При цьому працівники цих органів вказують, що найбільшим запитом від потерпілих та свідків з ТОТ у провадженнях є зміна анкетних даних. Але на практиці цей процес не є врегульованим досі⁵³.

Ризик переслідування за злочини проти основ національної безпеки

Після повномасштабного вторгнення, на готовність постраждалих осіб брати активну участь у процесах правосуддя також вплинув розвиток практики переслідування за злочини проти основ національної безпеки України. У березні 2022 року до КК України була внесена стаття 111-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність⁵⁴. Стаття сформульована досить широко, що залишає можливість для вільного тлумачення дій осіб у межах цієї кваліфікації⁵⁵. З огляду на те, як сформувалась практика її застосування, постраждалі у регіонах, що були звільнені від російської окупації або де тривають активні бойові дії та зберігається ризик їх окупації Росією, занепокоєні тим, що їх дії можуть бути сприйняті як правопорушення. Через це вони можуть не бажати взаємодіяти із системою правосуддя.

З огляду на запити постраждалих до процесів правосуддя, їх безпека у провадженнях прямо впливає на кількість осіб, готових активно залучатись та свідчити про найтяжчі міжнародні злочини. Бажання постраждалих брати участь у процесах правосуддя має також чималу залежність від спроможності держави ідентифікувати та задовольнити їх потреби не лише у правовій сфері, але й у питаннях соціальної, медичної та психологічної підтримки.

50 Інтерв'ю, проведене експертами ULAG з прокурором обласної прокуратури 09.07.2025. Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим обласного управління НПУ 19.08.2025.

51 Системна практика затримань та насильницьких зникнень осіб на окупованих територіях зафіксована у звітах міжнародних організацій. Зокрема, Справильні затримання, катування та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України: 2014 - 2021 // Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), 2021: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/UkraineArbDetTorture-UA.pdf>.

52 Інтерв'ю, проведене експертами ULAG з прокурором обласної прокуратури 09.07.2025.

53 Інтерв'ю, проведене експертами ULAG з прокурором обласної прокуратури 09.07.2025.

54 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» // Верховна Рада України, 03.03.2022: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

55 Виживання чи злочин: як Україна карає за колабораціонізм. Аналітичний звіт / Синюк О., Депутат Д., Вишневська І., Волковинська В., Червонна В., Єлігулашвілі М.; ред. Луцьова О. — Київ, 2024: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/04/colaboratz_ukr_web.pdf. Відповідальність за колабораціонізм: як змінилася судова практика? Аналітичний звіт / Депутат Д., Синюк О., за редакцією Луцьової А., Павлюк А., Капалкіної І. — Київ, 2025: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/06/court_practice_web_ua.pdf.

2. Оцінка потреб та ризиків для постраждалих осіб

2.1 Підходи ЄС, МКС та України

Міжнародні стандарти, які визначають взаємодію з потерпілими у кримінальних провадженнях, передбачають проведення оцінки їх індивідуальних потреб та ризиків. Зокрема, подібна практика запроваджена у роботі Міжнародного кримінального суду та передбачена Директивою ЄС 2012/29/EU, що має бути імplementована Україною. Загальна мета проведення такої оцінки – наблизити процес правосуддя до постраждалої особи, при цьому визначити які спеціальні заходи допоможуть уникнути вразливості, зменшити ризик вторинної віктимізації, залякування та помсти⁵⁶.

Для того, щоб результати проведеної оцінки можна було на практиці використати для ефективної реалізації прав потерпілих, вони мають:

- ідентифікувати які потреби має постраждала особа – на це впливають її особисті характеристики, тип та обставини вчиненого проти неї злочину, взаємодія з його виконавцем⁵⁷. Відповідно їй може бути необхідна юридична консультація чи супровід (підготовка документів, представництво інтересів у процесі), допомога з розміщенням та логістикою, медична та психологічна допомога, ін.⁵⁸;
- визначити, чи є загроза безпеці постраждалої особи та які заходи можуть бути ефективними для її захисту⁵⁹. Водночас для того, щоб розробити ефективну програму захисту, може бути потрібна додаткова оцінка ситуації вже тими органами, що мають реалізовувати заходи безпеки.

Стандарти ЄС, зокрема, залишають за державами вибір тих органів, що мають повноваження проводити таку оцінку ризиків. Відповідальні суб'єкти можуть відрізнятися залежно від стадії кримінального провадження: досудове розслідування або судовий розгляд. Також така оцінка може проводитися неодноразово на різних стадіях, якщо це доцільно в конкретному

56 Стаття 22 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

57 DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 44-45 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

58 Unified Protocol on the practices used to prepare and familiarise witnesses for giving testimony // ICC, 12.08.2011: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2011_12190.PDF.

59 DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 44-45 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

випадку.⁶⁰ При цьому практика оцінки потреб та ризиків запроваджується загалом для всіх потерпілих та свідків у провадженнях, що може відрізнитись залежно від категорії постраждалих (потерпілі від воєнних злочинів, діти та інші категорії).

Крім того, ці підходи є частиною роботи спеціальних відділів по роботі з потерпілими, які створюються у складі різних механізмів правосуддя. Зокрема, подібна практика запроваджена також у роботі **Міжнародного кримінального суду**. У Секретаріаті МКС функціонує спеціальний Підрозділ з надання допомоги потерпілим і свідкам. Він забезпечує спільно з Офісом Прокурора МКС заходи захисту і процедури безпеки, консультаційну та іншу відповідну допомогу свідкам, потерпілим, які з'являються до Суду, та іншим особам, яким загрожує небезпека в результаті показань, даних такими свідками МКС.⁶¹ Такий підрозділ в системі МКС є моделлю посередництва і взаємодії між потерпілими, свідками та Судом.

Наразі законодавство **України** не зобов'язує слідчих, прокурорів та суддів проводити оцінку потреб та ризиків для постраждалих осіб у кримінальному провадженні. Не дивлячись на відсутність затверджених процедур, подібний підхід у певних формах існує на рівні практики здійснення розслідування. Слідчі та прокурори, які приймають рішення про застосування заходів безпеки, зокрема у кримінальних провадженнях щодо найтяжчих міжнародних злочинів, комунікують з потерпілими та свідками, ідентифікують ризики для них у процесі⁶². Але при цьому сформовані підходи залежать від особистого досвіду та бачення слідчого чи прокурора. Залишається запит на формування сталої практики та врахування міжнародних стандартів, що визначають особливості роботи з цією категорією потерпілих. Водночас, Координаційний центр ОГП для цілей своєї роботи здійснює оцінку потреб потерпілих від найтяжчих міжнародних злочинів, яка фокусується на можливих видах допомоги, що можуть бути їм надані під час процесу⁶³.

2.2 Кроки для розбудови практики оцінки потреб та ризиків для постраждалих осіб в Україні

Взаємодія представників системи правосуддя України з постраждалими від найтяжчих міжнародних злочинів є фрагментарною. Не дивлячись на те, що на практиці продовжується пошук дієвих рішень для оцінки потреб потерпілих та свідків, як демонструє статистика залишається ризик того, що вони не отримають необхідної підтримки, а загрози для їх безпеки – своєчасної та ефективної реакції.

При подальшій розробці рішень щодо розбудови ефективної системи оцінки потреб та безпеки потерпілих та свідків на національному рівні слід враховувати наступне:

60 DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 44-45 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

61 Article 43 / Rome Statute of the International Criminal Court // ICC, 17.07.1998: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>.

62 Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим обласного управління НПУ 19.08.2025. Інтерв'ю проведене експертами ULAG з прокурором ОГП 09.07.2025.

63 Нотатки зустрічі з представниками національної системи правосуддя, проведеної ULAG 26.11.2024. Beneficiaries' Institutional Capacities And Needs In The Area Of Victim Support In War Crimes Cases In Ukraine // UNDP, 2024: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-08/access_to_justice_for_victims_of_war_crimes_in_ukraine_31_07_24.pdf#:~:text=2,fragmented%20and%20far%20from%20sufficient.

1. **запровадження комплексного підходу** – порядок проведення оцінки має враховувати функції та повноваження всіх відповідальних органів в Україні. А сама оцінка включати кілька стадій, зокрема первинну ідентифікацію загроз та подальше виявлення потреб осіб у підтримці, поточна оцінка ризиків, підбір відповідних заходів безпеки та ін. Крім цього, корисним буде запровадження інструментів, які дозволять систематизувати досвід роботи по різних категоріям справ, здійснювати аналітику та прогнозування ризиків для постраждалих;
2. **забезпечення міжсекторальної взаємодії** – процес оцінки має передбачати обмін інформацією між органами, які її здійснюють. Зокрема, органи, які відповідають за підтримку потерпілих, можуть виявляти їх потреби, на які далі мають реагувати слідчі чи прокурори. Відповідні результати оцінки мають передаватись тим органам, які уповноважені приймати рішення про застосування заходів безпеки. Також під час оцінки може бути охарактеризовано стан постраждалих осіб, який слід враховувати при побудові комунікації з ними, плануванні слідчих дій та участі потерпілих і свідків на етапі судового провадження. При цьому важливою є розбудова взаємодії як з державними органами, які здійснюють підтримку постраждалих, так і залученими неурядовими організаціями;
3. **потреба у спеціалізованому навчанні** – робота з вразливими категоріями постраждалих у кримінальних провадженнях потребує спеціалізованого навчання для слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів та інших осіб, залучених до взаємодії з ними. Зокрема щодо ознак психологічної травми, посттравматичного стресового розладу, впливу наслідків насильницьких злочинів на особу тощо. Такі програми мають бути частиною системного навчання, а також давати можливість для обміну досвідом між різними залученими органами;
4. **виявлення реальних ризиків та потреб постраждалих** – оцінка не має бути формальною. Органи, відповідальні за її проведення, мають усвідомлювати, що результати такої оцінки впливають на застосування заходів безпеки та їх ефективність. А також на стан потерпілого та рівень його довіри до системи правосуддя. Задля ефективності порядок її проведення має бути затверджений на рівні міжвідомчих документів, щоб забезпечити доступ до оперативної інформації про загрози для суб'єктів захисту. Оцінка має включати аналіз психологічного стану, попередньої травматизації, соціального контексту життя постраждалої особи;
5. **захист інформації про особу** – результати такої оцінки мають бути викладені у форму окремого документу та бути доступними для уповноважених органів у межах кримінального провадження у такому вигляді, що буде гарантувати захист інформації про постраждалу особу. Використання цифрових систем для збереження та поширення результатів оцінки має передбачати належні інструменти для безпеки персональних даних про особу;
6. **врахування особливостей постраждалих та контексту вчинених проти них злочинів** – оскільки проведення оцінки потреб та ризиків є загальною гарантією для постраждалих від будь-яких злочинів, механізм її проведення має передбачати додаткові етапи, які будуть враховувати специфіку виду злочину. Так характер наслідків збройного конфлікту визначає, що при оцінці мають бути враховані, зокрема рівень небезпеки внаслідок бойових дій чи окупації місцевості, де проживає потерпіла особа; обсяг завданої такій особі шкоди; факт здійснення провадження за відсутності чи присутності підозрюваного/обвинуваче-

ного та ін. Сукупність критеріїв для проведення оцінки може змінюватись залежно від ризиків для постраждалої особи. Також механізм оцінки має враховувати, що кримінальні провадження щодо наслідків збройного конфлікту можуть тривати значний час. Відповідно ризики для постраждалих та їх запити можуть змінюватись та потребують періодичного перегляду їх оцінки.

3. Безпека постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів у кримінальних провадженнях як гарантія їх правового статусу

3.1 Як процесуальні заходи захисту у провадженнях впливають на постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів

3.1.1 Підтримка контакту з потерпілими та свідками

Викликом для постраждалих залишається отримання інформації про доступні для них заходи безпеки. З однієї сторони, від якості роз'яснення прав потерпілих та свідків у процесі наряду залежить те, які очікування у таких осіб будуть сформовані. Правоохоронні органи України заохочують постраждалих звертатись до них та надавати свідчення. Прикладом такого підходу є інформаційна компанія, яка роз'яснює доступною мовою про різні факти злочинів, вчинені на окупованій території Кримського півострову, та наголошує на важливості інформації від постраждалих осіб для ефективності процесів правосуддя⁶⁴. При цьому слідчі та прокурори переважно не займають проактивної позиції аби ініціативно проводити роз'яснення з потерпілими щодо заходів безпеки та можливих загроз для них⁶⁵. Тому вкрай важливо, щоб постраждала особа розуміла, на реалізацію яких гарантій щодо неї може розраховувати. Зокрема, зміна особистих даних чи проведення закритого судового розгляду справи є більш доступними заходами безпеки в частині їх імплементації.

З іншої сторони, слідчі/прокурори відповідають за побудову справи, що може бути представлена перед судом, та мають бути впевнені у тому, що постраждала особа буде готова брати активну участь у процесі. Справи за фактами найтяжчих міжнародних злочинів можуть у перспективі розглядатись не тільки у межах національної системи правосуддя, а й будуть частиною роботи міжнародних механізмів чи національних систем інших країн. Тому для правоохоронних органів важливо розуміти: які є загрози для потерпілих та свідків, яке значення інформація від них має для процесу, чи можна отримати ці відомості не створюючи ризиків для постраждалих та які заходи безпеки будуть критично необхідними і виправданими для них.

64 Медіапроект «Воєнні злочини в Криму» / Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим // Facebook: <https://www.facebook.com/reel/1078071344400200>.

65 Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим ГСУ НПУ 14.07.2025. Інтерв'ю проведене експертами ULAG з прокурором ОГП 09.07.2025. Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим обласного управління НПУ 19.08.2025.

Для постраждалих від наслідків збройного конфлікту важливо підтримувати регулярний контакт зі слідчим/прокурором, щоб мати можливість оперативно реагувати на виклики для їх безпеки. На практиці слідчий чи прокурор взаємодіє з потерпілою особою переважно якщо є необхідність провести слідчі дії та залучити особу до активної участі у процесі⁶⁶. При цьому у більшості випадків постраждалі не розуміють як рухається розслідування та як відбувається процес⁶⁷.

Водночас, окремі положення законодавства, що визначають порядок здійснення різних етапів кримінального провадження, закріплюють додаткові зобов'язання слідчих/прокурорів інформувати потерпілих. Зокрема, при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження⁶⁸, відкриття матеріалів іншій стороні⁶⁹, проголошення судового рішення⁷⁰ та ін. Поряд з цим, межі інформування свідка у провадженні стосуються виключно його свідчень та проведення процесуальних дій, до яких його залучено⁷¹.

У тих кримінальних провадженнях, де інтереси постраждалої особи у процесі представляє адвокат, на практиці він/вона бере на себе не тільки функцію роз'яснення прав⁷², а й є посередником у комунікації органів правосуддя з потерпілим та має можливість проводити фактичну оцінку наявних загроз для постраждалої особи та повідомляти про них⁷³. Різні країни у своєму законодавстві передбачають залучення адвоката з цією метою або призначення спеціального помічника прокурора. Але це не обмежує потерпілих у тому аби залишатись проактивними у процесі та виступати самостійно із заявами і отримувати інформацію про хід справи, наприклад як у **практиці МКС**⁷⁴.

Через значну завантаженість органів, виклики у процесі та здійснення проваджень *in absentia*⁷⁵ потерпілі від найтяжчих міжнародних злочинів можуть роками не отримувати ін-

66 «З прокуратурою я маю живе спілкування, вони більш професійні, швидше реагують, а поліція телефонує лише коли документи треба підписувати, просять приїхати в Миколаїв. Я не маю такої можливості.» / Охолоджуючий ефект. Мотивація потерпілих бути учасниками процесу правосуддя та їх підтримка на цьому шляху // МІПЛ, 2024: https://mipl.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/victims_ua_a4_print_compressed.pdf.

67 Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим ГСУ НПУ 14.07.2025. «І слідчі постійно змінюються. Мені декілька разів сам слідчий передзвонював. І, здається, це кожен раз інший був. Тому сама я вже не намагалась, навіть, розшукати, тому що особливо не були потреби, я більше сама знаю.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

68 Стаття 284 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

69 Стаття 290 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

70 Стаття 376 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

71 Стаття 66 «Права та обов'язки свідка»

1. Свідок має право: 1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;... 7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;... / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

72 «Ми спершу не думали, що нам потрібен адвокат. Бо прокуратура сказала, що вони представлятимуть наші інтереси, що вони за нас, і проти Росії. Але коли ми приїхали на суд, то побачили, що багато потерпілих у нашій справі мають адвоката. На друге засідання ми не потрапили, а після третього зрозуміли, що треба адвокат - людина, яка пояснила би, що відбувається та як себе вести». / Охолоджуючий ефект. Мотивація потерпілих бути учасниками процесу правосуддя та їх підтримка на цьому шляху // МІПЛ, 2024: https://mipl.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/victims_ua_a4_print_compressed.pdf.

73 Інтерв'ю проведене експертами ULAG 21.08.2025. Інтерв'ю проведене експертами ULAG з прокурором ОГП 09.07.2025.

74 Article 65 / Rome Statute of the International Criminal Court // ICC, 17.07.1998: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>.

75 Оцінка потреб правової системи України: Забезпечення якісного правосуддя для постраждалих та уцілілих від війни // ULAG, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/needs-assessment-ukraines-justice-system/>.

формації про хід їхньої справи. Зокрема, така ситуація має місце у кримінальних провадженнях щодо порушень, вчинених з 2014 року до моменту повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Внаслідок чого постраждали відмовляються йти на контакт з представниками системи правосуддя, бо відчувають розчарування від її неефективності⁷⁶. Водночас, у провадженнях щодо найтяжчих міжнародних злочинів, вчинених після 2022 року, на активність взаємодії з потерпілим впливає чи було пріоритезовано та чи є прогрес у розслідуванні, що дає перспективу направлення справи до суду⁷⁷.

Значну роль у процесі інформування постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів щодо наданих їм прав, можливостей підтримки, а також застосування заходів безпеки відіграють спеціалізовані відділи, що створюються як у межах механізмів притягнення до відповідальності, так і національних органів правосуддя. Зокрема, діяльність Офісу захисту та підтримки свідків (*Witness Protection and Support Office*), що діє при Канцелярії **Спеціальних палат Косово**, охоплює реалізацію програм захисту, які включають заходи фізичної, процесуальної, психологічної та соціальної підтримки свідків⁷⁸. Офіс, серед іншого, надає необхідну адміністративну та логістичну допомогу свідкам, які залучені до процесу у Спеціальних палатах. Це також включає їх інформування про застосовані заходи безпеки; хід судових слухань; розміщення учасників в залі судових засідань; роль, права та обов'язки свідків у провадженні⁷⁹.

Не дивлячись на те, що серед постраждалих від наслідків збройного конфлікту на території України зберігається запит щодо отримання інформації як про сам кримінальний процес⁸⁰, так і обсяг їх прав та доступні заходи підтримки, процес такої комунікації все ще потребує налагодження. Ефективна взаємодія з постраждалими у кримінальному провадженні сприяє побудові взаємовідносин довіри та підвищує шанси на своєчасне виявлення ризиків для безпеки потерпілих і свідків.

Наразі тенденції щодо цифровізації інформації та пошуку технічних рішень у кримінальних провадженнях можуть з однієї сторони спростити комунікацію органів правосуддя з потерпілими та свідками, а з іншої – лише поглиблюють виклики для окремих категорій (зокрема, літніх людей чи мешканців окупованих територій). Вкрай важливо, щоб підходи у роботі органів правосуддя враховували індивідуальні потреби постраждалих від наслідків збройного конфлікту, відповідали їх інтересам, мали широкий набір інструментів та підходів до інформування. Зо-

76 Зустріч проведена експертами ULAG зі слідчими обласних управлінь НПУ 29.05.2025.

«Я трохі скептично до цього ставлюсь. Тому що якби була віра в те, що винних притягнуть до відповідальності, я б, може, більше ентузіазму в цьому питанні проявляв. А так я не бачу цього механізму. Ну, поговоримо, так, все. Хочеться не тільки процесу, а й результату. Процес сам по собі – я не бачу сенсу в ньому. А в результат я не вірю, тому що не розумію механізму.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

77 Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим ГСУ НПУ 14.07.2025.

78 Article 23 / Law On Specialist Chambers And Specialist Prosecutor's Office, 03.08.2015: https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/05-I-053_a.pdf.

79 Rule 27 / Rules Of Procedure And Evidence Before The Kosovo Specialist Chambers, 02.06.2020: <https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/content/documents/ksc-bd-03-rev3-rulesofprocedureandevidence.pdf>.

80 «І мені по телефону приходить просто есемеска, що суд відбувається в таке і таке время. Вот я приїжджаю, прошу етого... як його... так називається... помічника цього судді. Залишаємо телефон, що еслі суда не буде, бо я помінаю, що буває той не явився, що мені дуже важко з Києва їхати. І кажу: «В мене двоє людей з обмеженими можливостями, то Ви мені подзвоніть». То цього вони не роблять. Вони зайняті, навірно, дуже сильно. Я не знаю, як це, вот. Но, таке, що приїжджаю, суда немає. І з тим даже, знаєте, коли я уже з адвокатом, я йому подзвонила, він без ніяких узяв моє діло, і зараз він мені сам дзвонить, коли в нас буде суд. Всі документи в нього, це все. То набагато легше. А тоді, знаєте як, коли я не звернулася до адвоката, то мені даже ніхто і не сказав, що це треба... що це треба. Людям не объясняють, а ми неграмотні, як це треба зробити. Мені це потрібно, чи мені не потрібно?» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

крема, використання ШІ технологій могло б полегшити цей процес, враховуючи виклики для процесів правосуддя та значні масштаби запитів. Але при їх впровадженні потрібно враховувати і відразу застосовувати рішення щодо захисту особистих даних постраждалих та запобігання їх поширенню третій стороні.

3.1.2 Захист постраждалих від вторинної віктимізації у кримінальних провадженнях

Взаємодія з постраждалими від найтяжчих міжнародних злочинів у кримінальних провадженнях вимагає запровадження підходів та процесуальних інструментів, спрямованих на запобігання їх вторинній віктимізації⁸¹. **Рекомендації РЄ** визначають, що вторинна віктимізація не є прямим наслідком злочинної дії, а спричиняється реакцією на потерпілого з боку державних і приватних інститутів та окремих осіб. Водночас, варто враховувати, що окремої уваги від органів правосуддя вимагає взаємодія з постраждалими, які зазнали повторної віктимізації (ситуація, в якій одна і та ж особа є постраждалою від більш ніж одного кримінального правопорушення протягом певного періоду часу, зокрема, включаючи ситуації, в яких особа є постраждалою від кримінальних правопорушень, вчинених одним і тим же правопорушником, та ситуації, в яких особа є постраждалою від кримінальних правопорушень подібного характеру, вчинених різними правопорушниками)⁸².

Реалізація цього підходу на практиці вимагає приділяти особливу увагу потребам та ризикам для постраждалих у процесі здійснення кримінального провадження. Наприклад, **Директива 2012/29/EU** покладає на учасників кримінального провадження обов'язок забезпечувати заходи для захисту потерпілих та членів їхніх сімей від вторинної віктимізації, залякування та помсти, у тому числі від ризику завдання емоційної або психологічної шкоди, а також для захисту гідності жертв під час допиту та дачі свідчень⁸³. Сам процес має надавати постраждалій особі відчуття контролю. Так, потерпіла особа може на будь-якому етапі провадження відмовитись від отримання інформації про його хід чи навпаки мати можливість зайняти більш активну позицію у процесі⁸⁴. Відповідно реалізація підходу, орієнтованого на потерпілих, вимагає передбачення додаткових механізмів у кримінальному провадженні, які будуть визначати особливості проведення слідчих дій та участь потерпілих і свідків у процесі. А саме у процесі

81 Guidelines on Investigating Violations of International Humanitarian Law: Law, Policy, and Good Practice // Geneva Academy, 2019: <https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Guidelines%20on%20Investigating%20Violations%20of%20IHL.pdf>. Documenting international crimes and human rights violations for accountability purposes: Guidelines for civil society organisations // ICC, EuroJust, 2022: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-09/2_Eurojust_ICC_CSOs_Guidelines_2-EN.pdf. Policy on a Victim-Centred Approach in UNHCR's response to Sexual Misconduct // UNHCR, 01.12.2020: [https://www.unhcr.org/media/policy-victim-centred-approach-unhcrs-response-sexual-misconduct#:~:text=This%20policy%20\(i\)%20clarifies%20what,spells%20out%20which%20entities%20are](https://www.unhcr.org/media/policy-victim-centred-approach-unhcrs-response-sexual-misconduct#:~:text=This%20policy%20(i)%20clarifies%20what,spells%20out%20which%20entities%20are).

82 Recommendation of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims // Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2006 at the 967th meeting of the Ministers' Deputies: <https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:%2209000016805afa5c%22,%22sort%22:%22CoEValidationDate%20Descending%22%7D>. Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime // Adopted by the Committee of Ministers on 15 March 2023 at the 1460th meeting of the Ministers' Deputies: <https://rm.coe.int/cm-rec-2023-2e-eng-recommendation-trafficking/1680ab4922>.

83 Стаття 18 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

84 Стаття 6 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

має бути забезпечено фокус на захисті гідності особи, яка зазнала шкоди внаслідок вчинено-го проти неї правопорушення .

Цей підхід базується на тому, що будь-яке розслідування злочину може бути однаково травматичним до особи, яка зазнала шкоди, оскільки вона змушена розповідати про свої переживання та досвід, проходити через детальний та формалізований процес, а також змушена буде зустрічатись з кривдником⁸⁵. Хоча наразі КПК України не містить спеціальних інструментів, що мають застосовуватись у межах кримінального провадження для запобігання вторинній віктимізації постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів, ряд заходів безпеки за Законом від 1993 року можуть застосовуватись з цією метою. Наприклад, забезпечення конфіденційності відомостей про особу або проведення закритого судового розгляду⁸⁶.

Натомість у публічній комунікації все більше згадок з'являється про застосування людино-орієнтованого підходу у кримінальних провадженнях щодо найтяжчих міжнародних злочинів. Наприклад, слідчі⁸⁷, прокурори⁸⁸ та судді⁸⁹ звертають увагу на розслідуванні проваджень за фактами СНПК та зазначають про застосування принципу «не нашкодь», уникнення ре-травматизації, звинувачення жертви (**від англ. *victim blaming***) та ін. З 2022 року системно проводяться тренінги для представників системи правосуддя України щодо особливостей роботи з вразливими категоріями постраждалих. Але досвід потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях показує, що таке навчання є досить часто фрагментарним, фокусується на окремих аспектах і не запроваджується системно на практиці.

Оскільки розгляд більшості справ за статтею 438 КК України здійснюється за відсутності підозрюваного/обвинуваченого, у відкритому доступі на сайті ОГП знаходяться повідомлення про підозру та обвинувальні акти, де розкриваються дані потерпілих або відомості, що дозволяють їх ідентифікувати⁹⁰. На практиці, для захисту конфіденційності потерпілих їх дані приховуються при публікації документів⁹¹. Але при цьому залишається загальний опис фактів

85 Documenting international crimes and human rights violations for accountability purposes: Guidelines for civil society organisations // ICC, EuroJust, 2022: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-09/2_Eurojust_ICC_CSOS_Guidelines_2-EN.pdf.

86 Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

87 Методичні рекомендації з інтегрування підходу, орієнтованого на потерпілих, у деяких аспектах досудового розслідування злочинів сексуального насильства в умовах збройної агресії // Сергій Чернявський, Катерина Левченко, Юлія Черноус, Ганна Нікітіна-Дудікова, Ольга Перунова, Любов Гордієнко, Владислав Ієрусалимов, Олександр Остапенко. Київ, 2023: <https://mvs.gov.ua/upload/1/5/3/6/6/9/document-19.pdf>.

88 16 днів активізму проти гендерно зумовленого насильства: прокурори на захисті прав та інтересів постраждалих // Офіс Генерального прокурора, 26.11.2023: <https://gp.gov.ua/ua/posts/16-dniv-aktivizmu-proti-genderno-zumovlenogo-nasilstva-prokurori-na-zaxisti-prav-ta-interesiv-postrazdalix>. Вікторія Літвінова взяла участь у конференції, присвяченій формуванню єдиних підходів щодо реагування на гендерно зумовлене насильство // Офіс Генерального прокурора, 26.11.2024: <https://gp.gov.ua/ua/posts/viktoriya-litvinova-vzyala-ucast-u-konferenciyi-prisvyachenii-formuvannyu-jedinix-pidxodiv-shhodo-reaguvannya-na-genderno-zumovlene-nasilstvo>. Головне – постраждали: як Україна змінює підхід до правосуддя щодо сексуального насильства під час війни // Українська правда, 19.06.2025: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/06/19/7517752/>.

89 Під час ухвалення рішень суди повинні забезпечити дотримання прав потерпілих від сексуального насильства – суддя ВС // Верховний суд, 07.10.2024: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1680258/>.

90 При підготовці дослідження експертами було опрацьовано близько 100 повідомлень про підозру та обвинувальних актів, опублікованих на сайті Офісу Генерального прокурора. Стаття 297-5 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

91 Наприклад, Повідомлення про підозру та повістки про виклик Гасангулієва Ш.Ф. на 13.10.2025, 14.10.2025, 15.10.2025 (з перекладом російською) // Офіс Генерального прокурора, 27.09.2025: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/povidomlennya-pro-pidozru-ta-povistki-pro-viklik-gasangulijeva-sf-na-13102025-1410102025-15102025>. Повідомлення про підозру та повістки про виклик Сиромятнікову Р.О., Мінаєву О.Д., Саричеву М.В., Сілеву В.В. на 01.10.2025, 02.10.2025, 03.10.2025 (з перекладом російською) // Офіс Генерального прокурора, 26.09.2025: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/povidomlennya-pro-pidozru-ta-povistki-pro-viklik-siromyatnikovu-ro-minajevu-od-saricevu-mv-siljevu-vv-na-01102025-02102025-03102025>.

у процесуальних документах, який нерідко дає можливість чітко визначити місцевість, де вчинено злочин, чи самих постраждалих від злочинів.

Справи щодо фактів СНПК запровадили практику зміни анкетних даних постраждалих в якості гарантії їх безпеки у процесі: *«Однією з вказівок/рекомендацій для розслідування було те, що ми змінюємо анкетні дані потерпілих. Тоді це було у якійсь гіперболізований формі, коли людина по суті не виявила бажання щодо цього, застосовувалось автоматично. Також не враховувалось якщо людині треба буде використовувати цю інформацію надалі. Наразі практика змінилась і ми пропонуємо людині таку опцію, а не застосовуємо у всіх випадках»*⁹². Проте розгляд проваджень у суді вимагав поширення справжніх відомостей про особу, бо в іншому випадку потерпіла не могла звернутись із цивільним позовом про відшкодування завданої шкоди.

Водночас, високий суспільний інтерес до справ щодо воєнних злочинів залишає також запит на проведення моніторингу та медіа висвітлення судових процесів у таких провадженнях. Оскільки наразі немає у відкритому доступі трансляції засідань, монітори чи журналісти направляють запити до судів, що розглядаються у індивідуальному порядку⁹³. Процес такого моніторингу, присутність сторонніх осіб у судових засіданнях, а також поширення його результатів при цьому мають дотримуватись балансу між запитом суспільства та безпекою постраждалих осіб.

Міжнародні стандарти наголошують, що затверджені процедури розкриття інформації у провадженні мають поважати право постраждалої особи на приватність, тому допускається поширення тільки даних, що мають відношення до справи⁹⁴. Наприклад, регламент роботи **Спеціальних палат Камбоджі** звертає увагу на важливість збереження чутливої інформації про потерпілих та свідків у провадженнях для забезпечення їх безпеки у процесі. Практичні заходи передбачають розробку внутрішньої політики збереження інформації, передбачення санкцій за її розголошення, а також створення відповідної інфраструктури для збереження даних всередині механізму правосуддя⁹⁵.

Варто відмітити окремі практики, що демонструють спробу інституціоналізації гарантій безпеки та мінімальних стандартів для потерпілих в кримінальному процесі. Так, рішенням Ради суддів України 11 листопада 2024 року⁹⁶ було схвалено до використання в пілотних судах

⁹² Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим ГСУ НПУ 14.07.2025.

⁹³ МІПЛ назвала проблеми українських судів у справах про війну: заочні процеси, затягування і відмова у трансляціях // МІПЛ, 21.08.2025: <https://mipl.org.ua/mipl-nazvala-problemy-ukrayinskyh-sudiv-u-spravax-pro-vijnu-zaochni-procesy-zatyaguvannya-i-vidmova-u-translyacziyah/>.

⁹⁴ DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 39-40 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

⁹⁵ International Standards For The Treatment Of Victims And Witnesses In Proceedings Before The Extraordinary Chambers In The Courts Of Cambodia For The Prosecution Of Crimes Committed During The Period Of Democratic Kampuchea // the Working Group on the Extraordinary Chambers and the Open Society Justice Initiative, 2004: <https://www.american.edu/wcl/impact/initiatives-programs/warcrimes/resource-court-information-and-external-links/resources/extraordinary-chambers-in-the-courts-of-cambodia/upload/international-standards-for-the-treatment-of-victims-and-witnesses-in-proceedings-before-the-extraordinary-chamb.pdf/>

⁹⁶ Рішення Ради суддів України №38 від 11.11.2024: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0038414-24#Text> «Застосування Протоколу покликано забезпечити, щоб усі викликані до суду потерпілі та свідки з'явилися до суду своєчасно, були наперед належним чином поінформовані про процедуру надання показань, про свої права та обов'язки й одержали необхідну практичну та психологічну підтримку під час дачі показань. Крім того, цей Протокол має поліпшити особистий простір і конфіденційність потерпілих і свідків через організаційні заходи з обмеження їх контактів із стороною захисту, представниками медіа, іншими учасниками провадження і відвідувачами суду».

«Протокол для судів по роботі з вразливими потерпілими і свідками», що як зазначається, має сприяти забезпеченню безпечного справедливого та людиноцентричного правосуддя для кожного потерпілого та свідка у кримінальному провадженні під час судового розгляду. В майбутньому за результатами пілоту передбачається можливість масштабувати подібний досвід, впровадивши його в інших судах України. Наразі в публічному доступі відсутня інформація чи ведеться системний моніторинг оцінки та впливу застосування протоколу в рамках пілотних судів.

Досвід кримінальних проваджень в Україні щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів показує, що важливу роль для підтримки стану постраждалих та налагодження їх взаємодії зі слідчими і прокурорами можуть відігравати психологи⁹⁷. Наприклад, вони можуть допомогти оцінити стан потерпілої особи та її готовність до участі в тих чи інших процесуальних діях. Або можуть допомогти сформулювати питання для допиту потерпілих аби не викликати у них негативної реакції. Також, самі постраждалі зазначають, що взаємодія з психологом потрібна у процесі: *«навіть, якщо людина приходить писати ту ж заяву, або звертається кудись, то психолог потрібен. Тому що людина, коли починає згадувати ці всі моменти, іноді впадає в ступор. Людина починає хвилюватися. Важко переживає ці моменти. Ти ж знову це все прокручуєш в голові, все згадуєш. Тобто психолог, я думаю, повинен бути»*⁹⁸. При цьому вкрай важливою є кваліфікація залученого психолога, робота якого має враховувати особливості кримінального процесу та не ставити під ризик якість отриманої інформації від постраждалої особи.

Опитані представники системи правосуддя зазначають, що у справах вцілілих від СНПК⁹⁹, а також злочинів, вчинених у м. Буча та наближених населених пунктах Київської області¹⁰⁰, позитивним є досвід взаємодії з Координаційним центром. Так, наприклад, слідчі мають можливість безпосередньо звернутись до координатора Центру, який знаходиться у кабінеті поруч, залучити його до комунікації з постраждалою особою або передати запити від неї. Відкритим тільки залишається питання чи має Координаційний центр достатньо ресурсу для того, щоб впоратись із всіма запитами постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів у кримінальних провадженнях.

Викликом для потерпілих та свідків є розслідування так званих магістральних чи системних проваджень, у яких розглядаються зведені факти та події у межах окремих областей чи території України в цілому. У таких ситуаціях із загального розслідування можуть виділятися провадження щодо окремих виконавців найтяжчих міжнародних злочинів¹⁰¹. А на практиці потерпілі та свідки змушені брати участь у великій кількості слідчих дій і судових засідань, щоразу повторювати свідчення¹⁰², що здебільшого не впливає на якість розслідування, але очевидно може призводити до ретравматизації та демотивації таких потерпілих. З огляду на

97 Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим ГСУ НПУ 14.07.2025. Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим обласного управління НПУ 19.08.2025. Інтерв'ю проведене експертами ULAG з прокурором ОГП 09.07.2025.

98 Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

99 Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим ГСУ НПУ 14.07.2025. Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим обласного управління НПУ 19.08.2025.

100 Інтерв'ю проведене експертами ULAG з прокурором ОГП 09.07.2025.

101 Роздроблені справи як системна проблема. МІПЛ проаналізувала останні судові вироки росіянам за воєнні злочини // МІПЛ, 18.07.2024: <https://mipl.org.ua/rozdrobleni-spravy-yak-systemna-problema-mipl-proanalizuvala-ostanni-sudovi-vyroky-rosiyanam-za-voyneni-zlochyny/>

102 Оцінка потреб правової системи України: Забезпечення якісного правосуддя для постраждалих та уцілілих від війни // ULAG, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/needs-assessment-ukraines-justice-system/>.

це, має бути передбачено більш дієвий механізм використання у суді пояснень потерпілих та свідків, відібраних на етапі розслідування, щоб обмежити кількість допитів.

Стандарти запобігання вторинної віктимізації постраждалих у провадженні стосуються також особливостей проведення слідчих дій. Зокрема, **підходи ЄС** вимагають аби під час допитів постраждалих було обмежено кількість персональних запитань, а отримані свідчення стосувались лише суті справи. Також має бути обмежена загальна кількість допитів постраждалої особи у провадженні, а формат їх проведення та формулювання запитань мають забезпечувати повагу до потерпілих.¹⁰³

3.1.3 Дотримання балансу інтересів сторін у провадженні

Анонімність потерпілих та свідків у кримінальному провадженні залишається одним зі спірних питань, пов'язаних із безпекою учасників процесу. З однієї сторони, легендування, зміна особистої інформації та приховування даних особи є гарантією, яка допомагає особі наважитись дати свідчення у суді. Але з іншої сторони, отримана інформація може піддаватись розголосу підозрюваним/обвинуваченим для доведення власної позиції: *«На практиці під час оголошення легендованих даних свідків обвинувачені завжди кричать, що це не він і він знає реальне ПІП свідка/потерпілого і називає їх у присутності усіх»*¹⁰⁴.

Положення КПК України не створюють умов, які дозволяють у процесі уникати контакту між потерпілими, свідками та обвинуваченими. Якщо на етапі досудового розслідування слідчі та прокурори планують окремі слідчі дії з різними учасниками провадження, то судові засідання стають тим майданчиком, який поєднує всіх у одному приміщенні. Інфраструктура судів не має окремих приміщень для потерпілих та свідків, а можливості для її розвитку прямо залежать від доступного фінансування як за кошти державного бюджету, так і міжнародних програм підтримки. Наприклад, USAID планував реалізувати пілотний проєкт у чотирьох судах по створенню інфраструктури для потерпілих та свідків, а також окремих відділів для взаємодії з ними¹⁰⁵. Але закриття програми у 2025 році зупинило фінансування цієї ініціативи.

Міжнародні стандарти наголошують на тому, що заходи захисту постраждалих у кримінальних провадженнях, спрямовані на запобігання їх вторинній віктимізації, мають бути збалансовані з дотриманням права підозрюваного/обвинуваченого на справедливий суд¹⁰⁶. Зокрема, у процесі можуть вживатись заходи для анонімізації потерпілих та свідків через приховування їх облич, використання псевдонімів замість реальних особистих даних осіб, зміна голосу осіб чи їх зображення, їх розміщення під час процесу у окремих приміщеннях для уникнення кон-

¹⁰³ DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 39 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

¹⁰⁴ Інтерв'ю проведене експертами ULAG із суддею 27.10.2025.

¹⁰⁵ Захист потерпілих та свідків воєнних злочинів у суді – зустріч з експертами USAID // Судова влада України, 22.01.2024: <https://court.gov.ua/archive/1543625/>.

¹⁰⁶ International Standards For The Treatment Of Victims And Witnesses In Proceedings Before The Extraordinary Chambers In The Courts Of Cambodia For The Prosecution Of Crimes Committed During The Period Of Democratic Kampuchea // the Working Group on the Extraordinary Chambers and the Open Society Justice Initiative, 2004: <https://www.american.edu/wcl/impact/initiatives-programs/warcrimes/resource-court-information-and-external-links/resources/extraordinary-chambers-in-the-courts-of-cambodia/upload/international-standards-for-the-treatment-of-victims-and-witnesses-in-proceedings-before-the-extraordinary-chamb.pdf/>

такту з обвинуваченим. Ці заходи можуть також застосовуватись у межах програм безпеки. Наприклад, законодавство **Хорватії**¹⁰⁷ та **Сербії**¹⁰⁸ передбачає, що для збереження анонімності особи у процесі можуть бути змінені її персональні дані повністю або частково. У внутрішніх правилах **Євроюсту** також передбачено захист анонімності свідків за потребою, що дозволяє захищати їх та не створювати додаткових ризиків для осіб¹⁰⁹.

Важливим аспектом є обмеження контакту потерпілих та свідків з підозрюваними / обвинуваченими під час провадження на різних етапах. Переважна частина рекомендацій пов'язана зі створенням простору для постраждалих в судовій інфраструктурі. Так, наприклад, **стандарти ЄС** звертають увагу на важливість заходів планування проведення слідчих дій та графіків судових засідань, розміщення окремих зон очікування для потерпілих та свідків, комунікації зі спеціальними підрозділами, що здійснюють підтримку постраждалих у справах та можуть їх супроводжувати під час різних процесуальних дій¹¹⁰.

Після 2022 року практика дослідження наслідків збройного конфлікту на території України показала, що постраждалі від найтяжчих міжнародних злочинів можуть також залучатись в якості свідків у кримінальних провадженнях проти основ національної безпеки України¹¹¹ та для дослідження контексту подій в окремих регіонах у період окупації¹¹². Фокус таких справ залишається на діяннях осіб, які сприяли РФ чи перейшли на їх сторону від час збройного конфлікту. Це збільшує процесуальне навантаження на постраждалих та очікування від них. Враховуючи те, що ця категорія проваджень розглядається швидше, потерпілим стає важко брати участь у процесах щодо найтяжчих міжнародних злочинів, бо вони втомлюються від розгляду справи та надмірної уваги до них.

Крім того, участь в справах щодо злочинів проти національної безпеки може сприйматись як ризик, спричиняти додаткові переживання та тривоги у постраждалих. На такий стан впливає необхідність згадувати події війни, а також можливі наслідки для самого потерпілого через широке тлумачення та застосування законодавства щодо колабораційної діяльності¹¹³.

107 Zakon o zaštiti svjedoka, 03.08.2017: <https://www.zakon.hr/z/285/zakon-o-zastiti-svjedoka>.

108 Zakon o Programu Zastite Ucesnika u Krivicnom Postupku, 2005: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_programu_zastite_ucenika_u_krivicnom_postupku.html.

109 Rules Of Procedure College Decision 2020-04 of 15 July 2020 on internal rules concerning restrictions of certain data subject rights in relation to the processing of personal data in the framework of activities carried out by Eurojust: <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/Dataprotection/CELEX-32020Q0902-01-EN-TXT.pdf#:~:text=freedoms%20of%20witnesses%20as%20well,protect%20their%20rights%20and%20freedoms>.

110 DG JUSTICE GUIDANCE DOCUMENT related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, p. 39-40 // European Commission, DG Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf.

111 Оцінка потреб правової системи України: Забезпечення якісного правосуддя для постраждалих та уцілілих від війни // ULAG, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/needs-assessment-ukraines-justice-system/>.

112 Охолоджуючий ефект. Мотивація потерпілих бути учасниками процесу правосуддя та їх підтримка на цьому шляху // МІПЛ, 2024: https://mipl.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/victims_ua_a4_print_compressed.pdf.

113 Нарікання на якість кримінального законодавства в частині колабораційної діяльності та притягнення відповідальності за це правопорушення вже тривалий час висловлюють правозахисні організації. Див. «Виживання чи злочин: як Україна карає за колабораціонізм. Аналітичний звіт» / Синюк О., Депутат Д., Вишневська І., Волковинська В., Червонна В., Єлігулашвілі М.; ред. Луньова О. - Київ, 2024. // https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/04/colaboratz_ukr_web.pdf.

3.2 Як зробити заходи безпеки у кримінальних провадженнях дієвими для постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів

Ризики для потерпілих та свідків у справах про найтяжчі міжнародні злочини безпосередньо пов'язані з їх готовністю брати активну участь у процесі розслідування та виступати у суді. Досвід інших країн показує, що постраждалі можуть відмовитись давати свідчення або втрачати пам'ять про травматичний досвід, доки не відчують себе у безпеці.¹¹⁴ Експерти, які працюють з постраждалими зазначають, що в умовах триваючого збройного конфлікту на території України люди, які можуть виступати в якості потерпілих та свідків у процесах правосуддя, бояться надавати інформацію слідству: «...хвилюються за те, що незрозуміло, куди ця інформація піде. А раптом хтось передасть цю інформацію Росії. І ще незрозуміло, чи зможе правова система їх захистити в будь-яких випадках»¹¹⁵.

Практика застосування заходів безпеки у кримінальних провадженнях в Україні показує, що свідки у цьому контексті мають пріоритет порівняно з потерпілими. Це пояснюється важливістю інформації для провадження, яку вони можуть надати. А також тим, що досить складно зберегти анонімність потерпілого у процесі: «Ті заходи безпеки які засновуються до потерпілого не ефективні, тому що є вся інформація про потерпілого»¹¹⁶.

Основним завданням програм безпеки, які застосовуються до постраждалих, є реалізація комплексних заходів захисту (наприклад, зміна особистих даних, психологічна й матеріальна підтримка, надання охорони, переселення тощо) протягом обмеженого періоду часу або протягом всього життя такої особи¹¹⁷. При цьому застосування програм безпеки є виключним кроком у кримінальних провадженнях, що зумовлене реальним ризиком для життя та здоров'я особи, її недоторканості, свободі чи майну, а також безпосередньо пов'язано з важливістю її знань для кримінального провадження¹¹⁸. Наприклад, **практика МКС** виділяє критерії,

114 War Crimes Before Domestic Courts OSCE Monitoring And Empowering Of The Domestic Courts To Deal With War Crimes // OSCE, 2003: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/8/13494.pdf>.

115 Інтерв'ю проведене експертами ULAG із суддею 24.10.2025

116 Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

117 Recommendation CM/Rec(2022)9 of the Committee of Ministers to member States on the protection of witnesses and collaborators of justice / Adopted by the Committee of Ministers on 30 March 2022 at the 1430th meeting of the Ministers' Deputies: <https://rm.coe.int/0900001680a5fe33#:~:text=and%20financial%20protection%20and%20support,be%20applied%20to%20witnesses%20and>.

118 Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Right to the truth // UNGA, 28.01.2010^a <https://docs.un.org/en/A/HRC/15/33>.

які перевіряються при прийнятті рішення про судовий розгляд у закритому засіданні, якщо є необхідність захистити свідків¹¹⁹.

Види заходів безпеки, які можуть застосовуватись у межах програм, відрізняються за національним законодавством різних країни та положеннях про механізми правосуддя¹²⁰. Але у переважній більшості всі норми містять такі заходи, як: фізичний захист осіб, переселення, зміна персональних даних або приховування інформації про особу. Склад та заходи програми безпеки, що застосовується у кримінальному провадженні, має базуватись на результатах проведеної оцінки ризиків для постраждалих¹²¹. При цьому під час реалізації таких програм може проводитись додаткова оцінка потреб особи, за результатами якої можуть бути застосовані механізми її підтримки.¹²² Механізм реалізації програм безпеки потерпілих та свідків має також включати доступні заходи їх медичної та психологічної підтримки.¹²³ Наприклад, комплексний підхід застосовується у практиці роботи **Спеціалізованих палат Косово**. Їх програми захисту потерпілих та свідків включають заходи фізичної, процесуальної, психологічної та соціальної підтримки постраждалих осіб, які беруть участь у процесі.¹²⁴

На цей час законодавство України пропонує досить широкий перелік заходів безпеки, які можуть застосовуватись у кримінальному провадженні¹²⁵. Реалізація тих заходів, що безпосередньо не пов'язані з процесуальними діями, потребує значних фінансових та інших ресурсів, які вимагаються не тільки для безпеки постраждалої особи, а й членів її родини. Наприклад, переселення в інше місце проживання. Частина з них вимагає прийняття окремих нормативно-правових актів. Наприклад, зміна документів особи не має розвиненої практики застосування, оскільки неможливо змінити ІПН людини, за яким її можна ідентифікувати¹²⁶.

119 1. Чи викличе небезпеку розкриття особи свідка і чи зможе приховування особи свідка цю небезпеку зменшити.

2. Чи дійсно є необхідним приховування особи свідка і чи не є можливим застосування інших засобів захисту.

3. Пропорційність приховування особи свідка щодо прав обвинувачених, справедливого й неупередженого судового процесу. Окрім того, рішення про нерозкриття інформації має бути належним чином обґрунтовано.

4. Захист в принципі повинен забезпечуватись будь-якій людині, яка наражається на небезпеку в результаті розслідування, здійснюваного Прокурором. Конкретні положення Статуту і Правил, які стосуються не тільки свідків, потерпілих і членів їх сімей, а й інших осіб, що піддаються ризику в зв'язку з діяльністю Суду, свідчать про першочергове прагнення забезпечити умови для того, щоб особи не наражалися на невинуватий ризик у рамках діяльності Суду.

5. Під час прийняття рішення про нерозголошення даних свідків Палата досудового розслідування повинна здійснити оцінку ризиків та зважити такі фактори: чи дійсно заявлена небезпека несе ризики для безпеки особи; чи є джерелом ризику розкриття конкретної інформації для сторони захисту, на відміну від розкриття цієї інформації для широкого загалу. Палата повинна врахувати, чи можна уникнути цих ризиків, якщо приховати інформацію від загалу, і забезпечити конфіденційність між самими сторонами. При цьому слід здійснити оцінку факторів, чи може підозрюваний передати комусь інформацію про свідків або іншими своїми діями поставити їх під загрозу.

6. Палата досудового розслідування повинна також розглянути чимало інших питань, зокрема таких: чи є альтернативні засоби захисту; чи є інформація, про нерозкриття якої йдеться, значимою для сторони захисту, і у зв'язку з цим, як збалансувати інтереси сторони захисту та особи, що перебуває під загрозою; якщо нерозкриття інформації в результаті призведе до несправедливого судового процесу по відношенню до підозрюваного, таке нерозкриття не може бути санкціоновано. / The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (Judgment on the appeal of Mr. Thomas Lubanga Dyilo against the decision of Pre-Trial Chamber I entitled «First Decision on the Prosecution Requests and Amended Requests for Redactions under Rule 81») ICC-01/04-01/06-773, paras 21, 33 and 34 (14 December 2006): https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2007_01205.PDF.

120 Додаток 3. Наприклад: Zakon o zaštiti svjedoka, 03.08.2017: <https://www.zakon.hr/z/285/zakon-o-zastiti-svjedoka>.

121 Детальніше в Розділі 1 – Оцінка потреб та ризиків для постраждалих.

122 Kosovo Criminal Prosedural Code, 14.07.2022: <https://md.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/07/8750FE73-BA51-463C-BA88-31D0B8865840.pdf>. Law On Specialist Chambers And Specialist Prosecutor's Office // Republika Kosovo, 03.08.2015: https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/05-l-053_a.pdf.

123 War Crimes Before Domestic Courts Osce Monitoring And Empowering Of The Domestic Courts To Deal With War Crimes // OSCE, 2003: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/8/13494.pdf>.

124 Kosovo Criminal Prosedural Code, 14.07.2022: <https://md.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/07/8750FE73-BA51-463C-BA88-31D0B8865840.pdf>. Law On Specialist Chambers And Specialist Prosecutor's Office // Republika Kosovo, 03.08.2015: https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/05-l-053_a.pdf.

125 Додаток 3.

126 Нотатки зустрічі з представниками національної системи правосуддя, проведеної ULAG 26.11.2024.

Міжнародні стандарти наголошують, що законодавче регулювання має передбачати механізми для застосування програм безпеки для потерпілих та свідків як під час здійснення розслідування, так і на етапі судового розгляду. Крім цього, відповідна програма має включати заходи захисту постраждалих, які мають застосовуватись до них після завершення судового процесу.¹²⁷

Прокурори та слідчі, які залучені до розслідування кримінальних проваджень щодо наслідків збройного конфлікту на території України, оцінюючи існуючу систему заходів безпеки, наголошують на потребах у таких змінах до чинного законодавства та загалом практики роботи органів:

- запровадження чітких критеріїв, що дозволять обґрунтувати вибір заходу безпеки, враховуючи доступний ресурс відповідальних органів та джерела фінансування кожного з компонентів;
- створення алгоритму систематичної перевірки ризиків для постраждалих, що допоможуть визначати релевантність тих або інших механізм захисту;
- визначення чітких і взаємодоповнюючих критеріїв, які вказують на ступінь небезпеки для особи, важливості її інформації для провадження, а також дозволяють підібрати відповідні заходи безпеки, що можуть бути застосовані у межах комплексної програми для потерпілого чи свідка;
- розробка механізму міжнародної співпраці у разі звернення інших країн чи механізмів правосуддя (наприклад, МКС) про застосування заходів безпеки;
- передбачення порядку міжвідомчої взаємодії установ, що є власниками персональних даних та іншої інформації, у межах реалізації заходів безпеки.¹²⁸

Важливо, щоб на законодавчому рівні було забезпечено конфіденційність процедур, які застосовуються у межах програм безпеки, а також закріплено відповідальність за розкриття такої інформації¹²⁹. Спеціальні підрозділи, які відповідають за реалізацію програм безпеки для постраждалих, мають бути забезпечені належними фінансовими та людськими ресурсами¹³⁰. Міжнародні стандарти наголошують на важливості автономії органів, що реалізують програми безпеки, а також підтримку високого професійного рівня залучених працівників¹³¹. Ефективність їх діяльності не має піддаватись ризику через формальні причини чи належний рівень забезпечення¹³². Водночас, для працівників відповідальних підрозділів мають бути передбачені додаткові гарантії, спрямовані на підтримку їх фізичної безпеки та психологічного стану.

127 War Crimes Before Domestic Courts Osce Monitoring And Empowering Of The Domestic Courts To Deal With War Crimes, p. 49-50 // OSCE, 2003: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/8/13494.pdf>.

128 Нотатки зустрічі з представниками національної системи правосуддя, проведеної УЛАГ 26.11.2024.

129 Recommendation CM/Rec(2022)9 of the Committee of Ministers to member States on the protection of witnesses and collaborators of justice // Adopted by the Committee of Ministers on 30 March 2022 at the 1430th meeting of the Ministers' Deputies, Council of Europe: <https://rm.coe.int/0900001680a5fe33#:~:text=and%20financial%20protection%20and%20support,be%20applied%20to%20witnesses%20and>.

130 War Crimes Before Domestic Courts Osce Monitoring And Empowering Of The Domestic Courts To Deal With War Crimes, p. 50 // OSCE, 2003: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/8/13494.pdf>.

131 Recommendation CM/Rec(2022)9 of the Committee of Ministers to member States on the protection of witnesses and collaborators of justice // Adopted by the Committee of Ministers on 30 March 2022 at the 1430th meeting of the Ministers' Deputies, Council of Europe: <https://rm.coe.int/0900001680a5fe33#:~:text=and%20financial%20protection%20and%20support,be%20applied%20to%20witnesses%20and>.

132 War Crimes Before Domestic Courts Osce Monitoring And Empowering Of The Domestic Courts To Deal With War Crimes, p. 50 // OSCE, 2003: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/8/13494.pdf>.

Ризиком для постраждалих від наслідків збройного конфлікту може бути їх проживання у тому ж регіоні, де проти них вчинялись злочини (наприклад, у місцевостях, які були деокуповані). Так, потерпілі та свідки можуть відчувати на собі тиск всередині громад, високий рівень інтересу до проваджень та їх результатів, а також складнощі у комунікації. У випадку, якщо постраждала особа проживає у невеликому населеному пункті, то більшість людей знає про факт злочину, потерпілих та свідків, чи співпрацює особа з правоохоронними органами та інші деталі навколо злочину і його розслідування.¹³³ Або якщо цей населений пункт є наближеним до району ведення бойових дій, постраждалі хвилюються за свою долю та можливі ризики для життя та здоров'я якщо територія, де вони проживають, знову може опинитись під контролем збройних сил РФ¹³⁴.

У постраждалих, які знаходяться на території, наближених до зони бойових дій чи кордону з РФ, може виникати запит на їх переміщення у більш безпечні місцевості. Загальний порядок здійснення евакуації цивільного населення з цих територій потребує більшої уваги, зокрема щодо уваги до осіб з особливими потребами¹³⁵. При цьому у контексті заходів безпеки для потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях питання запит на передислокацію таких осіб може виникати з огляду на перспективи процесу, а також зацікавлення інших механізмів правосуддя. Наприклад, важливо враховувати рух розслідування Міжнародним кримінальним судом, а також проваджень у межах універсальної юрисдикції, для яких важливим буде залучення постраждалих.

Експерти, які реалізують заходи безпеки, зазначають, що переселення в інше місце проживання може стати дієвим заходом у контексті ризиків для постраждалих від наслідків збройного конфлікту на території України¹³⁶. Але його реалізація потребує залучення додаткових фінансових ресурсів та налагодження ефективної співпраці з іншими країнами, якщо розглядається перспектива переселення потерпілих чи свідків за кордон. Також, у контексті розвитку співпраці з країнами ЄС важливо, щоб Україна імплементувала відповідні стандарти захисту потерпілих у національне законодавство. В іншому випадку така взаємодія буде неможливою.

Можливість реалізації окремих програм безпеки тісно пов'язана з ефективністю співпраці між різними державами. Це має особливе значення для розслідування справ щодо найтяжчих міжнародних злочинів. Зокрема, правову основу для такої взаємодії становить застосування єдиних стандартів та їх імплементация у національне законодавство країн, як це забезпечується у межах ЄС¹³⁷. Наприклад, **Євроюст** здійснює координацію міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях, що також охоплює і програми безпеки для потерпілих та свідків. Однією з гарантій такої взаємодії є збереження конфіденційності даних про осіб, які

¹³³ Постраждалі від воєнних злочинів у відповідь на питання про труднощі з якими вони стикаються зазначають «У мене які труднощі? Містечко маленьке. Стараюся часто не виходити навіть в місто. Я не знаю, як це називається, ця трудність... Людський оцей: «Ну, що там? Щось чути?». Ви розумієте, оце воно саме дужче. Село, один одного всі знають. Якщо кудись вийшов на роботу, прийшов, і перше питання: «Що чути за брата? Знайшовся, не знайшовся?». І це все треба переживати.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

¹³⁴ «Честно признаться, меня расстреляют. Поэтому я, скажем так, боюсь за свою жизнь.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

¹³⁵ «Невидимі люди» прифронтової території України // Схід SOS, 2025: <https://www.dropbox.com/scl/fi/f8zubw1x27j5nsmt5l2t4/-/-/-pdf?rlkey=tpxy3akho6yapfw7yjd1ng1fr&e=1&st=6dhl03w1&dl=0>.

¹³⁶ Інтерв'ю проведене експертами ULAG 12.12.2024.

¹³⁷ Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

надають свідчення, якщо розголошення інформації може наражати їх на небезпеку¹³⁸. До прикладу, в одній спільній справі Болгарії та Швеції потерпілі не готові були свідчити у присутності обвинувачених. За посередництва Євроюсту було прийнято рішення провести допит у форматі відеоконференції: обвинувачених було вилучено з зали суду, а засідання трансливалися по відеозв'язку¹³⁹.

Окремим викликом для органів правосуддя залишається взаємодія з потерпілими та свідками, які знаходяться на окупованих територіях¹⁴⁰. У практиці кримінальних проваджень щодо наслідків збройного конфлікту на території України з 2014 року практика застосування заходів безпеки, які спрямовані на постраждалих на окупованих територіях, не набула широкого розвитку. Не зважаючи на те, що такі особи можуть бути цінними для процесів правосуддя, проблемою є здійснення безпечної комунікації з ними та застосування дієвих довгострокових заходів безпеки в їх інтересах. Здебільшого практика застосування таких заходів до осіб з окупованих територій була зосереджена в роботі органів правосуддя, повноваження яких поширювались на такі окуповані території Кримського півострову (до прикладу, прокуратура АРК та м. Севастополь з дислокацією в Києві) та частин Донецької та Луганської областей. При цьому така практика потребує збереження, поширення та масштабування, а також посилення відповідними змінами в нормативно-правових актів.

Сформована в Україні після 2022 року практика переслідування громадян за злочини проти основ національної безпеки та чимало нарікань правозахисників на якість цього законодавства також впливає на безпеку постраждалих і їх бажання брати участь у процесах правосуддя¹⁴¹. Відповідно такі постраждалі з окупованих територій бояться можливого переслідування, якщо нададуть свідчення у процесі. Гарантією для них може слугувати умова, що їх не будуть переслідувати за факти колабораційної діяльності чи державну зраду, якщо їх дії не нанесли значної шкоди та вони будуть надавати свідчення у провадженнях щодо найтяжчих міжнародних злочинів. Зокрема, вони можуть надавати інформацію про найвище керівництво окупаційних структур або РФ, під примусом та вказівками яких вони були вимушені діяти на підконтрольних Росії територіях.

138 Rules Of Procedure College Decision 2020-04 of 15 July 2020 on internal rules concerning restrictions of certain data subject rights in relation to the processing of personal data in the framework of activities carried out by Eurojust: <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/Dataprotection/CELEX-32020Q0902-01-EN-TXT.pdf#:~:text=freedoms%20of%20witnesses%20as%20well,protect%20their%20rights%20and%20freedoms>.

139 Report on Eurojust's casework on victims' rights A contribution to the European Commission Coordinator for Victims' Rights mapping exercise February 2022? p. 28: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2021_02_16_thb_casework_report.pdf#:~:text=4.identity%2C%20with%20the%20aim%20of.

140 Опитані експерти по роботі з постраждалими від воєнних злочинів та самі постраждалі від воєнних злочинів у відповідь на питання про те чи відчувають постраждалі небезпеку у зв'язку з тим, що вони стали учасниками або свідками певних подій під час війни зазначають наступне «Я думаю, що так. Вони бояться. Мало того, що вони бояться, що вони це знають, цю інформацію, і як свідки, що ними можуть зацікавитись якісь органи. Навіть, є у нас також люди, які додадуть інформацію туди, куди не потрібно. Те, що хто бачив. Тобто ти не можеш навіть бути впевнений в своєму оточенні. Тому дійсно, що люди бояться. І дехто може і не захотіти свідчити в якийсь момент, опасаючись за своє життя. Це таке, що може бути. Людина, яка пережила все що завгодно в окупації, вона, на сьогоднішній день, може не довіряти нікому. Навіть, якщо і визволили з окупації, або вона виїхала сама з окупації - вона на 100% може не довіряти. Навіть тут органам нашим може не довіряти. Опасатися за своє життя, якщо вдруг хтось дізнається, що це вона. Тобто всі люди різні і все буває. Хтось нічого не боїться. А хтось за правду, що: «Я повинна. Це мій громадянський обов'язок, щоб все доповісти». А хтось скаже, що він виїхав з окупації і слава Богу. Тут це людський фактор, скажімо так.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

141 Вживання чи злочин: як Україна карає за колабораціонізм // Zmina, 2024: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/04/colaboratz_ukr_web.pdf.

4. Чи спроможна інфраструктура органів України забезпечити захист постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів

4.1 Органи, відповідальні за заходи безпеки

Система державних органів, що відповідають за реалізацію заходів безпеки для учасників кримінального провадження, була сформована після прийняття відповідного закону у 1993 році¹⁴² та протягом цих років не зазнала суттєвих змін. У 2012 році, після прийняття КПК України, ДБР та НАБУ було додано до переліку органів, що відповідають за реалізацію заходів безпеки. Наразі можна виділити три категорії органів, що мають повноваження у сфері заходів безпеки у кримінальних провадженнях:

1. Органи, що приймають рішення про їх застосування – слідчий, дізнавач, прокурор, суд, а також оперативно-розшуковий підрозділ у кримінальному провадженні¹⁴³. Крім цього, прокурори та судді можуть самостійно відповідати за реалізацію окремих заходів безпеки. Прокурор може ініціювати закриті судові слухання¹⁴⁴ або забезпечити анонімність особи у кримінальному провадженні¹⁴⁵. Водночас, прокурор надає санкцію у випадках, коли особа, взята під захист, відмовляється від застосованих заходів (зокрема, при охороні майна, зміні зовнішності або переселенні¹⁴⁶). Виключно суди можуть приймати рішення про закритий розгляд провадження¹⁴⁷. Суд також уповноважений розглядати клопотання та приймати рішення про зміну анкетних даних особи (псевдонімізація), неоприлюднення відомостей, проведення впізнання без візуального чи аудіоспостереження¹⁴⁸.

142 Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

143 Стаття 3 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

144 Стаття 16 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

145 Стаття 15 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

146 Стаття 13 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

147 Стаття 16 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>. Стаття 27 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

148 Стаття 15 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>. Стаття 232 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

2. Органи, які реалізують заходи – за загальним правилом той орган, у підслідності якого знаходиться кримінальне провадження, реалізує призначені заходи безпеки. Відповідні підрозділи створені у складі СБУ, органів Міністерства внутрішніх справ, НПУ, ДБР, НАБУ. Водночас, у структурі судів чи БЕБ відсутні спеціалізовані підрозділи. Тому якщо ці органи приймають рішення про застосування заходів безпеки, їх виконання покладається на інші уповноважені інституції¹⁴⁹.

СБУ виконує значну частину заходів безпеки, зокрема таких як особиста охорона, охорона житла і майна, забезпечення спеціальними засобами індивідуального захисту, використання технічних засобів контролю, а також здійснює зміну зовнішності або документів осіб, взятих під захист. Підрозділи СБУ можуть залучатися також до супроводу осіб під час переселення, переведення до інших установ, в окремих випадках – забезпечення анонімності.¹⁵⁰

Підрозділи НПУ реалізують заходи охорони, сповіщення про небезпеку, переселення, переведення, зміну місця роботи або навчання, а також беруть участь у конфіденційному супроводі свідків¹⁵¹. Зокрема, забезпечення особистої охорони осіб, взятих під захист, є одним із завдань, покладених на КОРД¹⁵². Підрозділ може залучатися до забезпечення фізичної безпеки свідків, потерпілих чи викривачів на підставі рішень керівництва НПУ¹⁵³ або прокурора¹⁵⁴ у разі загроз високого рівня. Наприклад, це може стосуватись ескортування, евакуації чи супроводу свідка на фоні безпосередньої загрози. Через особливості підготовки КОРД, їх залучення дозволяє оперативно реагувати на загрози учасникам кримінального провадження, але характер функцій дозволяє їх залучати лише у випадках, коли загроза є безпосередньою, підтвердженою, та інші органи не можуть ефективно забезпечити безпеку.

Національні експерти, які залучені до реалізації заходів безпеки, зазначають, що практика підрозділів СБУ у цій сфері є більш комплексною, на відміну від спеціалізованих підрозділів у структурі поліції¹⁵⁵. Водночас, підрозділи НПУ у співпраці з уповноваженими структурами Міністерства внутрішніх справ мають можливість більш повноцінно реалізовувати застосовані заходи безпеки завдяки адмініструванню державних реєстрів (наприклад, заміна документів тощо).

3. Залучені суб'єкти – інші органи, що залучаються до реалізації заходів безпеки та виконують допоміжні функції. Зокрема, якщо особу тримають в установі виконання покарань

149 Стаття 3 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

150 Нормативні акти, які регламентують повноваження відповідних підрозділів органу та визначають порядок їх роботи, доступні виключно для внутрішнього користування, що зумовлено характером їх діяльності та необхідністю забезпечувати конфіденційність.

151 Про затвердження Порядку здійснення заходів безпеки щодо особистої охорони, охорони житла і майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів // Наказ Міністерства внутрішніх справ України, № 752, 12.10.2021: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1398-21#Text>.

152 Частина 5 пункту 1 розділу II / Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення «Корпус оперативно-раптовий дії» // Наказ Міністерства внутрішніх справ України, № 958, 26.11.2018: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1436-18#Text>.

153 Частина 2 Розділу 2 / Про затвердження Порядку здійснення заходів безпеки щодо особистої охорони, охорони житла і майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів // Наказ Міністерства внутрішніх справ України, № 752, 12.10.2021: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1398-21#Text>.

154 Стаття 3 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

155 Інтерв'ю проведене експертами ULAG 12.12.2024.

чи слідчому ізоляторі, її безпеку забезпечує відповідний підрозділ такої інституції¹⁵⁶. Інші органи – зокрема, Державна міграційна служба, органи реєстрації актів цивільного стану, Пенсійний фонд, органи соціального забезпечення, місцеві ради – залучаються до зміни документів, переселення, працевлаштування, реалізації соціальних гарантій. Але відповідне законодавство, яке визначає повноваження цих органів¹⁵⁷ та захист персональних даних¹⁵⁸, потребує суттєвого оновлення враховуючи виклики і наслідки повномасштабної війни.

Оскільки СБУ мають підслідність щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів¹⁵⁹, то підрозділи цього органу відповідають за реалізацію заходів безпеки для потерпілих та свідків від цих діянь. При цьому на практиці справи щодо воєнних злочинів передаються для розслідування і до НПУ та ДБР¹⁶⁰, відповідно у таких випадках ці органи й мають реалізовувати заходи безпеки. Тож у частині дослідження наслідків збройного конфлікту навантаження на органи слідства буде безпосередньо впливати на їх можливості та ефективність застосування ними заходів безпеки.

У 2022 році до КПК України були внесені зміни, що визначають контекст співпраці з Міжнародним кримінальним судом. Положення прямо не передбачають можливість застосування заходів безпеки органами України на прохання Суду, але залишають відкритим перелік зобов'язань для Офісу Генерального прокурора, зокрема¹⁶¹. При цьому визначено, що ОГП звертається з проханням про вжиття заходів, необхідних для забезпечення захисту посадових осіб, службових осіб та інших офіційних представників України у зв'язку з провадженням у МКС¹⁶².

Досвід інших країн показує, що незалежно від обраного підходу у сфері реалізації заходів безпеки на інституційному рівні важливим елементом такої інфраструктури є забезпечення діяльності одного органу, що буде відповідати за загальну координацію. Так, у **Боснії та Герцеговини** за реалізацію програм безпеки відповідає підрозділ у складі поліції, а за співпрацю з іншими країнами та прийняття рішення про реалізацію цих програм за запитами приймає спеціалізована комісія¹⁶³. **США** вважають країною з найбільш розвиненою системою захисту свідків. Відповідні програми там реалізує служба федеральних маршалів, що функціонує з

156 Стаття 3 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>. Стаття 10 / Кримінально-виконавчий кодекс України // Верховна рада України, № 1129-IV, 11.07.2023: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.

157 Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах // Наказ Міністерства юстиції України, № 1408/5, 25.04.2017: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-17#Text>.

158 Про порядок вирішення питань переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги та працевлаштування осіб, взятих під державний захист // Постанова Кабінету Міністрів України, № 457, 26.06.1995: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-95-%D0%BF#Text>.

159 Частина 2 стаття 216 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

160 Оцінка потреб правової системи України: Забезпечення якісного правосуддя для постраждалих та уцілілих від війни // ULAG, 2024: <https://www.justice-needs-ukraine.report/>.

161 Частина 2 стаття 618 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

162 Пункт 9 частини 2 стаття 618 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

163 Інтерв'ю, проведене експертами ULAG з експертом з Боснії та Герцеговини, 12.08.2025.

1971 року.¹⁶⁴ За схожим принципом побудовані системи відповідальних органів у **Канаді**¹⁶⁵ та **Великобританії**.¹⁶⁶

4.2 Органи, які відповідають за взаємодію з постраждалими у кримінальному процесі (український та міжнародний досвід)

Міжнародний досвід застосування заходів безпеки показує, що постраждалі нерідко потребують психологічної та соціальної підтримки, у тому числі під час реалізації програм безпеки. Забезпечувати ці елементи можуть окремі державні програми чи відповідні підрозділи з підтримки¹⁶⁷. Наразі у системі органів правосуддя України немає спеціальної інфраструктури, що здійснює підтримку потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях. Водночас, у положенні про Координаційний центр вказано, що у своїй діяльності він керується, у тому числі, Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»¹⁶⁸. Відповідно роль Центру має бути визначена у межах інфраструктури органів, відповідальних за реалізацію заходів безпеки.

Закріплені повноваження за Координаційним центром виходять за межі функцій прокуратури, передбачених Конституцією України¹⁶⁹ та Законом України «Про прокуратуру»¹⁷⁰. Зокрема, щодо інформування потерпілих та свідків у провадженні про його хід та результати, а також роз'яснення їх прав у процесі¹⁷¹. Підпорядкування Координаційного центру ОГП в якості структурного підрозділу робить його діяльність залежною від системи прокуратури та рішень всередині інституції¹⁷². Водночас потреби потерпілих і свідків вимагають ширшої інтеграції роботи з органами досудового розслідування, судами, системою безоплатної правничої допомоги та соціальними службами.

Протягом двох років умови діяльності Центру здебільшого залежали від практичних рішень та загальної рамки затверджених підходів у роботі з постраждалими від наслідків збройного

164 Witness Security // US Marshal Service: <https://www.usmarshals.gov/what-we-do/witness-security>.

165 Witness Protection Program // Royal Canadian Mounted Police: <https://rcmp.ca/en/federal-policing/witness-protection-program>.

166 Protected persons // National Crime Agency: <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/what-we-do/how-we-work/providing-specialist-capabilities-for-law-enforcement/protected-persons>.

167 Інтерв'ю, проведене експертами ULAG з експертом з Боснії та Герцеговини, 12.08.2025.

168 Положення про Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків Офісу Генерального прокурора // затверджене Наказом Генерального прокурора, № 210, 24.07.2025.

169 Стаття 131-1. В Україні діє прокуратура, яка здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. / Конституція України // Верховна Рада України, 28.06.1996: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n5259>.

170 Частина 1 статті 2. На прокуратуру покладаються такі функції: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. / Закон України «Про прокуратуру» // Верховна Рада України, № 1697-VII, 14.10.2014: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

171 Пункт 4 / Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків // Наказ Генерального прокурора, № 263, 28.10.2024: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0263905-24#Text>.

172 Про затвердження Положення про Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків (на правах самостійного управління) Офісу Генерального прокурора // Наказ Генерального прокурора, № 210, 24.07.2025.

конфлікту на території України¹⁷³. Затверджені Україною підходи з розвитку системи правоохоронних органів та правосуддя передбачають, що Координаційний центр має фокусуватись не тільки на постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів, а й всіх насильницьких діянь у загальнокримінальних провадженнях¹⁷⁴. Тому очікувано, що розвиток його роботи буде потребувати розширення штату, а також створення відповідної інфраструктури підрозділів підтримки на рівні судів та органів слідства.

Досвід інших країн показує, що наявність спеціалізованої інфраструктури з підтримки потерпілих та свідків позитивно впливає на ефективність процесів правосуддя. Так, у **Боснії та Герцеговині** створені Офіси підтримки свідків на базі судів та прокуратури, працівники яких інформують про хід процесу, вирішують логістичні питання доставлення до суду, а також надають психологічну та соціальну допомогу або перенаправляють до профільних організацій підтримки потерпілих від воєнних злочинів¹⁷⁵. У **Хорватії** Департамент підтримки свідків створено у складі Міністерства юстиції. Підрозділ відповідає як за надання правового та фізичного захисту, так і за психологічну допомогу постраждалим від воєнних злочинів, які беруть участь у судових процесів у справах про воєнні злочини як на території Хорватії, так і за її межами¹⁷⁶.

Також подібна практика запроваджена у роботі **Міжнародного кримінального суду**. У Секретаріаті МКС функціонує спеціальний Підрозділ з надання допомоги потерпілим і свідкам. Він забезпечує спільно з Офісом Прокурора МКС заходи захисту і процедури безпеки, консультаційну та іншу відповідну допомогу свідкам, потерпілим, які з'являються до Суду, та іншим особам, яким загрожує небезпека в результаті показань, даних такими свідками МКС¹⁷⁷. Такий підрозділ в системі МКС є моделлю посередництва і взаємодії між потерпілими, свідками та Судом.

4.2 Виклики у роботі відповідальних органів

Ефективність заходів безпеки визначається у тому числі тим, чи спроможні відповідальні органи їх реалізовувати у повній мірі. Крім того, починаючи з 2014 року умови збройного конфлікту на території України безпосередньо впливають на загальну безпекову ситуацію всередині країни. Тому безпека осіб, які беруть участь у кримінальних провадженнях щодо наслідків війни, є гарантією, що процеси правосуддя як у межах національної системи, так і інших

173 Хоча фактично Координаційний центр було створено у 2023 році, а у 2024 році його діяльність було розширено на рівні регіональних підрозділів, лише 24 липня 2025 року було затверджено його положення, що визначило межі повноважень підрозділу в ОГП. / Стань частиною команди Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків: оголошено набір на вакантні посади // Офіс Генерального прокурора, 27.06.2023: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/stan-castinoyu-komandi-koordinaciynogo-centru-pidtrimki-poterpilix-i-svidkiv-ogoloseno-nabir-na-vakantni-posadi>. Долучайсь до розвитку системи підтримки потерпілих і свідків: оголошено набір у регіональні відділи // Офіс Генерального прокурора, 22.08.2024: <https://gp.gov.ua/ua/posts/dolucaisya-do-rozvitku-sistemi-pidtrimki-poterpilix-i-svidkiv-ogoloseno-nabir-u-regionalni-viddili>. Про організацію роботи органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів // Наказ Генерального прокурора, № 103, 11.04.2023: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103905-23#Text>. Про затвердження Положення про Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків (на правах самостійного управління) Офісу Генерального прокурора // Наказ Генерального прокурора, № 210, 24.07.2025.

174 Розділ II / Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки // Указ Президента України, № 273/2023, 11.05.2023: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#n29>.

175 Інтерв'ю, проведене експертами ULAG з експертом з Боснії та Герцеговини, 25.06.2025.

176 Development of a Witness and Victim Support System. Croatian experience: good practices and lessons learned // UNDP, 2014: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/eurasia/UNDP-CROATIA---Witness-and-Victim.pdf>.

177 Article 43 / Rome Statute of the International Criminal Court // ICC, 17.07.1998: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>.

механізмів зможуть бути результативними. Відповідно зміни в інфраструктурі національних органів, які відповідають за заходи безпеки, мають враховувати такі фактори:

Недостатнє фінансування діяльності підрозділів

Державний бюджет України не передбачає спеціальних фондів та програм для фінансування, заходів безпеки¹⁷⁸. А бюджет відповідальних органів, що знаходиться у відкритому доступі, відображає лише загальний обсяг їх фінансування і не дає змогу оцінити заплановані витрати для окремих підрозділів¹⁷⁹. Кількість штатних працівників, поточні потреби установи та пріоритети діяльності дають змогу зробити висновок про те, яке місце в розподілі внутрішніх ресурсів займають підрозділи, що реалізують заходи безпеки.

Національні експерти, безпосередньо залучені до реалізації заходів безпеки, вказують, що *«у середньому для забезпечення охорони одного свідка необхідно залучення 6 людей (по 3 особи на зміну з можливістю чергування). Охорона одного свідка на рік обходиться приблизно у 1.5 млн. грн. А ресурс спеціального підрозділу, до якого входить 100 осіб особового складу, здатен одночасно працювати з 15 свідками»*¹⁸⁰. На практиці правоохоронні органи використовують всі доступні методи для того, щоб знайти фінансування на реалізацію заходів, у тому числі у межах інших статей бюджетів власних органів, зокрема, що передбачені на проведення оперативно-розшукової діяльності. Такий підхід відповідно створює ризики для функціонування органу у межах виконання покладених на нього завдань¹⁸¹. Наприклад, КОРДу при реалізації заходів безпеки використовує загальні видатки, передбачені для підрозділу, а також засоби надані підрозділу у межах міжнародної технічної допомоги¹⁸².

Фінансування відповідних підрозділів визначає яка кількість працівників зможе реалізувати заходи безпеки. Так, наявність людського ресурсу має братись до уваги при оцінці навантаження на відповідний підрозділ, щоб дати відповідь на те, скільки заходів безпеки конкретного виду орган зможе реалізувати протягом року. Відповідно до цих показників можна зробити висновок чи реально охопити потреби учасників провадження, враховуючи наслідки збройного конфлікту на території України. Крім цього, підрозділи повинні мати у своєму розпорядженні фінансові ресурси для оплати технічного обладнання та застосованих рішень для потерпілого і свідка. Наприклад, наявність тривожних кнопок, систем відеоспостереження, оплата помешкань для переселення та інше.

178 Закон України «Про Державний бюджет на 2025 рік» // Верховна Рада України, № 4059-IX, 19.11.2024: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>.

179 Порядок, затверджений ще в 1996 році Наказом Мінфіну, МВС, СБУ № 5/25/21/33/20, відсутній у відкритому доступі. Єдиний документ який дає змогу ознайомитись хоча б з його уривком - Наказ Адміністрації Державної Прикордонної Служби України № 354 від 28.04.2004. Так, згідно з його вимогами фінансування заходів, які повинні здійснюватись з метою забезпечення безпеки військовослужбовців і працівників правоохоронних органів, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, здійснюється органом, що прийняв рішення про застосування таких заходів безпеки. / Пункт 3.4 / Про затвердження Інструкції про порядок організації та здійснення заходів власної безпеки військовослужбовців і працівників Державної прикордонної служби України та їх близьких родичів // Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України, № 354, 28.04.2004: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-04#Text>.

180 Інтерв'ю проведене експертами ULAG 12.12.2024.

181 Інтерв'ю проведене експертами ULAG 12.12.2024.

182 Закон України «Про Державний бюджет на 2025 рік» // Верховна Рада України, № 4059-IX, 19.11.2024: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>. 35 поліцейських отримали сертифікати бійців КОРД // Кореспондент.НЕТ, 28.10.2016: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3764173-35-politseyskykh-otrymaly-sertyfikaty-biitsiv-kord>.

Можливість співпраці з іншими країнами у межах реалізації заходів безпеки щодо конкретних осіб також залежить від доступних державі бюджетів для відповідних програм. Наприклад, Боснія та Герцеговина є однією з активних країн у межах системи Євроюсту, що може приймати у себе свідків у межах програм переселення. При цьому витрати на реалізацію заходів, пов'язаних із забезпеченням безпеки свідка, несе держава, що ініціювала його захист.¹⁸³

Одним з доступних способів залучення органами додаткового фінансового ресурсу є використання міжнародної допомоги. Але вимоги таких програм переважно передбачають цільове спрямування коштів та не охоплюють фінансування роботи підрозділів, що реалізують заходи безпеки. Зокрема, можлива закупівля технічних засобів, проведення навчання та організація візитів для обміну досвідом, підтримка послуг, що можуть надаватись потерпілим та свідкам. Наприклад, підготовка поліцейських інструкторів КОРД підтримувалась за кошти США¹⁸⁴ та за стандартами США¹⁸⁵. Також робота Координаційного центру на момент підготовки дослідження здійснювалась за підтримки міжнародних партнерів, таких як USAID, UNDP, UNFPA та інші¹⁸⁶. Однак значна залежність діяльності державних структур від такої підтримки несе суттєві ризики та стає негативним фактором, до прикладу, коли змінюються умови такого фінансування або донорські програми повністю закриваються¹⁸⁷.

Європейські експерти зазначають, що програми захисту свідків не обов'язково надто витратні та можуть заощаджувати кошти держави, попереджаючи тяжкі злочини¹⁸⁸. Водночас відсутність стабільного фінансування, особливо в умовах війни та реформування системи, зменшує можливість держави реалізовувати заходи безпеки для захисту потерпілих.

Потреба у координації діяльності спеціалізованих підрозділів

Положення профільного закону¹⁸⁹ передбачають досить широкий перелік правоохоронних органів, на яких покладається реалізація заходів безпеки. При цьому регулювання не містить механізму їх координації та обміну досвідом¹⁹⁰. Наприклад, після 2022 року одним із заходів,

¹⁸³ Інтерв'ю проведене експертами ULAG 12.08.2025.

¹⁸⁴ 35 поліцейських отримали сертифікати бійців КОРД // Кореспондент.НЕТ, 28.10.2016: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3764173-35-politseiskykh-otrymaly-sertyfikaty-biitsiv-kord>

¹⁸⁵ Інструктори спецназу "КОРД" отримали американські сертифікати // LB.UA, 01.04.2016: https://lb.ua/society/2016/04/01/331816_instruktori_spetsnaza_kord.html

¹⁸⁶ Підсумки роботи Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків за 2024 рік // Офіс Генерального прокурора, 18.01.2025: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pidsumki-roboti-koordinaciynogo-centru-pidtrimki-poterpilix-i-svidkiv-za-2024-rik>.

¹⁸⁷ «Ми повідомляємо людину, що можна звернутись до Коорд центру і користуємось допомогою. Звичайно взаємодія з ними була набагато кращою, коли у них було стабільне фінансування, а зараз з його урізанням їх можливості значно обмежені. Наприклад, одна потерпіла була важливим свідком, яка також потребувала допомоги із її зором через наслідки вибухової травми, і Коорд центр її повністю супроводив з медичною допомогою, відвели до лікаря, і після цієї взаємодії потерпіла була максимально відкрита до взаємодії, знаходила інших свідків. Хоча на моменті коли ми її шукали, вона разів 10 відмовляється йти на контакт. Іншому чоловіку Коорд центр знайшов фінансування для операції. В іншій історії, коли нам треба було витягнути кулі зі стіни у квартирі, то профінансували людині ремонт у квартирі. У Коорд центру є свої протоколи взаємодії з потерпілими, де вони надають психологічну, правову, медичну, фінансову допомогу. Зараз це трохи гірше на практиці через брак у них фінансування». // Інтерв'ю, проведене експертами ULAG зі слідчим НПУ 14.07.2025.

¹⁸⁸ Захист свідків: цінний інструмент у боротьбі з організованою злочинністю // EUAM, 25.04.2017: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/opinion/witness-protection-a-valuable-tool-to-combat-serious-organised-crime/>.

¹⁸⁹ Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

¹⁹⁰ «Проблема в тому, що процедура взагалі не врегульована. Навіть практика йде по-різному: одні прокурори надають статус таємно цій інформації, відповідно це окремий порядок зберігання та необхідно повідомляти суд про наявність таких матеріалів, а при розподілі справ треба враховувати, щоб суддя мав доступ до такої інформації; а інші прокурори йдуть шляхом того, щоб окремо зберігати цю інформацію, тому вони закривають у сейфі ці документи і на цьому захист закінчується» // Інтерв'ю проведене експертами ULAG з прокурором ОГП 09.07.2025.

що досить активно застосовується у кримінальних провадженнях щодо наслідків збройного конфлікту, є забезпечення конфіденційності відомостей про особу. Оскільки немає чіткого механізму реалізації цього заходу, відповідальні органи по-різному його підходять до його забезпечення на практиці. Документи з персональними даними потерпілого можуть зберігатись як інформація, що становить державну таємницю. Або ж такі процесуальні документи можуть визнаватись відомостями для службового користування, що зберігаються окремо від матеріалів кримінального провадження слідчим та/або прокурором у сейфі¹⁹¹.

Учасники кримінального провадження наголошують, що реалізація заходів безпеки залежить, у першу чергу, від рішення тієї особи, яка їх призначає: *«На практиці досить багато людей у нас залучені до застосування цих заходів. Слідчі, прокурори, окремі підрозділи захисту – і у кожного з них є своя практика. У нас система більше залежить від бажання окремого слідчого чи прокурора, який може знати про окремі процедури підтримки потерпілих та може їх застосовувати, а не як загальна сформована практика»*¹⁹².

Чинні нормативні акти містять лише приклади координації між різними підрозділами всередині органів, враховуючи їх завдання з реалізації заходів безпеки. Так, Наказ МВС № 752 регламентує загальні правила взаємодії підрозділів НПУ у сфері безпеки учасників процесу¹⁹³. Але загальна координація різних органів може відбуватись тільки у межах кримінального провадження, де було прийнято рішення про застосування заходів безпеки. Ця функція покладається на прокурора у процесі, який може виступати суб'єктом контролю¹⁹⁴.

Через те, що у кримінальних провадженнях щодо найтяжчих міжнародних злочинів на практиці залишається невирішеною проблема з підслідністю НПУ, при застосуванні заходів безпеки є ризик дублювання функцій між НПУ та СБУ¹⁹⁵. Так, застосування комплексу заходів безпеки (наприклад, коли особа потребує одночасно охорони, зміни імені та релокації), зміна підслідності провадження або неналежна координація з боку прокурора у процесі можуть створити додаткові виклики та ризики для потерпілих та свідків.

Рівень завантаження органів

Профільний закон закріплює досить широкий перелік осіб, які мають право на застосування заходів безпеки. Зокрема, до нього включено експерта, спеціаліста, перекладача та поня-

191 Нотатки зустрічі з представниками національної системи правосуддя, проведеної ULAG 26.11.2024.

192 Інтерв'ю, проведене експертами ULAG з прокурором обласної прокуратури 09.07.2025.

193 Про затвердження Порядку здійснення заходів безпеки щодо особистої охорони, охорони житла і майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів // Наказ Міністерства внутрішніх справ України, № 752, 12.10.2021: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1398-21#Text>.

194 Зокрема, серед прав прокурора у кримінальному провадженні передбачені такі як:
«2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;...
7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;
8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;
9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;...»
/ Частина 2 статті 36 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

195 Оцінка потреб правової системи України: Забезпечення якісного правосуддя для постраждалих та уцілілих від війни // ULAG, 2024: <https://www.justice-needs-ukraine.report/>.

того у кримінальному провадженні¹⁹⁶. Національні експерти, які безпосередньо здійснюють реалізацію заходів безпеки, зазначають, що такий широкий перелік впливає на те, чи робота органу буде ефективною та чи вистачить ресурсу підрозділу на реалізацію всіх призначених заходів безпеки у межах одного провадження¹⁹⁷.

Одним з можливих варіантів вирішення цієї проблеми є проведення оцінки ризиків для учасників провадження. Хоча законодавство України не передбачає такого етапу, окремі підрозділи, зокрема СБУ, запровадили внутрішню практику її здійснення, що дозволяє мінімізувати перевантаження підрозділу¹⁹⁸. При цьому за стандартами ЄС стадія оцінки ризиків для учасників провадження є необхідною для забезпечення ефективного захисту потерпілих та свідків у процесі¹⁹⁹.

Водночас, умови збройного конфлікту як такі створюють додаткові особливі ризики для постраждалих від його наслідків. Наприклад, потерпілі можуть ідентифікувати як ризик для себе наближеність зони бойових дій до місця їх проживання, триваючі обстріли тощо. Внаслідок цього запит на застосування заходів безпеки у кримінальних провадженнях може лише збільшуватись. Самі учасники кримінальних проваджень відзначають, що не мають достатньої інформації про те, який захист від держави вони можуть отримати (87% опитаних постраждалих осіб зазначали, що представники держави їм не пропонували захист²⁰⁰). Результати опитування постраждалих показують, що 26 % осіб потребують від держави надання фізичного захисту, а 9% – зміни місця проживання на більш безпечні райони²⁰¹. Мають місце випадки, коли потерпіла, яка виїхала за кордон, потребувала забезпечення безпеки під час проведення її допиту на території України, так як відчуває загрозу своєму життю через триваючу війну в разі потрапляння на територію України²⁰².

Враховуючи значну кількість фактів зареєстрованих найтяжчих міжнародних злочинів варто очікувати, що запит на застосування заходів безпеки від потерпілих та свідків у таких провадженнях буде лише збільшуватись. Як показав досвід України до повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році²⁰³ та зафіксовані випадки після цього²⁰⁴, одним із ключових викликів у цьому контексті є фізична безпека осіб. Оскільки для національної інфраструктури органів, що відповідальні за реалізацію заходів безпеки, найтяжчі міжнародні

196 Пункт е частина 1 статті 2 / Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

197 Інтерв'ю проведене експертами ULAG 12.12.2024.

198 Інтерв'ю проведене експертами ULAG 12.12.2024.

199 Стаття 22 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

200 Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

201 Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

202 Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим ГСУ НПУ 14.07.2025.

203 У центрі Києва застрелили экс-депутата Держдуми, який утік з РФ // [LB.ua](https://lb.ua/society/2017/03/23/361969_tsentre_kieva_zastreliji_beglogo.html), 23.03.2017: https://lb.ua/society/2017/03/23/361969_tsentre_kieva_zastreliji_beglogo.html. Побудова ефективної програми захисту свідків у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі збройним конфліктом // ULAG, 2021: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/pobudova-efektyvnoi-prohramy-zakhystu-svidkiv/>.

204 A Russian Defector's Killing Raises Specter of Hit Squads // The New York Times, 31.03.2024: <https://www.nytimes.com/2024/03/31/world/europe/russian-defector-murder-spain.html>.

злочини є лише однією з категорій у межах фокусу їх роботи, необхідно створити такі умови, що дозволять ефективно реалізовувати такий запит з боку потерпілих.

Рівень довіри потерпілих та свідків до системи правосуддя

На якість взаємодії відповідальних органів із особою, щодо якої застосовано заходи безпеки, впливає також загальний рівень довіри до системи правоохоронних органів та правосуддя²⁰⁵. Крім загальних тенденцій на рівні суспільства²⁰⁶, постраждалі від наслідків війни реагують на те, як правоохоронні органи комунікують з ними у процесі, чи звертають увагу на їх потреби, як проходить кримінальне провадження та чи можливо за його результатами притягнути винних осіб до відповідальності²⁰⁷. Наприклад, потерпілі можуть озвучувати слідчому під час допиту свої запити на отримання допомоги та підтримки. Якщо при цьому слідчий на них реагує, передає Координаційному центру або іншим організаціям, то у провадженні *«людина відчуває більше довіри до взаємодії зі слідчим»*²⁰⁸. Але реальна спроможність та повноваження слідчого реагувати на такі запити обмежені з об'єктивних причин.

Інший фактор, що часто призводить до зневіри потерпілих – чимала кількість проваджень за відсутності підозрюваних/обвинувачених, що залишає для постраждалих у процесі тільки можливість поділитись власними історіями²⁰⁹. Натомість найбільшим викликом для цих процесів залишається виконання рішення. Тому потерпілі та свідки можуть оцінювати в якості ризику для себе те, що не дивлячись на вирок суду засуджений залишається на свободі. Відповідно все більше постає питання про те, чи здатна система забезпечити запит постраждалих від наслідків війни на правосуддя, а відповідно й очікувати активної участі потерпілих в провадженнях²¹⁰.

Окремим викликом у контексті триваючої війни залишається фактор тривалої окупації частини українських територій, динамічної зміни лінії бойового зіткнення, або так званої колабо-

205 Інтерв'ю проведене експертами ULAG 12.12.2024.

206 Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2024 роках // Київський міжнародний інститут соціології, 09.01.2025: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1>. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024р.) // Центр Разумкова, 15.10.2024: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r>. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025р.) // Центр Разумкова, 24.03.2025: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>.

207 «Яка там може бути довіра, якщо такий випадок... За день мене переадресували СБУ 23 рази. Я за один день розмовляла, мабуть, з різними людьми. 23 різних номери. Одразу. І останній номер, остання людина - вони мені просто сказали: «Якщо ви знайдете когось схожого на сайтах - ви нам надішліть. І ми тільки тоді подивимося, що можна зробити». Все. Яка може бути довіра до... На жаль, немає.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

208 Інтерв'ю проведене експертами ULAG зі слідчим ГСУ НПУ 14.07.2025.

209 Оцінка потреб правової системи України: Забезпечення якісного правосуддя для постраждалих та уцілілих від війни // ULAG, 2024: <https://www.justice-needs-ukraine.report/>. Юрій Белоусов: «Ми не можемо програти правову битву в Україні» // JusticeInfo.Net, 11.07.2023: <https://www.justiceinfo.net/uk/119849-%D1%8E%D1%80%D1%96%D0%B9-%D0%B1%D1%94%D0%BB%D0%BE%D1%83%D1%81%D0%BE%D0%B2-%D0%BC%D0%B8-%D0%BD%D0%B5-%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BC%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%BF.html>.

210 «Ну, от, дивіться, я Вам скажу так, от уже більше як рік іде суд. Я розумію, що це йде заочний суд. Як це може бути ефективно, неефективно, я не знаю. Напевно, те пока всіх зібратим тих людей, ці всі суди. Хоч воно і погано продвигається, але продвигається, напевно, ефективно. В такий воєнний час це важко, це важко. Але, все-таки це все, напевно, є який-то результат єсть.» / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

раційної діяльності. Постраждалі часто не довіряють системі правосуддя та правоохоронним органам, що впливає на їх готовність співпрацювати, з огляду на ризики через широке трактування форм співпраці з окупаційною владою, оприлюдненням їхніх персональних даних у медіа чи то захистом закритих даних про потерпілих системою правосуддя тощо²¹¹. Варто відмітити й подібні виклики всередині системи правоохоронних органів у контексті реалізації заходів захисту співробітників служб, що мають справу з міжнародними чи іншими складними та ризикованими справами.

Безпека працівників підрозділів

Захист співробітників органів, що реалізують заходи безпеки, є не менш важливим фактором, який впливає на ефективність їх роботи. Враховуючи умови збройного конфлікту особливого значення набуває не тільки фізична безпека таких працівників²¹², а й збереження їх конфіденційності²¹³. Крім того, національні експерти у сфері заходів безпеки наголошують, що здійснення підрозділами фізичної охорони осіб створює також ризик для життя, фізичного та ментального здоров'я працівників відповідальних органів²¹⁴.

Поряд з цим, в умовах триваючого збройного конфлікту будівлі правоохоронних органів стають ймовірними цілями атак РФ, а також зазнають супутньої шкоди внаслідок обстрілів²¹⁵. Внаслідок цього створюється додатковий ризик для безпеки співробітників, а також для створеної інфраструктури відповідальних органів. Водночас, незважаючи на високий рівень ризиків, значна частина таких органів розміщується в адміністративних або навчальних приміщеннях, що безпосередньо межують із об'єктами критичної інфраструктури або самі входять до переліку об'єктів у зоні потенційної небезпеки²¹⁶. Це створює пряму загрозу для працівників відповідних установ, а також для осіб, які до них звертаються.

211 Респонденти зазначають у відповідь на питання чи багато серед постраждалих, серед свідків бажаних взяти участь саме в судових процесах стосовно цих міжнародних злочинів в українському суді чи в міжнародному суді вказують «Якщо я беру своїх бенефіціарок, які через мене пройшли, там 100 людей, то з них точно 10 готові розповісти. Але 20 було б. Ще 10 готові розповісти, якщо не потрібно викривати свої обличчя, прізвища, ім'я, по батькові через побоювання. Побоювання щодо корупційної складової і хвилюються за те, що незрозуміло, куди ця інформація піде. А раптом хтось передасть цю інформацію Росії. І ще незрозуміло, чи зможе правова система їх захистити в будь-яких випадках». / Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження // Харківський інститут соціальних досліджень, 2024: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/public-attitudes-towards-international-war-crimes-in-ukraine/>.

212 Повідомлення в каналі «Суспільне новини» // Telegram, 10.07.2025: <https://t.me/suspilnenews/53012>. Ukrainian Intelligence Officer Is Shot to Death in Kyiv Parking Lot // The New York Times, 10.07.2025: <https://www.nytimes.com/2025/07/10/world/europe/ukraine-intelligence-officer-shooting-sbu.html>.

213 Передавав спецслужбам РФ персональні дані співробітників СБУ – експліцейського підозрюють у держзраді // Офіс Генерального прокурора, 12.09.2022: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/peredavav-specsluzbam-rf-personalni-dani-spivrobitnikov-sbu-ekspoliceiskogo-pidozryuyut-u-derzhradi>. На Куп'янщині колишньому правоохоронцю дали 15 років за «злив» даних про АТО та СБУ // 057, 29.11.2024: <https://www.057.ua/news/3866361/na-kupansini-kolisnomu-pravoohoroncu-dali-15-rokiv-za-zliv-danih-pro-ato-ta-sbu>. Кількість кібератак на Україну зросла на 70% за рік: головні мішені хакерів // Економічна правда, 09.01.2025: <https://epravda.com.ua/tehnologii/kilkist-kiberatak-na-ukrajinu-zrosla-na-70-za-rik-golovni-misheni-hakeriv-801807/>. В Україні зафіксували майже 4 000 кібератак з боку РФ // Суспільне новини, 18.11.2023: <https://suspilne.media/619941-v-ukraini-zafiksuvali-majze-4-000-kiberatak-z-boku-rf/>. Війна Росії проти України: хронологія кібератак // European Parliament: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733549/EPRS_BRI\(2022\)733549_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733549/EPRS_BRI(2022)733549_XL.pdf). Кібератака на Україну: як «зламували» урядові сайти? // BBC Україна, 19.01.2022: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60050149>. Кібератака на Україну – не вперше і не востаннє? Хто та як протидіє // Радіо свобода, 16.01.2022: <https://www.radiosvoboda.org/a/kiberataka-na-ukrayinu-khto-ta-yak-protidiye/31655457.html>.

214 Інтерв'ю проведене експертами ULAG 12.12.2024.

215 Оцінка потреб правової системи України: Забезпечення якісного правосуддя для постраждалих та уцілілих від війни // ULAG, 2024: <https://www.justice-needs-ukraine.report/>.

216 Прикладом може слугувати розташування окремих координаційних структур, що працюють із потерпілими та свідками, поблизу кластерів критичної інфраструктури. Влітку 2025 року недалеко від однієї з таких локацій було зафіксовано удар ворожого дрона-камікадзе.

Такі інституції за своєю природою повинні забезпечувати конфіденційність, безпеку та психологічну захищеність при взаємодії з постраждалими, що потребують допомоги. Однак близькість до потенційно вразливих об'єктів (будівель органів безпеки, військових об'єктів, тощо), не лише суперечить принципам фізичної безпеки, а й фактично позбавляє потерпілих реального доступу до захисту без додаткових ризиків для життя та здоров'я. Окрім прямої загрози ураження, небезпеку становить також відсутність системних процедур та протоколів для реагування у разі надзвичайної ситуації: окупації територій, евакуації осіб, захисту персональних даних, евакуації та збереження інформації тощо.

5. Національні пріоритети та перспективи розвитку системи захисту постраждалих від міжнародних злочинів

5.1 Підходи до захисту потерпілих, що потребують врахування у процесі євроінтеграції

Європейська інтеграція України передбачає не лише гармонізацію законодавства, а й дотримання ключових правових принципів, що закріплені в основоположних документах Європейського Союзу та Ради Європи. У Хартії ЄС²¹⁷ право на доступ до правосуддя та справедливий розгляд справи є фундаментальним, а практика ЄСПЛ²¹⁸ підтверджує право постраждалих на повноцінне розслідування і відшкодування шкоди. Усі нормативні акти, що імплементуються, повинні відповідати загальним принципам права ЄС та Європейській Конвенції з прав людини.

У межах політики перехідного правосуддя ЄС наголошує, що потерпілі мають право на правду, справедливість та реабілітацію, а процес відновлення справедливості має передбачати ефективні засоби правового захисту для них²¹⁹. При цьому стратегічна мета – уникнути повторної віктимізації потерпілих у процесі розслідування чи відновлення справедливості. Загальні гарантії ЄС полягають у визнанні потерпілих повноправними учасниками кримінального процесу з правом бути поінформованими, отримати допомогу і захист, а також матеріальну компенсацію. ЄС наполягає, що всі суб'єкти, які контактують з потерпілими, повинні бути навчені стандартам захисту жертв, аби уникнути їх повторної віктимізації.

Ключовим документом для гармонізації законодавства є Директива 2012/29/EU²²⁰, що встановлює мінімальні стандарти прав, підтримки та захисту для всіх потерпілих від злочинів. Вона акцентує увагу на проведенні індивідуальної оцінки потреб та застосуванні спеціальних заходів захисту (інформування про хід провадження, безоплатну правову допомогу, психологічну підтримку, спеціальні заходи захисту). Ця Директива доповнюється низкою

217 Charter Of Fundamental Rights Of The European Union 2012/C 326/02: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>

218 DG Justice Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA // European Commission, DJ Justice, December 2013: https://commission.europa.eu/document/download/238cafb6-d5cd-4d1a-8624-a0bafb2cdfa3_en?filename=13_12_19_3763804_guidance_victims_rights_directive_eu_en.pdf

219 The EU's Policy Framework on support to transitional justice / https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dand/dv/40_eupolicy_frmwrk_suptrans_justice_/40_eupolicy_frmwrk_suptrans_justice_en.pdf#:~:text=b,traumatised

220 Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

інших нормативних актів та стратегічних ініціатив, які звертають увагу на такі важливі аспекти:

- гарантування виплати компенсації постраждалим за шкоду, завдану умисними насильницькими злочинами²²¹;
- забезпечення співпраці між країнами ЄС у межах застосування заходів безпеки до потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях, що дозволяє продовжувати їх виконання при перетині кордону такими особами²²²;
- надання спеціальної підтримки постраждалим від торгівлі людьми²²³;
- закріплення особливих стандартів опитування і психологічної підтримки для потерпілих серед дітей, зокрема від сексуального насильства²²⁴;
- передбачення окремих прав та механізмів підтримки постраждалих від терористичних актів, що мають включати надання невідкладної допомоги, довгострокової підтримки та доступу до інформації для постраждалих від тероризму²²⁵;
- регулювання захисту персональних даних осіб у межах комунікації та співпраці між різними органами правосуддя, що включає у себе захист конфіденційності інформації про потерпілих та свідків у справах²²⁶;
- забезпечення протидії залякуванню свідків у кримінальному провадженні та механізмів реалізації прав сторони захисту у процесі²²⁷;
- особливості захисту прав постраждалих жінок від різних форм насильства, у тому числі у контексті воєнних злочинів²²⁸;
- забезпечення ефективної комунікації з потерпілими у провадженнях та підтримки найуразливіших груп (зокрема, дітей та уцілілих)²²⁹.

221 Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0080>.

222 Directive 2011/99/Eu Of The European Parliament And Of The Council of 13 December 2011 on the European protection order: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0099>. 2002/584/JHA: Council Framework Decision of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States - Statements made by certain Member States on the adoption of the Framework Decision Official Journal L 190, 18/07/2002 P. 0001 0020: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002F0584>.

223 Directive 2011/36/Eu Of The European Parliament And Of The Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0036>.

224 Directive 2011/92/Eu Of The European Parliament And Of The Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0093>.

225 Directive (Eu) 2017/541 Of The European Parliament And Of The Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017L0541>.

226 Council Framework Decision 2008/977/Jha Of 27 November 2008 On The Protection Of Personal Data Processed In The Framework Of Police And Judicial Cooperation In Criminal Matters: <https://Eur-Lex.Europa.Eu/Legal-Content/En/Txt/Html/?Uri=Celex:32008f0977>.

227 Recommendation No. R (97) 13 Of The Committee Of Ministers To Member States Concerning Intimidation Of Witnesses And The Rights Of The Defence (Adopted by the Committee of Ministers on 10 September 1997 at the 600th meeting of the Ministers' Deputies) :<https://rm.coe.int/16804c4a0f>.

228 Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11.

229 Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Eu Strategy On Victims' Rights (2020-2025):<https://Eur-Lex.Europa.Eu/Legal-Content/En/Txt/Html/?Uri=Celex:52020dc0258>.

Загальний огляд міжнародних та європейських стандартів свідчить, що комплексна система захисту потерпілих є ключовим елементом правосуддя, орієнтованого на потреби жертв. Європейська Комісія та Рада Європи закликають дотримуватись «орієнтації на потерпілого», що передбачає визнання потерпілих повноправними учасниками кримінального процесу, а не лише джерелами інформації. Тож Україна, прагнучи членства в ЄС, має не лише формально імплементувати директиви, а й забезпечити практичну реалізацію цих підходів на практиці²³⁰. Затвердження відповідних законодавчих та урядових документів є важливим кроком на цьому шляху, що вимагає деталізації та конкретних дій у національному законодавстві та правозастосовній практиці.

5.2 Дорожня карта України та пріоритети імплементації

Прагнення України до членства в ЄС відображене у конкретних державних документах. Кабінет Міністрів України затвердив «Дорожню карту з питань верховенства права»²³¹, що передбачає приведення українського законодавства у відповідність з критеріями вступу до ЄС. Серед стратегічних цілей – гарантування ефективного захисту прав жертв злочинів, зокрема постраждалих від воєнних та міжнародних злочинів. Пріоритетні заходи, визначені в цьому документі, включають:

- узгодження законодавства з Директивою 2012/29/EU, що передбачає розробку та прийняття законів, які вдосконалюють методiku проведення індивідуальної оцінки вразливості та ризиків вторинної віктимізації, залякування та помсти та виявлення необхідності застосування заходів безпеки, включаючи дітей-жертв злочинів;
- системне навчання працівників кримінальної юстиції, прокурорів та суддів щодо орієнтованого на потерпілих підходу в кримінальному провадженні відповідно до Директиви 2012/29/EU;
- створення Реєстру потерпілих від воєнних злочинів та розробка Стратегії комунікації у роботі з потерпілими і свідками воєнних та інших міжнародних злочинів;
- розширення мережі відділів організації підтримки потерпілих на базі обласних прокуратур з керуючою роллю Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків;
- використання методики «Зелена кімната» та моделі «Barnahus» для допиту постраждалих від сексуального насильства, жорстокого поводження та усіх видів насильства, дітей-жертв та свідків, що забезпечує правосуддя дружнє до дитини та ін.

Ці заходи мають конкретні терміни реалізації (до 2026 – 2027 років) та відповідальних виконавців, що передбачає системний підхід України до впровадження зазначених європейських стандартів. А відповідно й достатні індикатори для контролю виконання взятих державою на себе зобов'язань. Тож документ слугує не лише декларацією намірів, а й

230 Ukraine - Amnesty International Submission For The European Union Enlargement Package 2024 // Amnesty International, 12.04.2024: https://www.amnesty.eu/wp-content/uploads/2024/05/Ukraine_AI-Submission-to-Enlargement-Package.pdf#:~:text=1%20UKRAINE%20,2024%20Brussels%2C%2012%20April%202024.

231 Розпорядження «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» // Кабінет міністрів України, № 475-р, 14.05.2025 р.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>. Дорожня карт з питань верховенства права: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf.

виступає дорожньою картою для системних змін, зокрема у сфері захисту прав потерпілих від злочинів.

Дорожня карта з питань верховенства права, як стратегічний документ, зокрема у межах переговорних Розділів 23 («Правосуддя та фундаментальні права») та 24 («Юстиція, свобода та безпека»), є критично важливим інструментом у контексті даного дослідження. Так, послідовна імплементація заходів Дорожньої карти забезпечить не лише формальне виконання зобов'язань перед ЄС та позитивну оцінку в процесі відповідного скринінгу, але й створення стійкого організаційно та фінансово механізму захисту прав потерпілих, їх безпечної залученості та участі в процесі відправлення правосуддя за міжнародні злочини. При цьому особливої уваги держави на цьому шляху потребуватиме інтеграція таких заходів, як забезпечення людино-орієнтованого підходу в кримінальних провадженнях, обов'язкової індивідуальної оцінки потреб і ризиків, максимально широкого інформування та мінімізації вторинної віктимізації потерпілих.

5.3 Стратегічні ініціативи України та законодавчі пропозиції

Україна має декілька ключових законодавчих ініціатив та загальних підходів до реформування системи захисту потерпілих, зокрема у кримінальних провадженнях.

Проект Закону № 5751²³² зареєстрований у 2021 році, передбачає повноцінну реформу системи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження шляхом створення дворівневої системи. Перший рівень – спеціальні підрозділи правоохоронних органів, що застосовують заходи безпеки. Другий рівень – Національне агентство з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, яке буде розробляти стратегію, аналізувати практику та оцінювати результативність.

Серед ключових пропозицій: комплексні заходи захисту, що включають фізичну охорону, використання технічних засобів та навіть зміну місця проживання. Проект також передбачає можливість застосування заходів після завершення провадження, якщо загроза зберігається, та встановлює відповідальність за невжиття заходів²³³.

Водночас проект має проблемні положення: потребує значного фінансування, створює додаткову бюрократизацію, не враховує принципи підходу орієнтованого на потерпілих та контекст збройного конфлікту. Текст було внесено до порядку денного Верховної Ради України²³⁴, проте наразі немає новин щодо його можливого розгляду.

232 Проект Закону про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя // Верховна Рада України, № 5751, 12.07.2021: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27335>.

233 Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя // Верховна Рада України, № 5752, 12.07.2021: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27336>.

234 Про порядок денний тринадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання // Постанова Верховної Ради України, № 4229-IX, 11.02.2025: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4229-IX#Text>.

Проект Закону № 9351²³⁵, зареєстрований у 2023 році, спрямований на підтримку постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Його положення розширюють можливості для захисту прав таких потерпілих на різних етапах кримінального провадження. Він передбачає:

1. захист конфіденційності: розгляд справ у закритих судових засіданнях та обмеження доступу до персональних даних потерпілих, щоб уникнути публічного розголошення;
2. процесуальні гарантії: можливість віддаленої участі у судових засіданнях, що є критично важливим для постраждалих, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях;
3. спеціалізований підхід: забезпечення спеціальних процедур опитування та підтримки з урахуванням специфіки травм, пов'язаних із СНПК.

Проте його положення не поширюються на потерпілих від інших воєнних злочинів, для яких подібні інструменти захисту також є релевантними. Законопроект № 9351 включено до порядку денного парламенту²³⁶, але наразі немає інформації щодо перспектив його розгляду.

Проект Закону № 9655²³⁷, зареєстрований у 2023 році, фокусується на заходах забезпечення безпеки засуджених осіб. Він передбачає невідкладну реєстрацію повідомлень про злочини, вчинені проти таких осіб, а також інструменти їх захисту у місцях несвободи. 16 квітня 2025 року закон було прийнято в цілому, але замість підпису Президентом України були надані пропозиції до тексту, які наразі опрацьовуються²³⁸.

Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку (2023–2027)²³⁹ (та План заходів на його виконання²⁴⁰) передбачає удосконалення механізмів та розвиток міжвідомчої координації у сфері кримінальної юстиції. Серед ключових заходів – створення Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків при ОГП. На додаток до цього, серед пріоритетів визначено необхідність розбудови інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, насамперед заявників, викривачів, потерпілих і свідків.

План також передбачає розробку та прийняття законопроекту для посилення гарантій підтримки потерпілих, заявників, викривачів і свідків, передусім з числа вразливих категорій осіб. Заплановано розроблення та прийняття відомчих документів щодо оцінювання ризику

235 Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які пов'язані із сексуальним насильством, яке вчинене в умовах збройного конфлікту // Верховна Рада України, № 9351, 05.06.2023: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41960>.

236 Про порядок денний тринадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання // Постанова Верховної Ради України, № 4229-IX, 11.02.2025: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4229-IX#Text>.

237 Проект Закону про внесення змін до статті 196 Кримінального процесуального кодексу України та деяких законів України щодо удосконалення процедури забезпечення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві // Верховна Рада України, № 9655, 28.08.2023: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42626>.

238 Проект Закону про внесення змін до статті 196 Кримінального процесуального кодексу України та деяких законів України щодо удосконалення процедури забезпечення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві // Верховна Рада України, № 9655, 28.08.2023: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42626>.

239 Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки // Указ Президента України, № 273/2023, 11.05.2023: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

240 Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки // Розпорядження Кабінету Міністрів України, № 792-р, 23.08.2024: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>.

вторинної віктимізації і травматизації (до IV кварталу 2025 року)²⁴¹, а також створення спеціалізованих служб і залучення громадських об'єднань для надання їм відповідної допомоги (до IV кварталу 2026 року).

Крім того, план передбачає проведення повноцінної реформи системи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, яка буде відображати Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи (CM/Rec (2022)9) надані державам-членам, щодо питань захисту свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям²⁴². Заходи включають створення національної служби гарантування безпеки для підвищення ефективності застосування заходів безпеки до учасників проваджень щодо тяжких та особливо тяжких злочинів (до IV кварталу 2027 року або протягом року після припинення чи скасування воєнного стану)²⁴³. При цьому, затверджений Стратегічний план та його підходи отримують додаткову увагу, оскільки підкріплені заходами, які Україна запланувала у межах процесів євроінтеграції. Питання захисту постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів, вчинених на території України, у межах кримінальних проваджень буде залишатись частиною загальної інфраструктури цієї системи.

Наразі зареєстровані законопроекти та дискусії навколо них не дають можливості сформувати повну картину того, як саме буде побудована оновлена система забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях. При цьому загальні тенденції та фокус поточних ініціатив у межах євроінтеграції можуть свідчити, що досі приділяється недостатньо уваги потребам постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів.

5.4 Виклики та напрямки для реформування

Незважаючи на загальний процес, що охоплює спроби адаптувати та оновити систему захисту потерпілих та свідків, зокрема в кримінальних провадженнях, Україна перебуває перед низкою викликів, що потребують комплексного реформування:

Застаріла законодавча база – ключовий Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»²⁴⁴ не відповідає сучасним реаліям, зокрема, не враховує цифрові загрози та особливі виклики та потреби постраждалих від міжнародних злочинів. *«Досить спірним на практиці є положення ч. 2 ст. 17 Закону. Вона передбачає, що окремі заходи можуть застосовуватись до особи без її згоди, зокрема використовуватися технічні засоби контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів. Якщо таке рішення приймається, то особа навіть не буде знати про застосування таких заходів до неї»* – зазначають окремі експерти, інтерв'ю з якими були проведені в ході підготовки дослідження.

241 Пункт 3.6.4. / Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки // Розпорядження Кабінету Міністрів України, № 792-р, 23.08.2024: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>.

242 Пункт 3.6.1. / Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки // Розпорядження Кабінету Міністрів України, № 792-р, 23.08.2024: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>.

243 Пункт 3.6.2. / Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки // Розпорядження Кабінету Міністрів України, № 792-р, 23.08.2024: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>.

244 Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

Відсутність спеціального органу для захисту потерпілих та свідків – заходи застосовуються децентралізовано, що призводить до відсутності єдиної практики та залежності від «людського фактору». Консультативна місія ЄС (EUAM)²⁴⁵ критикувала таку модель за її неефективність.

Недостатня обізнаність постраждалих – потерпілі та свідки часто не знають про свої права у провадженні та можливості їх захисту. За даними опитувань, прокурори та слідчі не завжди надають вичерпну інформацію. Це особливо гостро відчувається в умовах триваючої війни, де постраждалі можуть перебувати на тимчасово окупованих територіях і просто не мати доступу до будь-яких правових інструментів та обмежені в каналах комунікації з українською владою.

Невідповідна інфраструктура органів, які відповідають за заходи безпеки – у приміщеннях судів та правоохоронних органів бракує окремих кімнат, залів та входів для спілкування з потерпілими, а також уникнення їх контакту з підозрюваними/обвинуваченими.

Неефективність передбачених заходів безпеки – на практиці переважно застосовується такі заходи, як особиста охорона, зміна (анонімізація) анкетних даних, допити у закритому режимі судового розгляду. Оцінка потреб потерпілих не проводиться чи проводиться ініціативно та залежить від суб'єктивних факторів та рішень осіб, залучених до провадження: *«Про захист в основному говорять свідки. З потерпілими простіше, особливо коли вони приїжджають на підконтрольну територію України. Найбільший запит - це зміна анкетних даних»*²⁴⁶.

Відсутність комплексної підтримки постраждалих – повноваження Координаційного центру обмежені, і він не має процесуального статусу для повноцінної взаємодії з потерпілими, свідками у процесі. Захист постраждалих та ефективність роботи самого Координаційного центру часто залежить від спроможності та співпраці з громадськими та волонтерськими організаціями, які часто компенсують прогалини в державній системі.

Недостатнє фінансування – національні програми захисту свідків, а також заходи їх підтримки не мають стабільного фінансування, враховуючи обмежені ресурси державного бюджету. Це створює додатковий запит та залежність від міжнародної допомоги.

Таким чином, попри наявність законодавчих ініціатив та стратегічних планів з боку державних органів, поточна система захисту потерпілих в Україні все ще стикається з фундаментальними викликами. Ця ситуація, у свою чергу, створює й значні ризики для ефективного кримінального переслідування за міжнародні злочини. Відсутність єдиної практики, суб'єктивні фактори в оцінці та застосуванні заходів захисту, низький рівень довіри до державних органів та застаріла інфраструктура свідчать про те, що для досягнення європейських стандартів та належної системи захисту необхідні не лише законодавчі зміни. Існує потреба у значній трансформації підходів до розбудови системи захисту та безпеки постраждалих, що має охоплювати навчання персоналу, створення спеціалізованих органів та забезпечення належного фінансування.

245 EUAM proposes independent witness protection agency // EUAM, 25.04.2017: <https://www.euam-ukraine.eu/news/latest-news/euam-proposes-independent-witness-protection-agency/>.

246 Інтерв'ю, проведене експертами ULAG з прокурором ОГП 09.07.2025.

Висновки

Наслідки російської збройної агресії призвели до карколомних викликів для країни в цілому, та системи правосуддя зокрема. Одним з таких викликів, що досі переважно залишається в тіні для системних рішень - це розбудова ефективної системи захисту та безпеки свідків та потерпілих від міжнародних злочинів. При цьому роль потерпілого та свідка, які постають перед судом, є надзвичайно важливою, як для ефективного розслідування та отримання належних свідчень про злочин, так і для самих цих осіб, які можуть знов і знов переживати травму раніше пережитого злочину, обґрунтовано переживати за свою безпеку, чи то мати гостру потребу бути почутими. Власне сам факт проходження через взаємодію з системою правоохоронних органів та правосуддя може бути надзвичайно стресовим для будь-якої людини. Тож належна, людиноцентрична система підтримки та захисту потерпілих та свідків робить внесок у забезпечення справедливого правосуддя та відновлення прав цих осіб. Система, де потерпілі мають повноцінну поінформовану активну роль.

Результати дослідження наразі демонструють, що поточна ситуація з системою захисту потерпілих та свідків переважно не справляється з такими задачами. Законодавча база захисту та безпеки свідків та потерпілих в кримінальних провадженнях критично застаріла та потребує значного оновлення з урахуванням стандартів ЄС та викликів триваючої війни. Попри наявність чималої кількості законодавчих ініціатив, це питання не рухається в парламенті та ймовірно не має консолідованої політичної позиції для єдиного системного рішення.

Задачею даного дослідження було здійснити шляхом комплексного аналізу та експертних консультацій перевірку трьох основних гіпотез щодо:

1. невідповідності законодавчої бази України викликам війни та специфіці потреб постраждалих від міжнародних злочинів;
2. важливості імплементації Директиви ЄС 2012/29/EU для розбудови ефективної національної системи захисту потерпілих від міжнародних злочинів;
3. низької інституційної ефективності та спроможності держави забезпечити безпеку потерпілих та свідків на практиці.

У ході дослідження загального стану та міжнародних стандартів розбудови системи захисту та безпеки свідків та потерпілих в кримінальних провадженнях, та зокрема гіпотез вище, було сформульовано наступні ключові висновки.

Висновок 1.

Дослідження підтвердило критичну застарілість, децентралізацію та низьку ефективність наявної законодавчої бази. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 1993 року не відповідає ані масштабам злочинів, ані сучасним викликам, спричиненим міжнародним збройним конфліктом. Це прямо перешкоджає імплементації ключових положень Директиви 2012/29/EU.

Значні масштаби зафіксованих на національному рівні фактів міжнародних злочинів та увага різних міжнародних механізмів правосуддя до ситуації в Україні вимагають ефективного залучення постраждалих до активної та безпечної участі у розслідуванні. Однак, враховуючи негативні тенденції у взаємодії з потерпілими у провадженнях ще з 2014 року, є очевидна потреба у невідкладних системних змінах підходів щодо взаємодії та захисті постраждалих.

Відсутність індивідуальної оцінки ризиків:

- на законодавчому рівні не закріплено обов'язку та уніфікованої методики для проведення індивідуальної оцінки потреб та ризиків постраждалих (ознаки психологічної травми, попередня віктимізація, соціальний контекст, зв'язок з окупованими територіями тощо). Відповідно до Директиви 2012/29/EU, така оцінка є обов'язковою для визначення необхідності застосування спеціальних заходів захисту та запобігання вторинній травматизації;
- практика застосування заходів безпеки є фрагментарною, несистематичною та повністю залежить від «людського фактору», тобто волі та рішення особи, яка може їх призначати. Як зазначають експерти в ході дослідження: «У нас система більше залежить від бажання окремого слідчого чи прокурора... а не як загальна сформована практика». При цьому, розробка чіткого порядку здійснення такої оцінки є критично необхідною для формування єдиної та ефективної практики захисту.

Ризик вторинної віктимізації та процесуальні прогалини:

- після 11 років триваючого збройного конфлікту та наслідків російської агресії потерпілі у процесах правосуддя все ще сприймаються не як повноцінні активні учасники провадження, а як джерело інформації. До прикладу, у заочних процесах за статтею 438 КК України декларується підхід, що їх основне завдання – це дати можливість постраждалим поділитись власними історіями. А інформування потерпілих про хід провадження не розглядається як важлива задача;
- кримінальне процесуальне законодавство України не містить достатніх механізмів для захисту постраждалих від вторинної віктимізації. Це проявляється у необхідності багаторазових допитів та відсутності інструментів для гарантованого уникнення контакту між постраждалою особою та підозрюваним/обвинуваченим;
- в контексті розслідування міжнародних злочинів практика, експерти та фахівці кримінальної юстиції стверджують про чи не найбільший запит потерпілих та свідків, зокрема й з TOT – це зміна анкетних даних, переважно свідків. При цьому не передбачено процесуальні можливості легендування свідків та захист від розкриття їх особистості під час судового провадження. А реалізація таких заходів, як зміна індивідуального податкового номера чи документів, залишається на практиці практично неможливою через недосконалість міжвідомчої взаємодії та застарілість реєстрів.

Неналежне інформування та доступ до прав:

загальний низький рівень належного інформування потерпілих про їхні права, хід провадження та доступні заходи безпеки або підтримки. За окремими дослідженнями у сфері правосуддя за міжнародні злочини 87% опитаних постраждалих осіб зазначали, що представники

держави їм не пропонували захист. Постраждалі часто змушені самотійно шукати інформацію переважно через соціальні мережі, телеграм тощо. Це свідчить про глибокі прогалини у виконанні обов'язку держави щодо забезпечення права на інформацію з першого контакту. Окремі позитивні кейси супроводу та інформування потерпілих (через активну позицію працівників системи правосуддя, чи роботу представника потерпілого або Координаційного центру), продемонстровані у дослідженні, скоріше демонструють виключення, ніж є індикаторами ефективної системи інформування.

Висновок 2.

Ефективність застосування заходів безпеки потерпілих та свідків на практиці перебуває в очевидній залежності від наслідків застарілого законодавства, низької інституційної спроможності інфраструктури відповідних органів та фінансових обмежень для їх реалізації. Проведення оцінки потреб потерпілих, прийняття рішень про застосування заходів безпеки, інформування потерпілих та свідків про можливості вжиття таких заходів відбуваються фактично під впливом «людського фактору» та в умовах низької скоординованості різних суб'єктів правосуддя. Досі не існує єдиного органу відповідального за імплементацію таких заходів безпеки, а окремі представники системи правосуддя фактично не наділені повноваженнями проведення оцінки потреб застосування таких заходів чи надання супроводу (як то інформування тощо) потерпілих, відповідно їх очікувань та потреб.

Розрізнення відповідальності та координація заходів безпеки фактично є наслідком застарілого Закону «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», його не відповідності міжнародним стандартам та відсутності політичної волі для своєчасних рішень та ухвалення законодавчих ініціатив. Відсутність єдиного органу, відповідального за чітку координацію реалізації комплексних заходів безпеки призводить до дублювання функцій окремими інституціями чи до не вжиття необхідних заходів. Пріоритети, прийняті Україною у межах євроінтеграції, підтверджують необхідність створення єдиного органу, відповідального за реалізацію заходів безпеки. При цьому очевидно ефективність його роботи буде прямо залежати від взаємодії з іншими структурами, рівня завантаженості, доступних ресурсів (кадрових, фінансових, технічних), моніторингу результатів та гнучкості рішень у його роботі.

Повномасштабне російське вторгнення вплинуло на фокус проваджень щодо наслідків війни, виявивши необхідність розбудови системи підтримки постраждалих. Так, у 2023 році при Офісі Генерального прокурора було створено Координаційний центр підтримки потерпілих та свідків. Його практична допомога наразі зосереджена на перенаправленні запитів від постраждалих до відповідних організацій (переважно неурядових). Фактично фокус його роботи виходить за межі можливостей прокуратури. Враховуючи масштаби найтяжчих міжнародних злочинів та кількість потерпілих, їх потреби – кадрові та фінансові можливості Координаційного центру обмежені, а результати роботи часто залежні від міжнародної технічної допомоги, підтримки з боку громадських організацій. Координаційний центр має приклади позитивного досвіду (зокрема, у м. Буча, Київська область), однак досі має обмежений процесуальний статус в частині можливостей їх взаємодії з потерпілими у провадженні. Загалом інфраструктура підтримки постраждалих має бути комплексно розбудована не тільки через створення відо-

кремлених підрозділів у інших органах правосуддя, а й забезпечення відповідних умов для постраждалих на всіх етапах кримінального провадження.

Заходи безпеки у кримінальних провадженнях переважно не мають стабільного, цільового фінансування з державного бюджету. Це створює значну залежність від міжнародної технічної допомоги та ставить під ризик стійкість системи. Варто зазначити, що за даними окремих опитаних фахівців у сфері кримінальної юстиції охорона одного свідка на рік може обходитись державі в суму біля 1,5 млн. грн, а, до прикладу, ресурс спеціального підрозділу, до якого входить 100 осіб особового складу, здатен одночасно працювати з захистом до 15 свідків. Тож застосування програм безпеки для потерпілих та свідків на практиці має бути виключним рішенням, заснованим на повноцінній оцінці ризиків та пріоритетів процесів правосуддя щодо наслідків війни. Зокрема, цей підхід має дозволити розподілити адекватне навантаження на уповноважені органи.

Окремим викликом для держави залишається рівень недовіри постраждалих та свідків до системи правоохоронних органів та органів правосуддя. Виклики триваючої війни (динаміка зміни лінії фронту, фактор окупованих територій), низька кількість реально затриманих виконавців злочинів, нечітка система захисту особистих даних потерпілих та свідків, широка практика переслідування громадян за діяльність на окупованих територіях чи зв'язки з ними – призводить до того, що свідки часто кажуть про відчуття небезпеки для себе та не бажають залучатись до кримінальних проваджень.

Висновок 3.

Дослідження підтвердило одну з гіпотез, що повна та ефективна імплементація Директиви ЄС 2012/29/EU та відповідна гармонізація законодавства й практики в забезпечення безпеки та захисту свідків і потерпілих у кримінальних провадженнях є критичною умовою для успішного проходження євроінтеграційного шляху України.

- Суспільний запит на забезпечення справедливого правосуддя щодо подій війни та рівень відповідальності національних інституцій за ці процеси, серед іншого, сприяє пошуку нових підходів для безпечної участі та підтримки потерпілих і свідків у кримінальних провадженнях. Зокрема, на практиці щодо окремих категорій найтяжчих міжнародних злочинів запроваджуються людино-орієнтовані підходи, де потреби та інтереси потерпілих займають центральне місце у процесі. Фокус на людино-орієнтованому підході декларується й керівниками відповідних органів правосуддя, відповідальних за дослідження фактів міжнародних злочинів. Але повноцінна реалізація цих підходів вимагає внесення змін до кримінального процесуального законодавства України та відповідну їх реалізацію на практиці. Серед іншого важливим орієнтиром на цьому шляху може та мають стати підходи Директиви ЄС 2012/29/EU.
- Якість імплементації стандартів ЄС у сфері захисту потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях буде прямо впливати на можливість міжнародного співробітництва України при розслідуванні фактів найтяжчих міжнародних злочинів. Неврахування ключових аспектів відповідних директив ЄС при розробці та прийнятті законодавчих ініціатив може призвести до того, що співпраця з іншими країнами у межах ЄС при реалізації

заходів безпеки у кримінальних провадженнях буде неможливою. Крім того, виключення наслідків збройного конфлікту з контексту рішень, що має прийняти Україна, створює ризик для прав постраждалих.

Поточний стан системи захисту постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів в Україні створює значні ризики для безпеки в кримінальних провадженнях, що в свою чергу перешкоджатиме ефективному притягненню до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Невідповідність національних механізмів мінімальним стандартам, встановленим Директивою 2012/29/EU, застарілість наявного законодавства, децентралізація та обмеженість практики застосування заходів безпеки, їх залежність від «людського фактору» та інші прогалини, виявлені в ході дослідження сигналізують про системні проблеми. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку та Дорожня карта з питань верховенства права на шляху до ЄС окреслюють напрямки руху, проте їх реалізація вимагає невідкладних, системних та фінансово забезпечених законодавчих і структурних змін. Гармонізація зі стандартами ЄС та інституалізація людино-орієнтованого підходу при розбудові системи захисту потерпілих в кримінальних провадженнях, зокрема потерпілих від міжнародних злочинів, є не просто питанням європейської інтеграції, а вимогою справедливості, безпеки та довіри громадян до національної системи правосуддя в умовах війни та відновлення.

Наступний розділ дослідження деталізує та пропонує ряд рекомендації щодо можливих кроків та рішень для адаптації національного законодавства, розвитку та посилення спроможності інфраструктури та впровадження комплексних підходів до захисту постраждалих та свідків в рамках кримінальних проваджень, зокрема з урахуванням особливостей та викликів збройної агресії та міжнародних злочинів.

Рекомендації

Адаптація національного законодавства та практик захисту постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів

Розробити та ухвалити новий закон про заходи безпеки учасників кримінального провадження. Чинний Закон від 1993 року втратив свою актуальність і не відповідає міжнародним стандартам в цій сфері та сучасним викликам, включаючи протидію викликам та наслідкам збройної агресії, цифрові загрози та будь-які форми онлайн переслідування. Уряд має розробити та подати на схвалення Парламентом законопроект, що враховував би цілком міжнародні стандарти, зокрема, Рекомендації CM/Rec(2022)9 КМРЕ «Про захист свідків та осіб, які йдуть на співпрацю з органами правосуддя» та Директиву 2012/29/EU. Доречно було б спиратись на практику інших постконфліктних країн таких як Боснія, як один з більш вдалих прикладів, у розробці національних стандартів та інфраструктури. При розробці законопроекту мають бути враховані як особливості потреб потерпілих від міжнародних злочинів, так і інших категорій потерпілих як то гендерно зумовленого насильства, злочинів на ґрунті нетерпимості, жертв торгівлі людьми, дітей потерпілих тощо²⁴⁷.

Впровадити комплексну оцінку ризиків та потреб постраждалих у кримінальних провадженнях. Закріпити на законодавчому рівні обов'язок та повноваження слідчих, прокурорів і суддів проводити індивідуальну оцінку ризиків та потреб постраждалих, зокрема від міжнародних злочинів. За потреби, наділити такими повноваженнями Координаційний центр, що взаємодіє з потерпілими на різних стадіях кримінального провадження. Результати оцінки мають бути невідкладно доступні щонайменше таким суб'єктам, які приймають рішення про застосування заходів безпеки та які імплементують застосування цих заходів. Оцінка не повинна бути формальною, а має включати аналіз: психологічного стану особи, попередньої травматизації, соціального контексту як то зв'язок із окупованими територіями, потреб захисту приватності та персональних даних, ризиків вторинної травматизації, необхідності уникнення перетину з обвинуваченим, фізичних загроз життю та здоров'ю, потреб переселення тощо. А також передбачати можливість залучення профільних фахівців для проведення такої оцінки (медичні працівники, психологи, судові експерти тощо). Розробити протоколи та механізми проведення такої оцінки, що будуть включати окремі блоки, спрямовані на вивчення ризиків та потреб різних вразливих категорій постраждалих від злочинів.

Внести зміни до КПК України щодо захисту постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів від вторинної віктимізації:

Забезпечити пряму гарантію уникнення фізичного контакту між потерпілими та обвинуваченими у провадженнях за фактами міжнародних злочинів, передбачивши інструменти її реалізації.

²⁴⁷ Подібні потреби узгоджуються з висновками експертів в рамках Тіньового звіту до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» та розділу 24 «Юстиція, свобода та безпека» Звіту Європейської комісії щодо прогресу України в межах Пакета розширення Європейського Союзу у 2024 році // Тіньовий звіт коаліції громадських організацій на чолі з Лабораторією законодавчих ініціатив, 2025 р.: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2025/10/shadow-report-2025-ua.pdf>

Запровадити механізми анонімізації потерпілих та свідків у провадженнях щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів, що можуть бути застосовані під час судових засідань, та можуть бути застосовані окремо від заходів безпеки. Зокрема передбачити процесуальні можливості легендування свідків та захист від розкриття їх особистості під час судового провадження, якщо цього потребує безпека та отримання якісної інформації для доведення злочину.

Передбачити вимоги щодо участі потерпілих та свідків від найтяжчих міжнародних злочинів у провадженні, спрямовані на їх захист від вторинної віктимізації. Зокрема, обмежити кількість допитів потерпілих та свідків для забезпечення поваги до цих осіб під час слідчих дій та судового розгляду. Забезпечити відео/аудіофіксацію допитів з метою уникнення їх вторинної віктимізації. Передбачити, що допити потерпілих та свідків, отримані на етапі досудового розслідування кримінальних проваджень щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів, можуть прийматись як доказ під час судового розгляду.

Врегулювати статус Координаційного центру, надавши йому процесуальні повноваження для отримання інформації про хід проваджень, можливість обмеженого та визначеного супроводу потерпілих у рамках справ.

Розвиток інфраструктури органів, що здійснюють захист постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів

Створити єдиний орган (агенцію), що відповідатиме за реалізацію заходів безпеки для учасників кримінального провадження. Розробка відповідного підходу, його унормування та подальше створення єдиного органу (агентства), що забезпечуватиме реалізацію заходів безпеки для учасників кримінального провадження, у тому числі потерпілих та свідків, діятиме як контактний пункт для потерпілих, координуватиме взаємодію з усіма органами, залученими до прийняття рішення про застосування та відповідно подальшу імплементацію та забезпечення захисту та безпеки потерпілих та свідків.

На час відсутності відповідного органу (агенції) забезпечити координацію між органами, залученими до процесів захисту постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів. Має бути врегульований чіткий порядок міжвідомчої взаємодії між органами правосуддя, підрозділами та службами, що реалізують заходи підтримки постраждалих, органів, відповідальних за реалізацію заходів безпеки у межах кримінальних проваджень. Результати проведеної оцінки потреб та ризиків для постраждалих мають бути поширені з відповідними органами для того, щоб уникнути надмірного навантаження на постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів.

Врегулювати питання фінансування. Здійснити прогнозований аналіз реального стану та потреб фінансового забезпечення національних програм захисту потерпілих та свідків в кримінальних провадженнях. Уряду сприяти залученню програм міжнародної технічної допомоги для забезпечення діяльності відповідного органу (агенції) та реалізації заходів безпеки потерпілих та свідків в кримінальних провадженнях. Поступово запроваджувати спеціальні програми в рамках Державного бюджету України для фінансування програм захисту учасників кримінального провадження, аби поступово зменшувати залежність такої підтримки від міжнародної допомоги та забезпечити перспективу стабільного функціонування.

Забезпечити розвиток інфраструктури підрозділів, що здійснюють підтримку постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів у межах кримінальних проваджень. Провести аналіз доцільності розширення інфраструктури підрозділів підтримки потерпілих від найтяжчих міжнародних злочинів, започатковану створенням Координаційного центру, через створення відповідних підрозділів на рівні органів слідства чи судів. Врахувати, що така необхідність може бути зумовлена масштабами зареєстрованих кримінальних правопорушень у окремих областях. Передбачити механізми міжвідомчої взаємодії з підрозділами, які здійснюють підтримку потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях, у межах виконання їх повноважень.

Забезпечити реалізацію гарантій для співробітників органів правосуддя та правоохоронних органів. Враховуючи ризики, пов'язані з наслідками триваючого збройного конфлікту на території України, розробити та впровадити гарантії фізичної та психологічної безпеки для працівників системи правосуддя та правоохоронних органів, які працюють з потерпілими та свідками від міжнародних злочинів, з урахуванням території здійснення такої діяльності, процесуальної завантаженості тощо. Здійснювати оцінку потреби та за необхідності гарантувати конфіденційність їхньої роботи.

Сприяти відповідному забезпеченню інфраструктури органів правосуддя та правоохоронних органів. Забезпечити наявність окремих приміщень у органах слідства, прокуратури та судах для безпечної взаємодії з потерпілими та свідками від найтяжчих міжнародних злочинів, а також для уникнення контакту потерпілих з обвинуваченими. Підтримувати та розвивати використання технічних засобів, що дозволяють забезпечити анонімізацію потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях щодо найтяжчих міжнародних злочинів для проведення допитів та судових засідань.

Забезпечити регулярне підвищення кваліфікації співробітників, залучених до реалізації заходів підтримки та безпеки, а також представників системи правосуддя, які взаємодіють з постраждалими від найтяжчих міжнародних злочинів. Продовжувати та підтримувати наявність програм навчання та регулярний обмін досвідом для слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів щодо особливостей роботи з вразливими категоріями потерпілих та свідків, зокрема від найтяжчих міжнародних злочинів. Серед іншого, таке навчання має охоплювати підходи, орієнтовані на постраждалих, особливості роботи з ознаками психологічної травми та посттравматичного стресового розладу.

Запровадження комплексних підходів до захисту постраждалих від міжнародних злочинів

Системно інформувати потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях за фактами міжнародних злочинів про їх права:

Ініціювання змін до кримінального процесуального законодавства задля забезпечення безперешкодного доступу потерпілих до достатньої та своєчасної інформації про зміст та результати кримінального провадження щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів. Такий доступ може бути організований шляхом використання сервісу ДІА та (або) системи ОГП з менеджменту розслідувань, контролю та аналізу «СМЕРЕКА». При цьому передбачити належний захист від неправомірного втручання, порушення таємниці досудово-

го розслідування. Доступ має здійснюватися через належну верифікацію користувача та з дотриманням вимог захисту персональних даних.

Розробити стандартні практики/протоколи внутрішньої роботи для представників слідства, прокуратури, адвокатури та судів, згідно з якими кожен потерпілий та свідок міжнародного злочину має в обов'язковому порядку невідкладно отримати роз'яснення щодо способів реалізації свого права на отримання інформації про відповідне кримінальне провадження.

Запровадити стандартизовані, доступні та адаптовані інформаційні матеріали (буклети, відео тощо) про права потерпілих та свідків, а також доступні програми їх підтримки. Інформування має бути своєчасним, всебічним і неформальним, враховуючи індивідуальні потреби та обставини потерпілих.

Окремо повідомляти потерпілих та свідків у провадженні про важливість повідомлення ними слідчих/прокурорів/суддів про загрози для їх безпеки. Органи правосуддя мають забезпечити оперативне реагування на ситуацію, проводити актуальну оцінку ризиків та особи та мати можливість застосувати ефективні заходи безпеки.

Посилити правову підтримку постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів. Уряду розглянути можливість забезпечення безоплатної правничої допомоги потерпілим від міжнародних злочинів за результатами індивідуальної оцінки потреб конкретних потерпілих, зокрема через внесення відповідних змін в законодавство. Програмам міжнародної технічної допомоги, громадським організаціям тримати в фокусі уваги важливість надання безоплатної правової допомоги та залучення представників потерпілих в таку категорію справ. Іншим чином сприяти максимальному супроводу потерпілих під час проведення допитів довіреною особою або адвокатом, який здійснює представництво їх інтересів. Це зможе мати суттєвий позитивний вплив як на відчуття безпеки потерпілих та свідків, інформування про їх роль впровадженні та загальний хід його розгляду, побудову ефективної комунікації з прокурором, судом та стороною захисту, так і на якість відповідних кримінальних проваджень.

Забезпечити комплексний підхід до постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів у межах застосування заходів безпеки до них. Механізм реалізації заходів безпеки має передбачати можливість застосування заходів підтримки для потерпілих та свідків, які стають суб'єктами такого захисту. Зокрема, має бути передбачена психологічна, медична, соціальна допомога у формі та обсязі, які будуть допустимими у межах застосування заходу безпеки.

Посилити програми підтримки постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів. Серед пріоритетів діяльності Уряду (зокрема, Міністерств соціальної політики, сім'ї та єдності) має бути визначена підтримка постраждалих від наслідків збройного конфлікту на території України. У фокусі має бути розвиток державних програм та сервісів підтримки, доступних для потерпілих у межах кримінальних проваджень (відновлення, разова фінансова підтримка, психологічна та медична допомога, включно з сервісом стоматології тощо). Посилювати та розвивати державно-приватне партнерство з підтримки потерпілих від міжнародних злочинів, зокрема задля надання їм невідкладних сервісів та соціальної допомоги. За потреби забезпечувати ефективну взаємодію в цих процесах з Координаційним центром підтримки потерпілих та свідків при ОГП.

Підтримка та посилення міжнародної співпраці України щодо захисту постраждалих від міжнародних злочинів у кримінальних провадженнях

Розширити співпрацю з міжнародними партнерами. Активно використовувати міжнародну допомогу та досвід, зокрема Євроюсту, для посилення захисту свідків та потерпілих у транскордонних розслідуваннях, розслідуваннях ОП МКС та майбутнього Спеціального трибуналу зі злочину агресії проти України. Впроваджувати ефективні програми захисту свідків, організовувати спільні слідчі групи тощо.

Забезпечити ефективну реалізацію програм міжнародної технічної допомоги. При взаємодії зі стейкхолдерами у межах реалізації програм міжнародної технічної допомоги враховувати запити та поточний стан інфраструктури органів, відповідальних за підтримку та захист постраждалих у кримінальних провадженнях.

Додаток 1: Визначення потерпілих та свідків

	Потерпілий	Свідок
Кримінальний процесуальний кодекс України	Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. ²⁴⁸ Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, положення поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. ²⁴⁹	Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. ²⁵⁰
Стандарти ООН	«Потерпілі» – це особи, які індивідуально або колективно зазнали шкоди, включаючи фізичні або психічні травми, емоційні страждання, економічні збитки або істотне порушення їхніх основних прав, внаслідок дій або бездіяльності, що порушують кримінальне законодавство, яке діє в державах-членах, включаючи закони, що забороняють зловживання владою. ²⁵¹	«Свідок» означає особу, яка: (i) зробила заяву або надала чи погодилася надати свідчення щодо вчинення або можливого вчинення тяжкого злочину; (ii) через свої стосунки або зв'язки з особою, зазначеною в підпункті (i), може потребувати захисту або іншої допомоги; (iii) або з будь-якої іншої причини може потребувати захисту або іншої допомоги. ²⁵²
Стандарти ЄС	Потерпілим є фізична особа, яка зазнала шкоди, включаючи фізіологічну, психічну або емоційну шкоду чи економічні збитки, що були безпосередньо спричинені кримінальним правопорушенням; члени сім'ї особи, смерть якої була безпосередньо спричинена кримінальним правопорушенням і які зазнали шкоди внаслідок смерті цієї особи. ²⁵³	
Стандарти Ради Європи	«Потерпіла особа» означає: - фізичну особу, яка зазнала шкоди, включаючи фізичну, психічну, емоційну або економічну шкоду, безпосередньо спричинену кримінальним правопорушенням; - членів сім'ї особи, смерть якої була безпосередньо спричинена кримінальним правопорушенням і які зазнали шкоди внаслідок смерті цієї особи. ²⁵⁴	«Свідок» означає будь-яку особу, яка володіє інформацією, що має значення для кримінального провадження, та яка дала і/або може дати свідчення (незалежно від її статусу та прямої чи непрямої, усної чи письмової форми свідчень, відповідно до національного законодавства) і яка не підпадає під визначення «особи, яка співпрацює з правосуддям». ²⁵⁵

248 Частина 1 статті 55 // Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

249 Частина 6 статті 55 // Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

250 Частина 1 статті 65 // Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

251 Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power // UN GA Resolution 40/34, 29.11.1985: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>.

252 Undcp Model Witness Protection Bill, 2000: https://www.unodc.org/pdf/lap_witness-protection_2000.pdf.

253 Стаття 2 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

254 Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime // Adopted by the Committee of Ministers on 15 March 2023 at the 1460th meeting of the Ministers' Deputies: <https://rm.coe.int/cm-rec-2023-2e-eng-recommendation-trafficking/1680ab4922>.

255 Recommendation CM/Rec(2022)9 of the Committee of Ministers to member States on the protection of witnesses and collaborators of justice // Adopted by the Committee of Ministers on 30 March 2022 at the 1430th meeting of the Ministers' Deputies: <https://rm.coe.int/0900001680a5fe33>.

Міжнародний кримінальний суд	«Потерпілі» – фізичні особи, які зазнали шкоди внаслідок вчинення будь-якого злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду. До потерпілих можуть належати організації або установи, які зазнали прямої шкоди будь-якому своєму майну, що використовується для релігійних, освітніх, мистецьких або наукових цілей чи благодійних цілей, а також їхнім історичним пам'яткам, лікарням та іншим місцям і об'єктам, що використовуються для гуманітарних цілей. ²⁵⁶	Статут і правила МКС не дають окремого формального визначення «свідка». Вважають, що свідком є будь-яка особа, котра має релевантну інформацію та залучається до судового процесу для надання цієї інформації. На практиці виділяють, зокрема, фактологічних свідків (очевидці подій) і експертів (спеціалісти, які можуть оцінювати докази або обставини), а також осіб, безпосередньо пов'язаних зі справою.
Спеціальні палати Косово	Потерпілий або жертва – особа, яка зазнала шкоди, включаючи фізичну, психічну або емоційну шкоду чи економічні збитки, спричинені кримінальним правопорушенням, а також члени сім'ї особи, смерть якої була безпосередньо спричинена кримінальним правопорушенням і які зазнали шкоди внаслідок смерті цієї особи. ²⁵⁷	Законодавство прямо не визначає визначення свідка, але прив'язує його правовий статус до інформації, яку може надати особа у провадженні. Окремо також виділяють експертних свідків та свідків, які співпрацюють з обвинуваченням.
Хорватія	Потерпілий від кримінального правопорушення – особа, яка внаслідок вчиненого кримінального правопорушення зазнала фізичних та психічних наслідків, майнової шкоди або істотного порушення основних прав і свобод. Постраждала особа – крім потерпілого, будь-яка інша особа, особисті або майнові права якої порушені або поставлені під загрозу кримінальним правопорушенням і яка бере участь у кримінальному провадженні в статусі постраждалої особи. ²⁵⁸	Особа, які можуть надати інформацію щодо кримінального правопорушення, виконавця та інших відповідних обставин, викликаються як свідки. ²⁵⁹
Великобританія	Потерпілий - це особа, яка зазнала шкоди, включаючи фізичну, психічну або емоційну шкоду чи економічні збитки, що були безпосередньо спричинені кримінальним правопорушенням; близький родич (або призначений представник сім'ї) особи, смерть якої була безпосередньо спричинена кримінальним правопорушенням. ²⁶⁰	Свідок - це особа, яка може надати у суді релевантну інформацію по справі.

²⁵⁶ Rule 85 / Rules of Procedure and Evidence // International Criminal Court, 2022: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>.

²⁵⁷ Article 19 / Kosovo Criminal Prosedural Code, 14.07.2022: <https://md.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/07/8750FE73-BA51-463C-BA88-31D0B8865840.pdf>.

²⁵⁸ Article 202 / Criminal Prosedural Code of Chroatia, 2009: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/05/Croatia_Criminal_proc_code_am2009_en.pdf.

²⁵⁹ Article 283 / Criminal Prosedural Code of Chroatia, 2009: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/05/Croatia_Criminal_proc_code_am2009_en.pdf.

²⁶⁰ Code of Practice for Victims of Crime in England and Wales (Victims' Code): <https://www.gov.uk/government/publications/the-code-of-practice-for-victims-of-crime/code-of-practice-for-victims-of-crime-in-england-and-wales-victims-code>.

Додаток 2: Аналіз дотримання Україною Мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів відповідно до Директиви 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року

Зміст стандарту	Регулювання за законодавством України	Прогалини	Потреби у внесенні змін
Інформування потерпілих			
Потерпілі мають розуміти процеси, до яких вони залучені, та на взаємодію з представниками уповноважених органів, що включає налагодження комунікації, використання простої та зрозумілої мови, а також можливість залучати третю особу до першої взаємодії з органами, щоб уникнути упередженого відношення²⁶¹ Потерпілі мають отримувати інформацію з першого контакту з уповноваженими органами, що включає можливість отримання підтримки, роз'яснення процедури подання заяви про вчинення злочину, доступні заходи захисту, у тому числі безпеки, можливість доступу до правової допомоги, дані контактної особи від уповноваженого органу та ін.²⁶³ Потерпілі мають отримувати інформацію щодо провадження.²⁶⁴ Право на врахування бажань чи небажань потерпілої особи отримувати інформацію та змінювати своє рішення на будь-якому етапі провадження.²⁶⁵	Стаття 56 «Права потерпілого» КПК України 1. Протягом кримінального провадження потерпілий має право: 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом; 2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;... 11) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому цим Кодексом, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 цього Кодексу, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження;... 13) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених цим Кодексом;... 2. Під час досудового розслідування потерпілий має право:... 5) отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування. 3. Під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право: 1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду;... 6) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді...²⁶²	- Виклики у реалізації прав потерпілих на інформацію у кримінальному провадженні залишаються на рівні реалізації положень, передбачених у КПК України. Зокрема, видача пам'ятки про права та обов'язки потерпілих має супроводжуватись роз'ясненням у доступній формі для особи. - Залучення Координаційного центру ОГП до надання інформації потерпілим у кримінальних провадженнях щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів для роз'яснення етапів провадження та юридичних процесів, відповідно до Наказу Генерального прокурора № 103 від 11.04.2023 має здійснюватися системно. - Активне залучення адвокатів для представництва інтересів потерпілих у кримінальних провадженнях щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів сприяє їх інформуванню як про права у провадженні, так і його результати. Проте практика залучення таких адвокатів із системи БПД не є поширеною. А можливість звернення за допомогою до неурядових організацій може бути обмежена їх фокусом роботи, загальною спроможністю та обсягом проєктів міжнародної допомоги.	- Закріпити у КПК України загальні гарантії інформування потерпілих про їх права у кримінальному провадженні. - Передбачити у КПК України можливість використання інструментів електронного кримінального провадження та інших відповідних державних сервісів для забезпечення інформування потерпілих про результати та хід кримінального провадження. - Передбачити відповідний статус для консультантів Координаційного центру ОГП у кримінальному провадженні, що дозволить їх реалізовувати покладені на них функції з інформування потерпілих та свідків про їх процесуальні права. - Забезпечити розвиток інфраструктури підтримки потерпілих та свідків через створення відповідних підрозділів на рівні судових органів.

261 Стаття 3 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

262 Стаття 56 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

263 Стаття 4 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

264 Стаття 6 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

265 Стаття 6 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

Отримання інформації та можливість скористатись доступними послугами для постраждалих (наприклад, щодо медичної, юридичної, психологічної підтримки; процедури оскарження рішень у процесі; умови отримання захисту; порядок надання компенсації; можливості перекладу; доступні послуги відновного правосуддя та ін.).²⁶⁶ Спеціальні служби повинні забезпечувати такі мінімальні послуги для постраждалих у провадженні (надавати інформацію, консультації та емоційну та психологічну підтримку; здійснювати підготовку до участі у судовому розгляді; надавати поради щодо фінансових і практичних питань, пов'язаних зі злочинном; інформувати щодо ризику та запобігання вторинній і повторній віктимізації, залякуванню та помсті, доступні притулки або інші тимчасові приміщення)²⁶⁹.	- На цей час КПК України не передбачає обов'язок інформування потерпілих про доступні для них послуги підтримки. - Наказ Генерального прокурора «Про організацію роботи органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів» передбачає за координаторами Координаційного центру: 8. Направлення потерпілих та свідків до відповідних служб із надання психологічної, медичної та соціальної допомоги. 11. Допомогу з проїздом і проживанням свідків з інших населених пунктів; допомога з тимчасовим розміщенням для тих, хто потребує безпечного місця через неминучий ризик вторинної та повторної віктимізації, залякування та помсти. 12. Посилені послуги для потерпілих від тяжкого чи особливо тяжкого злочину, потерпілих, щодо яких вчиняється кримінальне правопорушення на постійній основі, уразливих чи таких, до яких застосовувались погрози або залякування. 14. Допомога в оформленні заяв щодо отримання виплат потерпілим та свідкам, які потребують невідкладної фінансової допомоги, у разі розробки відповідного механізму компетентними державними органами.²⁶⁷ - Закон України «Про соціальні послуги» передбачає надання психологічної підтримки та соціального супроводу особам, які перебувають у складних життєвих обставинах (включає постраждалих від війни).²⁶⁸	- Практика щодо інформування потерпілих про доступні для них послуги та заходи підтримки, а також їх реалізацію, тільки почала формуватись після створення Координаційного центру при ОГП. На цей час відсутні комплексні програми підтримки потерпілих, а реалізація окремих заходів залежить від програм міжнародної допомоги та діяльності неурядових організацій.	- Забезпечити розвиток інфраструктури підрозділів, які здійснюють підтримку постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів у межах кримінальних проваджень. - Посилити програми підтримки постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів.
--	--	--	---

²⁶⁶ Стаття 4 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

²⁶⁷ Про організацію роботи органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів // Наказ Генерального прокурора, № 103, 11.04.2023: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103905-23#Text>.

²⁶⁸ Закон України "Про соціальні послуги" // Верховна Рада України, № 2671-VIII, 17.01.2019: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

²⁶⁹ Стаття 9 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

Запобігання вторинній віктимізації

Проведення опитування постраждалих без невиправданої затримки після отримання заяви про вчинення злочину. ²⁷⁰	Стаття 56 КПК України «Права потерпілого» 1. Протягом кримінального провадження потерпілий має право: б) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати. ²⁷¹ Стаття 225 КПК – встановлює підстави для проведення допиту на етапі досудового розслідування у слідчого судді. ²⁷²	- Законодавство не містить жодних зобов'язань зі строків проведення допиту. - Підходи на практиці залежать від того, який правоохоронний орган здійснює розслідування, рівня завантаженості слідчого/прокурора, кількості потерпілих у провадженні, наявності контакту з потерпілим. - Реалізація цього стандарту на практиці має враховувати психологічний стан потерпілого.	Внесення змін до частини 1 статті 56 КПК України щодо проведення невідкладного допиту потерпілого після отримання заяви про вчинення злочину.
Зведення до мінімуму кількості допитів, медичних оглядів постраждалих у межах провадження. ²⁷³	КПК України закріплює лише загальний порядок проведення слідчих дій, зокрема допиту (стаття 224), слідчого експерименту (стаття 240), освідування особи (стаття 241). ²⁷⁴	- Залежить від практичного підходу та навантаження на органи слідства та прокуратури. - Множинність кримінальних проваджень, до яких залучені потерпілі та свідки, сприяє тому, що допити потерпілих можуть проводитись велику кількість разів. - На практиці постраждала особа допитується мінімум двічі: на етапі досудового розслідування та у судовому розгляді справи, оскільки суддя має безпосередньо дослідити отримані докази, відповідно і опитати потерпілого. - Слідчі аргументують множинні допити необхідністю уточнювати інформацію, яка встановлена під час розслідування. - Медичні огляди які зазвичай проводяться лікарями після злочину, поза межами провадження, зазвичай не долучаються як самостійні докази. Проводиться судово-медична експертиза для формальної констатації ушкоджень, навіть якщо спливає значний час після злочину.	- Щодо загального порядку проведення слідчих дій, передбаченого у статті 223 КПК України, має бути передбачено ряд принципів, спрямованих на запобігання вторинній віктимізації постраждалої особи. - Передбачити можливість використання у суді результатів допиту потерпілих та свідків вразливих категорій, проведеного на етапі досудового розслідування та зафіксованого на відео слідчим або прокурором, за аналогією з частиною 11 статті 615 КПК України. - Передбачити прийнятність інформації в якості доказу, отриманої від лікарів чи медичних фахівців, які підтверджують стан потерпілих, які відносяться до вразливих категорій.

270 Стаття 20 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

271 Стаття 56 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

272 Стаття 225 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

273 Стаття 20 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

274 Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

Дозвіл мати супровідну особу²⁷⁵ та представника у процесі²⁷⁶.	- Стаття 56 КПК України «Права потерпілого» 1. Протягом кримінального провадження потерпілий має право... 8) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг.²⁷⁷ - Закон України «Про безоплатну правничу допомогу»: Стаття 14. Суб'єкти права на безоплатну вторинну правничу допомогу... 23) потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення таких кримінальних правопорушень; 28) особи, стосовно яких згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, на час позбавлення особистої свободи та після звільнення у зв'язку із захистом прав і законних інтересів, порушених через позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.²⁷⁸	- Обмежений перелік потерпілих від найтяжчих міжнародних злочинів, які мають право на отримання безоплатної правничої допомоги для представництва їх інтересів у провадженні. - Потерпілим неналежно роз'яснюється їх право мати представника у кримінальному провадженні. - На практиці у провадженнях щодо фактів найтяжчих міжнародних злочинів дозволяється присутність психолога при проведенні окремих слідчих дій, а також у судовому засіданні.	Закріпити на рівні КПК України можливість для психологів супроводжувати потерпілих вразливих категорій при проведенні слідчих дій з ними та участі у судових засіданнях.
--	--	--	---

Заходи безпеки

Заходи безпеки є частиною гарантованого захисту постраждалих від повторної віктимізації у процесі²⁷⁹. Зокрема: фізичний захист та захист від залякування; уникнення контакту між постраждалою особою та правопорушником; захист під час розслідування; захист конфіденційності.	- Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» передбачає перелік заходів безпеки, які можуть бути застосовані для потерпілих та свідків.²⁸⁰ - Стаття 56 «Права потерпілого» КПК України 1. Протягом кримінального провадження потерпілий має право... 5) за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;²⁸¹	Існують системні проблеми в реалізації заходів безпеки, зокрема пов'язані з широким переліком передбачених заходів та учасників кримінального провадження, які мають право на їх застосування; відсутністю системної практики їх реалізації; проблемах у координації суб'єктів, які відповідають за їх реалізацію; недостатності фінансування і т.д.	- Чинний закон має бути змінений відповідно до міжнародних стандартів. - Окремі заходи, пов'язані із захистом конфіденційності потерпілих та свідків у провадженнях, запобіганню контакту між постраждалою особою та підозрюваним/обвинуваченим мають бути закріплені у КПК України.
---	---	---	--

275 Стаття 20 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

276 Стаття 13 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

277 Стаття 225 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

278 Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» // Верховна Рада України, № 3460-VI, 02.06.2011: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

279 Стаття 18 // Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів та заміни Рамкового рішення Ради 2001/220/JHA, 25.10.2012: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.

280 Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» // Верховна Рада України, № 3782-XII, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

281 Стаття 225 / Кримінальний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України, № 4651-VI, 13.04.2012: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

Додаток 3: Порівняльний аналіз заходів безпеки

Країна	Особи, які підлягають захисту	Види заходів безпеки
Україна ²⁸²	Право на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав мають: а) особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень; б) потерпілий та його представник у кримінальному провадженні; в) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники; г) цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; г¹) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; г²) персонал органу пробації; д) свідок; д¹) викривач; е) експерт, спеціаліст, перекладач і понятий; є) члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах "а" - "е" цієї статті, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.	Заходами забезпечення безпеки є: а) особиста охорона, охорона житла і майна; б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) заміна документів та зміна зовнішності; д) зміна місця роботи або навчання; е) переселення в інше місце проживання; є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; з) закритий судовий розгляд.
Хорватія ²⁸³	Особа, якій загрожує небезпека - є свідком або іншою особою, включення якої до Програми захисту є обґрунтованим у зв'язку з імовірністю створення загрози життю, здоров'ю, фізичній недоторканності, свободі або майну в більшій мірі, у зв'язку з важливістю їх знань для кримінального провадження. Близька особа - є членом спільного домогосподарства особи, якій загрожує небезпека, а також інша особа, визначена нею і вимагає її включення до Програми захисту. Важливим аспектом є те, що коло близьких осіб визначено як законодавчо (член спільного домогосподарства) а також особа, яка визначена учасником (особою яка піддається захисту) кримінальної справи як близька особа.	1. Фізичний та технічний захист. 2. Переїзд (Тимчасове або постійне переміщення з місця проживання або проживання вразливої особи в інше місце, визначене підрозділом захисту. Переселення можливе на території Республіки Хорватія або за її межами відповідно до міжнародних угод). 3. Заходи щодо приховування особи та власності (виготовлення та використання документів про особу, в яких тимчасово змінено персональні дані, а також виготовлення та використання документів про майно вразливої особи). 4. Зміна особистості (є зміною частини або всіх персональних даних особи, включеної до Програми).
Сербія ²⁸⁴	Учасник кримінального провадження - підозрюваний, обвинувачений, понятий, свідок, потерпілий, експерт. Близька особа – особа, стосовно якої учасник кримінального провадження подає клопотання про включення до Програми захисту.	1. Фізичний захист людей і майна. 2. Зміна місця проживання або переведення до іншої установи. 3. Приховування даних про особу та право власності. 4. Зміна особистості (застосовується лише тоді, коли мети Програми захисту неможливо досягти застосуванням інших заходів).

282 Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" // Верховна Рада України, № 3782-ХІІ, 23.12.1993: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

283 Закон o zaštiti svjedoka, 03.08.2017: <https://www.zakon.hr/z/285/zakon-o-zastiti-svjedoka>.

284 Закон o Programu Zastite Ucesnika u Krivicnom Postupku, 2005: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_programu_zastite_ucenika_u_krivicnom_postupku.html.

Боснія і Герцеговина	Закон охоплює лише захист свідків та не включає захист інших учасників кримінального процесу.	1. Свідчення за допомогою технічних засобів, які передають зображення і звук. 2. Видалення обвинуваченого з зали судового засідання. 3. Виключення з прямого контакту обвинуваченого з потерпілим. 4. Обмеження прав обвинуваченого та його захисника на ознайомлення з матеріалами та документацією. 5. Додаткові заходи для забезпечення анонімності свідка (У виняткових обставинах, коли є обґрунтоване побоювання, що особиста безпека свідка або його родини буде серйозно порушена, якщо якісь або всі особисті дані свідка будуть розголошені, і ця небезпека збережеться навіть після надання свідчень свідком, суд може, за власною ініціативою або за пропозицією сторін чи захисника, ухвалити рішення про те, що особисті дані свідка залишаться конфіденційними на термін, що визначається, але не більше ніж 30 років після того, як рішення стане остаточним).
Спеціальні палати Косово ²⁸⁵	- Свідки. - Потерпілі, які залучені до провадження як учасники процесу. - Близькі родичі свідків або потерпілих, якщо їм також загрожує небезпека. - Інші особи, що мають цінну доказову інформацію і погодилися співпрацювати.	1. Анонімність свідків (застосування псевдонімів, приховування імені, розмиття обличчя і зміна голосу). 2. Проведення закритих судових засідань або їх частин. 3. Усунення обвинуваченого із зали суду під час допиту свідка. 4. Зміна місця перебування або проживання. 5. Психологічна, соціальна та юридична підтримка. 6. Зміна особистих даних у виняткових випадках.

285 Kosovo Criminal Prosedural Code, 14.07.2022: <https://md.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/07/8750FE73-BA51-463C-BA88-31D0B8865840.pdf>. Rules Of Procedure And Evidence Before The Kosovo Specialist Chambers (adopted on 17 March 2017, revised on 29 May 2017, amended on 29 and 30 April 2020): <https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/content/documents/ksc-bd-03-rev3-rulesofprocedureandvidence.pdf>.

